



Theologiae Moralis Super Decalogum Seu Decem Dei Præcepta Pars ...

Tractatus IV. Præliminaris. Ad Præcepta Secundæ Tabulæ De Justitia, &
Restitutione in communi

Sporer, Patricius

Salisburgi, 1713

Caput II. De Restitutionis natura, obligatione, & radicibus.

Nutzungsbedingungen

[urn:nbn:de:hbz:466:1-59506](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-59506)

expressè deciditur in jure Canonico *c. contingit. De sententia Excommunicationis.* Ubi sic respondet Pontifex: quando Clericus se offert juxta morem patriæ, ut in satisfactionem injuriæ fustibus percutiatur, percussionem quidem non esse violentam & involuntariam, esse tamen injuriosam: quia Canon, in quo prohibetur percussio Clerici, positus non est propter personam Clerici, sed propter Ordinem Clericalem: & ideo consensus Clerici non impedit injuriam. Sic Pontifex. Intellige tamen non contra jus particulare debitum Clerico, cui ipse spontè cessit, sed contra jus debitum sacro Ordini Clericali: ut ex verbis citatis liquet.

CAPUT II.

De Restitutionis Natura, Obligatione & Radicibus.

SECTIO I.

Restitutio quid sit, unde debita, qualiter obligans, & necessaria?

SUMMARIUM.

1. Restitutio quid?
3. Quid laicè,
4. Quid strictè sumpta?
5. Usque ad n. 9. Ejus obligatio unde? ubi quid delictum materialè, formale?
9. Restitutionis radices immediatae quaruor.
10. Usque ad n. 13. Regulae generales semper præ oculis habenda.
13. Usque ad n. 18. Explicatur differentia restitutiones à satisfactione.

18. Restitutio, seu obligatio restituendi per se oritur ex
latione totius justitiæ commutativæ.
19. Non ex violatione aliarum virtutum.
20. Nec ex violatione justitiæ legalis,
21. Nec ex violatione justitiæ distributivæ,
23. Nisi quandoque per accidens, quatenus simul violatur
commutativa.
25. Restitutio est necessaria ad salutem,
26. Non quidem necessitate mediæ.
27. Sed necessitate præcepti,
28. Nimirum Septimi ex Decalogo,
30. Secundum plures principaliter negativi,
31. Secundum alios verosimilius principaliter affirmativi,
34. Obligantis sub mortali ex genere suo,
35. Ut quis in foro conscientie sub mortali ad restitutionem
obligetur; debet delictum fuisse commissum.
- I. per actionem injustam.
36. II. Externam
37. III. Quæ sit culpa Theologica. Usque ad n. 41.
41. Ex sola culpa civili nulla oritur obligatio restituendi
foro conscientie: ideoque
44. IV. Debet esse culpa Theologica, & quidem gravis,
gravem inducat obligationem: nam
45. Culpa levis levem tantum inducit obligationem, sic
46. Qui minutis furtis venialibus magnam summam
stulit, tenetur quidem sub mortali restituere, non
ratione ablationum, sed ratione injustæ detentio-
Unde etiam
47. Esto probabilis & magis pia sit sententia, cum obligatio
sub mortali restituere, qui culpa solum veniali gravatus
ludit, seu in materia gravi.
49. Nihilominus æque probabilis & tuta est sententia
sita.
50. Imò satis probabiliter nulla omnino tunc oritur obligatio
restituendi, nec sub veniali.
52. Usque ad n. 56, Proponitur, & resolvitur dubium
tabile.

ASSERTIO I.

Restitutio est reddito debiti alterius: latè sum- **I**
 pta, cujusvis sive ex contractu, sive ex de-
 licto: strictò sumpta ex delicto tantùm formali, vel
 materiali. Est debita per se ex sola justitia commu-
 rativa, & nulla alia virtute lasa; necessaria ad
 salutem, non necessitate medii, sed præcepti, nimi-
 rùm septimi tantùm: veròsimiliùs principaliter af-
 firmativi, & secundariò negativi: ac proinde ob-
 ligans sub mortali ex genere suo, dummodò deli-
 ctum commissum sit per actionem externam injus-
 tam, & culpam Theologicam gravem. Assertio
 valdè prægnans accuratè explicanda est.

§. 1.

Est reddito debiti alterius.

Nimirùm est actio, qua redditur debitum alte- **2**
 ri, ad quod scilicet alter jus habet, seu id,
 quod alteri debitum est ex justitia, sive deinde de-
 bitum sit ex contractu per modum solutionis, sive
 ex delicto aliquo per modum compensationis dam-
 ni illati: Unde generatim restitutio benè definitur
 ab aliquibus: *Est redditiõ rei acceptæ, vel damni
 illati compensatio.* Et hinc restitutio quandoque
 latè, quandoque strictè sumitur, & variè affig-
 nantur ejus radices.

1. Restitutio latè sumpta.

Est actus justitiæ commutativæ, quo secun- **3**
 dùm æqualitatem arithmeticam redditur ali-
 cui quodcunque debitum; seu quod ab eo volente,
 vel nolente est acceptum. *Ita S. Thomas 2. 2. q.*

62. a. 1. Et patet ex terminis jam dictis. Sic ergo restitutio est actus adæquatus justitiæ commutativæ, cujus proprium est emendare, seu adæquare commutationes factas, sive voluntariè ex contractu, sive involuntariè ex delicto: ut *cap. præ* explicatum est. Restitutio ergò sic latè sumpturitur ex triplici causa, vel radice. 1. *Ex contractu*, quo quis spontè se obligavit ad aliquid dandum, vel reddendum alteri, secluso ejus damnum. 2. *Ex delicto*, vel injuriâ materialiter tantum, ex re alienâ acceptâ tantum. 3. *Ex delicto*, injuria formali, & injusta acceptione rei alienæ.

II. Restitutio strictè sumpta.

4 **E**st actus justitiæ commutativæ, quo cui secus dùm æqualitatem arithmeticam damnum justè illatum compensatur, seu redditur id, quod ab alio injustè ablatum, detentum, vel damnosum est (ut nimirum omnes species injuriarum, damnorum contra justitiam per restitutionem compensandorum apertè comprehendantur) aut sine injusta acceptione, aut sine injusta acceptione, injuria detentio; aut sine acceptione & detentione sola injusta damnificatio in bonis alterius. Exempla prætebunt abundè per decursum.

5 Restitutio ergò sic strictè sumpta est actus partialis tantum justitiæ commutativæ: cujus obligatio oritur ex duplici tantum causâ & radice sub terminis terminis passim significata: *ex delicto materiali, & ex delicto formali. Ratione rei acceptæ, & ratione justæ acceptionis: à possessore bonæ fidei, & possessore malæ fidei. Termini hujus triplici*

pluris distinctionis passim quidem confunduntur, re-
ipsâ tamen nonnihil differunt. Nam

Delictum materiale, vel injuria materialis dicitur 6
tur, cum quis rem alienam accipit, detinet, vel
destruit, sed inculpabiliter ignorans esse alienam,
seu rationabiliter credens esse suam, vel se habere
jus in illam, adeoque *bona fide*. Delictum verò
formale, ac formalis injuria dicitur, cum quis rem
alienam accipit, detinet, vel destruit probe sciens,
vel scire potens, ac debens esse alienam, adeoque
mala fide. Vides in his terminis generaliter com-
prehendi non tantum injuriam, vel damnificatio-
nem lucrosam, cum quis utrovis modo aliquid si-
bi acquirit, sed etiam puram damnificationem, seu
injuriam non lucrosam, cum quis sibi nihil acqui-
rit, sed solum aliquid alterius destruit, & deterio-
rat.

Jam verò si per delictum materiale, vel formale 7
lucrosam aliquid acquisitum sit, jam specialiter di-
cetur restitutio facienda in secundis terminis, vel
ratione rei accepta, quia reverà res aliena accepta
fuit, etsi non culpabiliter, & injustè formaliter,
ob ignorantiam, & bonam fidem accipientis, pu-
tantis rem esse suam. Aut *ratione injustæ acceptio-
nis*: quia res aliena etiam formaliter injustè, & ma-
la fide accepta est, nimirum à sciente rem non esse
suam. Vides iterum in his terminis distinctionis
adhuc perindè esse, sive res accepta adhuc existat,
sive non.

Jam denique, si res accepta delicto materiali, vel 8
formali adhuc existat, detineatur, vel possideatur

ab accipiente, jam specialiter dicitur restitutio
crenda, aut à possessore bonæ fidei, qui scilicet ha
nus ignorabat rem esse alienam: aut à possessore
la fidei, qui scilicet scivit rem acceptam, & possi
sam esse alienam, & non suam. Vides ergo
minos hujus triplicis dictionis esse magis, & min
latè patentes, sic ut posteriores semper includit
prioris, non e contra, sed prioris latius pateat
quàm posteriores. Atque hinc emergunt

*III. Restitutionis radices immediatae
quatuor.*

9 **P**rima: ex delicto materiali, ratione rei ac
ptæ, & à possessore bonæ fidei. *Secunda:*
delicto formali, ratione injustæ acceptionis, &
possessore malæ fidei. *Tertia:* ex delicto formali
tione solius damnificationis non lucrativæ,
damni injustè dati. *Quarta:* ex contractu.
quibus in sequentibus ordine. Prænoto hic
viter duas generales regulas semper præ oculis
bendas.

10 I. Regula, & mensura restitutionis ex delicto
materiali ratione rei acceptæ à possessore bonæ
dei, est *quantitas possessionis*: tantum nimirum
stituendum est, quantum de re aliena adhuc possi
des, vel quantum inde ditior factus es. De qua
latius *Sect. 3.*

11 II. Regula, & mensura restitutionis ex delicto
formali quocunque tam ratione injustæ acceptionis
nis à possessore malæ fidei, quàm ratione injustæ
damnificationis non lucrosæ, est *quantitas damni
illati*: tantum nimirum restituendum est, præ
quæ

quantum damnum intulisti, sive inde aliquid habeas, sive nihil. De quo latè Sect. 4. & 5. Similiter etiam pro restitutione ex contractu observanda sunt duo axiomata. Primum: *Omnis res, quæ casu perit, suo Domino perit.* Secundum: *Omnis res quæ culpâ perit; culpabili perit,* seu illi, qui culpam commisit, *juxta tamen rationem culpæ, & contractûs.* De quo Sect. 6. Hic tamen simul sub aspectum ponere libuit, quia, ut dixi, semper præ oculis habenda sunt

IV. *Restitutionis, & satisfactionis differentia.*

Restitutio, & satisfactio, etsi largè loquendo, confundantur etiam jure, ut patet *c. si culpa de injuriis, & damno dato.* propriè tamen loquendo maximè differunt, quod ut radicitus intelligatur, necessariò explicandi sunt illi alii termini, *offensa, injuria, damnum.*

I. *Offensa* generatim est læsio, vel irritatio voluntatis alterius: quâ nimirum aliquis alteri contravoluntatem ejus molestiam infert, sicque eum movet eique sufficiens motivum, & fundamentum, ac quasi jus aliquod tribuit ad iram, indignationem, vel aversionem adversus offendentem: potèstque fieri aut absque læsione ullius juris alterius; & dicitur *offensa pura* contra Charitatem, vel pacem humanam tantum. E. g. Amico petenti à me librunt commodatò, quo is valdè indiget, & ego facile carere possum, nolo tamen commodare: procul dubio offendo amicum, & do ipsi sufficiens motivum ac fundamentum, ut avertatur à me, mi-

hique indigetur, non tamen infero ei injuriam, cum nullum ejus jus lædam, sed tantum voluntati ejus molestiam infero, ideoque est offensiva contra Charitatem, & pacem humanam, proinde debetur aliqua satisfactio amica ex virtute Charitatis, & pacis humanæ, nihil omnino ex justitia, nullaque actio in foro externo. Aut offertur cum læsione juris alterius, & tunc specialiter dicitur *injuria*.

33 II. *Injuria* generatim est læsio voluntaria alterius, qua nimirum fit aliquid non solum contra voluntatem, sed etiam contra verum, & æquum jus alterius. Et iterum potest fieri, aut cum damno alterius: nihil scilicet auferendo, quod suum erat: & dicitur *injuria mera*, vel non damnosa: ut si cui soli, vel coram aliis nihil inde contumeliam inferas; si committas adulterium cum uxore Titii, nulla susceptâ prole, crimine tamen occulto, adeoque nullo damno secuto: ut si quis inferas injuriam, quia lædis jus, primi ad honorem, secundi ad corpus uxoris suæ: nullum tamen damnum inferis, ideoque est *injuria non damnosa*, attamen contra justitiam: proinde ex justitia saltem vindicativa, debetur satisfactio atque in foro externo datur eis actio injuriarum satisfactio. Aut injuria fit cum damno alterius auferendo scilicet aliquid, quod suum erat: & dicitur *injuria damnosa*, seu damnificatio injuria, cujus effectus est ipsum damnum illatum, seu privatio boni alterius: itaque

14 III. *Injuria damnosa*, vel damnificatio est

specialis, & stricti juris alterius per ablationem alijus, quod suum erat in bonis animæ, vitæ, famæ, fortunæ. Ut si fureris Titio pecuniam, si cognoscas uxorem ejus, natâ prole, quam is putatitius pater alere debeat, gravi suo, & liberorum legitimum damno, est injuria damnosa contra justitiam commutativam: pro qua proinde ex eadem justitiæ commutativæ virtute debetur ei *restitutio*: & in foro externo competit ei actio, non tantum civilis ad recuperandum jus suum, seu compensandum damnum illatum, sed etiam si velit, & prohibitus non sit, actio criminalis ad vindictam sceleris. Jam ergo

IV. *Restitutio* propriè est redditio debiti, & compensatio damni illati alteri in bonis suis, per aliquid necessario ipsimet damnificato conferendum: cujus proinde objectum est damnum alteri taliter compensandum; finis verò est æqualitas rei restituendæ ad rem ablatam, vel damnum datum: ideòque est actus justitiæ commutativæ, & in conscientia semper debetur ante omnem sententiam judicis, ut infra patebit amplius. *Satisfactio* verò est compensatio injuriæ tantum vel offensæ alterius, in hoc consistens, quòd sicut alterum offendimus, vel injuriavimus contra voluntatem, vel jus suum, ipsum molestando, ita nos vicissim in gratiam ipsius aliquid molestum contra propriam voluntatem agendo, vel patièdo, eum nobis reconciliemus. Cujus proinde objectum est injuria vel offensa compensanda, ex parte nostra solum aliquid molestum subeundo, alterius conciliandi gratiâ,

absque eo, quòd necessariò re ipsa aliquid in alterum conferatur: finis verò est reconciliatio cum ab offenso, vel offensæ remissio (nota hic obiter, Deo satisfacere, non autem restituere possim, quia nimirum eum offendere, non autem dignificari, aliquid in ejus gratiam molestum agere non possum.) Unde satisfactio pro injuria est actus justitiæ vindicativæ, cujus exercitium ad publicam tantum potestatem pertinet, proinde ante judicis sententiam, nulla per se est obligatio satisfaciendi pro injuria præcisa à damno, ut ex communi sententia Laym. l. 3. tr. 2. c. 1. Pro offensâ autem, prædictum est, debetur semper satisfactio amplexu Charitate, & pacis humanæ virtute.

§. II.

Est debita per se ex sola justitia commutativa, & nulla alia virtute laesa.

16 **R**estitutio nimirum est actus solius justitiæ commutativæ, adeò ut obligatio restituendi oriatur ex violatione solius justitiæ commutativæ, non ex violatione aliarum virtutum; neque justitiæ legum, neque justitiæ distributivæ, nisi per accidens, quatenus simul violatur justitia commutativa. Communissima. D. Thomas q. 62. a. 1. aliique Laym. cit. c. 1. n. 4. Lugo disp. 1. Sect. 3. Res clara est: quia restitutio propriè est damni restauratio, quâ scilicet redditur alteri, quod suum est, seu, ad quod verè aliquod jus habet, in re, ad rem: & quidem ad æqualitatem arithmetica

modo supra explicato: atqui hoc est proprium solius justitiæ commutativæ, ut ex ejus definitione constat: atque ex violatione solius Justitiæ commutativæ, aufertur alteri; quod suum est, seu ad quod verum aliquod jus habet; & non ex violatione ullius alterius virtutis, ut mox patebit inductione: ergo restitutio est actus solius justitiæ commutativæ, & ex ejus solius violatione oritur ejus obligatio, & non alterius virtutis. Nam ecce!

I. Non ex violatione aliarum virtutum præter justitiam.

Quia per nullius alterius virtutis violationem læditur jus alterius auferendo, quod suum est, ut consideranti patet: & licet aliæ virtutes etiam debitum contineant, E. g. charitas succurrendi proximo in necessitate: Pietas honorandi, & juvandi parentes; observantia colendi Superiores &c. tamen per illarum violationem non aufertur illis, quod jam suum erat, sed solum omittitur, quod ipsis in certo casu præstandum erat: ergo ex illarum violatione nulla oritur obligatio restituendi per se loquendo; nisi, fortè per accidens simul læderetur justitia commutativa damnum inferendo; ut si quis superiores, vel parentes contumeliis afficiat, verberet: sic enim lædit simul justitiam commutativam auferendo debitum, quare tenebitur honorem debitum compensare.

II. Non ex violatione justitiæ legalis.

HAc enim tenentur membra procurare bonum commune Reipublicæ, etiam cum opus est,

D;

bon

bona sua privata contribuendo : atqui ex illius
 violatione non aufertur Reipublicæ aliquid iam
 um, seu quod ipsi jam appropriatum erat ; sed
 lum negatur, quod ei erat præstandum, &
 dem pro solo necessitatis casu : constat autem
 esse restituendum, quod alicui non absolute
 pro solo casu necessitatis debetur : ergo ex
 tione illius justitiæ legalis nulla est obligatio resti-
 tionis per se, nisi similiter quandoque per
 dens, si simul violaretur justitia commutativa
 si quis ex officio, vel pacto obligatus procurare
 num commune, negligat, ut Magistratus, mi-
 tes, vigiles &c. sic tenebuntur utique damna
 cuta Reipublicæ compensare.

*III. Neque ex violatione justitiæ distri-
 butivæ per se.*

²¹ **H**ic distinguendum est. Nam quædam
 na communia Reipublicæ ex justitiâ distri-
 butiva dividenda sunt principaliter in bonum ipsius
 Reipublicæ, vel Communitatis, quæ proinde
 singulis de Communitate, sed solum aliquibus
 iisque dignioribus conferenda sunt, ut beneficia
 Ecclesiastica, Officia publica, Dignitates &c.
 triusque statûs : atque in his ex violatione justitiæ
 distributivæ, quod prætermittis dignioribus, con-
 ferantur minus, tamen verè dignis nulla oritur ob-
 ligatio restituendi : neque ipsi Communitati,
 Reipublicæ, cui supponitur sufficienter provisum
 per aliquem dignum, & idoneum : neque dignioribus

bus prætermiſſis, quia illi ante collationem nullum omninò jus habent ad ea bona, beneficia, officia &c. nec in re, nec ad rem, ut patet, adeoque non aufertur eis, quod suum erat, nec infertur injuria. *Ita omnes.* De peccato alibi sermo erit. Quòd si conferantur indignis, & ineptis, prætermiſſis dignis, erit quidem obligatio restituendi, seu compensandi damnum secutum Reipublicæ ipsi: non autem dignis prætermiſſis, ob eandem rationem datam. Verum id jam non ex violatione justitiæ distributiæ præcisè, sed potiùs commutatiæ; quia iniquus distributor ex officio, & pacto, adeoque ex justitia commutativa tenetur Reipublicæ, vel Ecclesiæ providere dignum, & idoneum Ministrum ad ejus bonum procurandum, & damnum cavendum: secus faciens, causa vera damni in justitiam commutativam impingit. Vide *Laym. Lugo, & alios citatos.*

Alia sunt bona communia per distributivam justitiam distribuenda singulis partibus Communitatis, quatenus partes sunt, & quidem proprie, & principaliter in comòdum earum partium: veluti cum Dux belli spolia hostium inter milites pro singulorum meritis, & dignitate distribuere debet: Idemque in aliis bonis communibus vacantibus æconomicis. Hic si distributor, dignis subtrahendo, minus dignis, vel indignis conferat, aut sibi arroget, præter peccatum, orietur obligatio restitutionis: at rursus non ex violatione justitiæ distributiæ præcisè, sed ex violata simul justitia commutativa: nam bona illa communia jam sunt

appropriata ipsi Communitati, quatenus e
 omnibus suis membris constat, quippe secun
 proportionem dignitatis in singulos distribu
 adeoque implicite, & quoad jus ad rem jam
 appropriata partibus ipsius Communitatis:
 si eis non dentur secundum proportionem dig
 nis, aufertur dignis aut dignioribus, quod jam
 um erat, quoad jus ad rem: ergo inferitur et
 jura etiam contra justitiam commutativam:
 ex justitia commutativa distributor eis restitu
 debet: omnibus quidem fraudatis servata pro
 tione geometrica dignitatis: singulis vero et
 servata proportione arithmetica, tantum scilicet
 singulis restituendo, quanto minus justò rec
 runt. Ita ex S. Thoma *cit.* rectè explicant Mo
som. 3. tract. 2. disp. 714. Cajet. aliisque cit.
ner. disp. 4. q. 6. dub. 1. n. 4.

IV. Ergo solum per accidens.

23 **E**X violatione justitiæ distributiæ per acci
 solum potest oriri obligatio restitutionis, qu
 tenus simul violatur justitia commutativa. Pa
 jam in exemplis allatis. Et patet amplius in distri
 butione iniqua communium onerum. Ex
 enim semper quidem oritur obligatio restitue
 di; sed patenter ratione simul violatæ justitiæ com
 mutatiæ, quatenus scilicet uni imponitur onus
 supra facultatem respectu cæterorum, aut plus
 eo exigitur, quam teneatur præstare: adeoque
 fertur ei quoad partem, quod verè suum erat, qu
 secundum justitiam commutativam, & æqualit
 tem arithmeticam eidem restituendum erit.

er plures, etiam servata proportione geometrica acultatum secundum justitiam distributivam. Exempla obvia in Officialibus, Exactoribus, Dispensatoribus &c.

Tandem ipsa justitia commutativa in restituendo²⁴ singulis secundum aequalitatem arithmeticam saepe per accidens annexam habet justitiam distributivam in restituendo pluribus, vel omnibus secundum proportionem geometricam. Casus communis. Debitor pluribus obligatus, non est omnibus solvendo totum; debet partes suorum bonorum majores & minores dividere secundum proportionem debitorum majorum & minorum, sicque singulis restituere proportione geometrica. Si secus faciat, uni minus dando, quam proportione debiti ei debeatur, violat de novo justitiam commutativam, & aequalitate arithmetica eidem restituere debet quantum minus justis eidem dedit.

§. III.

Restitutio est necessaria ad salutem.

Res nimis certa. Notissimum est illud mox²⁵ infra allegandum: *Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*; atqui remissio peccati utique est necessaria ad salutem: ergo & restitutio. Sed videndum, qualiter sit necessaria? Assertio sic habet

1. Non necessitate medii.

Quia necessarium ad salutem necessitate medii²⁶ illud est, quod necessario concurrit ad salutem

eò quòd debeat in se, vel in suo voto, causam
 mam gratiam: ut sunt Baptismus, Pœnitentia,
 des &c.; ideòque per nullam ignorantiam
 impotentiam excusatur: sed tale non est restitu-
 non enim debet concurrere ad causandam præ-
 gratiam, sed solum requiritur ad salutem, ut
 tur peccatum, sicut observatio aliorum præ-
 rum. Deinde ignorantia, impotentia, & debet
 causæ exculant à restitutione, ut *Seçt. 4. par. 4.*
 & significat Lugo mox citandus: *Si res alienata
 di non possit &c.*: ergò non est necessaria necessitas
 medii. Undè corrigendus est vulgaris error per
 tium adeò necessariam ad salutem esse restitu-
 nem, ut animæ à purgatorio non possint liberari
 donec hæredes restituant, quæ defunctus in
 restituere debebat. Est enim contra rectam mor-
 nem, quòd quis ex ea culpa patitur, quæ atque
 non subjacent voluntati, sed aliorum. Exem-
 quædam allata de eo usque in purgatorio detur-
 donec restitutio facta sit, in occultum, & in
 Dei judicium referenda sunt, iustè sic puni-
 illos in altera vita, qui restitutionem facient
 cum facillè possent, distulerunt; & hæredes
 ordinariè in hoc negotio negligentibus, aut
 sis reliquerunt.

II. Sed necessitate præcepti.

27 **H**abetur expressè in S. Scriptura ad Rom.
Reddite omnibus debita &c. Tob. 2. V. Neg-
ne fortè furtivus sit hædus; reddite eum domus-
suas: quia non licet nobis aut edere ex furto alii-
aut contingere. Et Ezechiel c. 33. Si dixerit

causa morte morieris; & egerit pœnitentiam à peccato
 penitentia, & fecerit iudicium, & iustitiam, & pignus
 tantiam restituerit, rapinamq; reddiderit, & ambulave-
 rit in mandatis vite, nec fecerit quidquam inju-
 dam pœnitentiam, vitâ vivet. & non morietur. Ubi ad pœni-
 entiam & salutem æquè necessariò præcipitur re-
 m præstitutio ac observantia aliorum præceptorum. Ce-
 cia, & peberrimum est testimonium S. Augustini Epist. 25.
 4. parad Macedonium. Si res aliena, propter quam pec-
 es alienatum est, reddi possit, & non reddatur; pœniten-
 ria necessa non agitur, sed simulantur. Si autem veracia
 error per agitur: non remittitur peccatum, nisi restituatur
 te restitutum, si restitui possit, ut dictum est. Sic Augu-
 stinus. Ratio autem clara est: Quia ejusdem mali-
 nctus itæ est auferre, & retinere alienum: cùm retentio
 rectam moraliter nihil aliud sit, quàm continuata ablatio:
 r, quæ atqui non auferre alienum sine dubio est necessari-
 o. Exe am necessitate præcepti divini naturalis & positivi:
 orio det ergò sic quoque necessarium erit non retinere alie-
 n, & ju num, & consequenter restituere.

Dices: Non restituens non peccat: ergo resti- 28
 tutio non est necessaria necessitate præcepti. An-
 tecedens prob. Si non restituens peccaret, Domi-
 nus rei deberet ei remittere: quia ex lege Charita-
 tis quilibet debet bona temporalia propria postpo-
 nere saluti spirituali proximi; atqui si Dominus re-
 mittit, non restituens non peccat: ergo. Resp.
 Neg. anteced. & distinguitur probatio. Si proxi-
 mus sit in necessitate vera salutis spiritualis, concedo.
 Si non sit in necessitate, sed libera malitia tan-
 tum, ut est in proposito: Nego hoc.

II. Nimirum septimi.

29 **P**Ræceptum restituendi continetur in septimo de
 Præcepto Decalogi; omnium consensu
 ter: Quia in eodem Præcepto præcipiente alio
 finem, præcipitur etiam medium ad illum
 per se necessarium: atqui septimo præcepto
furtum facies: prohibetur injusta ablatio rei
 næ, & consequenter etiam injusta detentio:
 hæc sint ejusdem malitiæ, ut dictum est. Et
 cat Innocentius Papa c. *sapè. De restitut. spo-*
rum dicens: *Quod non multum interfit,*
periculum anime, injustè detinere ac in-
alienum: atqui ad hoc ut res aliena, injustè
 detineatur, per se necessarium medium est
 tutio: ergo in eodem præcepto septimo,
 præcipitur, ut rem alienam injustè non detinere
 consequenter etiam præcipitur, ut restituatur.
 ergo (ut suo loco videbitur) præceptum illud
 tim negativum prohibens injuriam, partim
 mativum præcipiens restitutionem, seu in
 illatæ compensationem.

IV. Verosimilius principaliter affirmativum.

30 **P**Ræceptum restitutionis principaliter negati-
 vum esse, & secundariò solum affirmativum
 docent sanè communius Doctores. Scotus
dist. 15. q. 7. Paludanus, Gabriel, Adrianus,
 Navar. aliique cit. Tannerus *disp. 4. de justit. & juri.*
dub. 1. n. 8. Lugo *disp. 8. Sect. 2.* Ratio est:
 propter quod unum quodque tale, ipsum est
 tale: in præcepto autem restitutionis duo includuntur

tur: Unum negativum, ne scilicet res aliena inju-
 ste detineatur invito Domino: alterum affirmati-
 vum, ut positivo actu restituatur: atqui illud negati-
 vum est magis principale; propter ipsum enim
 præcipitur affirmativum de restituendo, & non
 contra: ergo præceptum restitutionis principaliter
 est negativum, & secundariò solum affirmativum,
 scilicet ex supposito, si res aliena detineatur, ut re-
 stituatur.

Dices: Ipsum detinere est negativum, cum ni-
 hil aliud sit, quam non reddere: ergo præceptum
 ipsum non detinendi est affirmativum, quia duæ
 negationes faciunt unam affirmativam. *ry. di-*
sting. anteced. Detinere est negativum physicè,
transfeat: moraliter: *Nego anteced.* Moraliter
 enim detentio est positiva actio, & quasi continua-
 ta acceptio, ut notant, *Tannerus, & Lugo cit.*

Verùm mihi semper probabilior visa est senten-
 tia opposita nimirum præceptum restitutionis prin-
 cipaliter, & per se esse affirmativum de ipso actu
 positivo restitutionis: & secundariò negativum de
 non detinendo rem alienam. Ita significat D. Tho-
 mas 2. 2. q. 62. art. 8. ad. 1. Et docent *Navar. Re-*
bellus, aliisque citatis *Laym. lib. 2. tr. 1. c. 2. n. 2.*
Tamb. lib. 8. tract. 3. de restitut. c. 1. n. 5. Ra-
 tio jam posita est: Quia præceptum restitutionis
 principaliter per se intendit, ut fiat æqualitas arith-
 metica inter datum, & acceptum cum Domino rei
 ablatae: hæc enim æqualitas est objectum formale
 adæquatum justitiæ commutativæ, secundum om-
 nes: atqui hæc æqualitas non fit, nisi per actum

positivum restitutionis; nulla enim æqualitas
 taret, si rem acceptam tantum non detineres, & quod
 men Domino positivè non redderes: & quod
 præceptum restitutionis præcipiat, ne detineas
 res domini, ideò præcipit, ut te rem non
 nente, eandem restitutam Dominus recipiat;
 des minorem oppositæ rationis æquè facile ne
 ac affirmari) ergo præceptum restitutionis prin
 cipaliter affirmativum est, & secundariò tan
 negativum. Et certè, qui alium læsit in fama
 honore, propriissimè tenetur restituere, seu
 dere ablatum, licèt propriè nihil detineat. Se
 de *DD. citt.* Non enim libet immorari spe
 tioni parùm utili ad praxin. Sufficit nobis
 præceptum hoc simul esse affirmativum, & ne
 vum, (quid quid sit de principali) atque
 obligare statim semper & pro semper, quamdi
 tionabilis causa non excusat, ut suo loco videb
 33 Neque inde inferas in non restituente duo
 peccata, unum *detinere* rem alienam contra prin
 ptum negativum; alterum *non restituere* co
 præceptum affirmativum. Nam utriusque pro
 pti idem est finis intrinsècè, nimirum Domini
 habere, quod suum est secundum æqualita
 arithmeticam.

§. IV.

Obligans sub mortali ex genere suo.

34 **P**Ræceptum restitutionis obligare sub mortali
 genere suo, nimirum pro ratione materia
 damni illati gravis, certissimum est apud om

Et clarum ex dictis, ut alia probatione non egeat; sed benè perfunctoria explicatione terminorum adjunctorum: *Dummodò delictum commissum sit per actionem injustam externam, & culpam, Theologicam gravem.* Ad hoc ergo, ut quis ex delicto in foro conscientie obligetur sub mortali ad restitutionem, requiritur, ut injustæ ablationis, vel damnificationis delictum sit commissum.

I. Per actionem injustam.

Ratio patet. Quia ex sola justitia commutativa; si læsa inducitur obligatio restitutionis, ut §. 2. probatum est. Nulla ergo inducitur obligatio restitutionis, si actio tua contra justitiam, seu injusta non sit, quantumvis aliòquin peccaminosa sit contra alias virtutes, Charitatem, Pietatem, Religio-
nem. Ut si graviter, vel extremè egenti elemo-
synam non præbeas: si ipsis parentibus ita egenti-
bus non succurras: si vovisti calicem Ecclesiæ, &
non solvas: si domum, vel segetem incensam ab
alio, non extinguas; nisi aliunde ex officio, vel
pacto, adeoque ex justitia obligeris: si judex reum
secundùm allegata, & probata justè condemna-
tum, verbis, vel aliis modis contra Charitatem of-
fendat: si reus etiam legitimè à judice interroga-
tus crimen neget, unde damnum sequatur vel fisco,
vel alteri, cui cederent bona rei: neque enim reus
ex justitia commutativa tenetur fateri veritatem aut
procurare utilitatem, fisci vel aliorum, sed ad sum-
mum ex obedientia, & justitia legali. Plura si-
milia audies inferiùs Tract. seq. c. 5. sect. 3. 4. & 5.

68 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
ubi de compensatione occulta, de acceptis pro
necessitate, de acceptis ob turpem causam &c.

11. Per actionem injustam externam.

36 **R**atio iterum clara est: quia ut quis obligetur
restitutionem, debet fecisse inæqualitatem
altero, aliquid scilicet auferendo, vel destruendo
quod ipsius erat: hæc autem inæqualitas ut
non potest fieri per solam actionem internam quæ
cumvis injustissimam, quippe quæ in sola mente
stans nihil operatur exterius, sed tantum per actionem
externam realem; ergo per solam actionem
externam injustam inducitur obligatio restitutionis.
Nullam ergo restitutionis obligationem contrahit
qui solo actu interno proximo damnum operatur,
de damno aliunde illato gaudet, & exultat.
maligno affectu odii, & vindictæ proximum de
mine aliquo vero tamen, & justè accusat. Si
Judex justam sententiam ferat contra inimicum
suum gaudens de ejus damno, & afflictione:
etiam si judex proferret tunc injustam sententiam
sua opinione, quam postea deprehendit fuisse
justam, ad nihil restituendum obligabitur, quia
sententia illa formaliter tantum, internè, & ex
sententia erronea, non autem materialiter, re ipsa
externè injusta fuit. Similiter, si furer velle
quam puto esse tuam, sed deinde adverte revera
se meam, quamvis auferendo peccaverim ex
no affectu injulitæ, tamen propter eandem
nem non teneor ad restitutionem. Plures, &
faciles casus dabimus in quinto præcepto, de
sidio casuali;

III. Per culpam Theologicam.

AD contrahendam obligationem restitutionis³⁷ ex delicto injustæ acceptionis, vel damnificationis omninò requiritur culpa Theologica, & non sufficit sola culpa civilis, vel politica quæcunque lata, levis, levissima. Explico terminos.

Culpa Theologica dicitur: *Defectus voluntatis in operando contra legem Dei, vel rectam rationem*, adeò ut actio, vel omissio aliqua verè in conscientia, & coram Deo culpabilis sit: ideò enim dicitur culpa theologica, quam scilicet Theologi in foro conscientiæ, & in ordine ad DEUM spectare solent. Et hæc alia gravis, & mortalis; alia levis, & venialis tantùm, quæ ex dictis supponuntur.

Culpa civilis, politica, vel juridica dicitur: *Defectus externus in operando contra exactum modum agendi humanum*; & definiri solet: *Defectus ab eo, quod bonum & debitum est, hominisque diligentia præstari potest*. Unde & juridica culpa dicitur, quia eam Jura attendunt pro foro externo, in quo interna non patent. Triplex communiter distinguitur, *lata, levis, levissima*. Culpa *lata* dicitur, omissio diligentia, quam solent in tali negotio adhibere omnes prudentes, & diligentes. Culpa *levis*, est omissio diligentia, quam solent adhibere prudentiores, diligentioresque. Culpa *levissima* dicitur, omissio diligentia, quam solent adhibere soli in agendis rebus diligentissimi, & accuratissimi. Exemplum vulgò adfertur: *Accipisti librum, vel vestem commodatò, & reliquisti*

in loco patulo, quo omnes communiter
re solent, ubi nec tuas res alicujus momenti
queres, & sic perit res alterius: commissa
pam latam. Repotuisti quidem in cubiculo
vel cista cum rebus tuis, sed ostium non clausum
est culpa levis. Clausisti ostium, sed non
sti, an pessulus bene obductus fuerit: est culpa
vissima. Simili modo judicandum in cæteris

40 Quod si ergo in his nullum adit voluntari-
ternum, nulla scilicet advertentia, vel intentio
damnum secuturum, tunc est culpa politica
juridica tantum. Si autem adfuit aliquod
tarium internum directum vel indirectum,
quia vel intendisti, vel saltem prævidisti, aut
videre debuisti damnum inde secuturum pro
tunc erit culpa politica, & theologica simul
quidem, si adit intentio indirecta, seu vo-
rium indirectum, quo prævidisti damnum
mi, nec cavilli, etsi directe minime intenc-
jam apud Juristas vocabitur *culpa latissima*,
tem adfuit etiam directa intentio, & volun-
hoc nocendi proximo, vocabitur à Juristis
malus: utrumque etiam apud Theologos
tum mortale est, & inducens obligationem
endi, ut in sequentibus patebit. His nota-

41 *Dicimus*; Nullam oriri obligationem re-
di in foro conscientie, ex sola culpa civili-
lata, & levi, vel levissima. Quoad culpam
vel levissimam (contra *Angelum, Adrianum*
ladanum, Panormitanum, & alios nota-
contentiunt DD. communiter apud mox citat-
Et ratio est: Quia nullus, nec circa proprias

circa alienas res, secluso speciali pacto, tenetur adhibere majorem diligentiam, quam homines suae conditionis communiter prudenter adhibere solent: qui omittere ejusmodi diligentiam, quam homines sic communiter adhibere solent, dicitur culpa lata, ut modò vidimus: ergo qui non omisit, sed adhibuit hanc diligentiam, vitando culpam latam, ad nullam tenetur restitutionem damni secuti, ex sola culpa levi, vel levissima, in foro conscientiae, & ante Judicis sententiam.

Universaliter autem quoad omnem culpam civilem tantum, etiam latam, id docent Molina *com. 3. disp. 698. n. 6.* Lessius *lib. 2. c. 7. dub. 6. n. 27.* Vasq. *de restit. c. 2. §. 1. dub. 2. a n. 15.* Tannerus *disp. 4. q. 6. dub. 2. n. 40.* Lugo *disp. 8. Sect. 4.* Tamb. *ess. c. 2. §. 4. n. 3.* alique moderni satis communiter. Ratio est: Quia in foro conscientiae non potest esse obligatio restituendi ex delicto, vel injustitia facta, nisi ablatio, vel damnificatio fuerit delictum, ac injustitia in foro conscientiae: sed quod non est peccatum, seu culpa theologica, non est delictum, vel injustitia in foro conscientiae: ergo ex sola culpa politica quacunque etiam lata, non est obligatio restituendi in foro conscientiae, quidquid statuatur per leges in foro externo, nec iuste ad acuendam diligentiam civium circa res alienas. Quod autem alii DD. praesertim antiquiores communiter doceant, culpam latam inducere obligationem restitutionis, ideò dicunt, quia culpa lata civilis ordinariè simul est etiam theologica: ordinariè enim late culpabilis, omittens scilicet di-

ligentiam communiter adhiberi solitam, circa dñm
proximi: advertit, vel saltem advertere debet do, a
damnum proximi secuturum, eoque ipso posse
gicè culpabilis est. accep

43 Ex dictis sequitur, nullam contrahi obligati
nem restitutionis, si quis cum moderamine hanc
patæ tutelæ contra aggressorem, alteri pro gatio
damnum inferat, v. g. pecus, vel etiam homin feren
fortuito in ictum incurrentem lædat, vel occ vel n
Item si miles subditus iussus bona fide pugnat resti
bello injusto, prudenter tamen à se putato re. It
non obligatur in conscientia restituere dama 23.
lata ex bello, nisi ratione rei acceptæ adhuc alios
tis, vel quantum fortè inde ditior factus esset. Il
rarum. Item, si quis bona fide credens esse nuti
suam, illam absumat, nec inde in aliquo dicio mag
ctus est, ad nullam tenetur restitutionem; & tem
similibus: quantumvis in his culpa aliqua pol mor
interveniat. *Ratio est:* Quia in his, & simili non
in conscientia, & theologicè non peccatur; & dete
nulla est obligatio restitutionis ex delicto. in q
cept

IV. Per culpam theologicam gravem,

44 **A**D inducendam obligationem restitutionis
vem, & sub mortali, ex delicto injuste
ceptionis, vel damnificationis, requiritur
theologica gravis, seu mortalis in conscientia
non sufficit culpa etiam theologica levis, seu ven
lis tantum, sive ex parvitate materiæ, sive ex imp
fectione actûs, seu indeliberatione. mor
talis
quar

45 1. In primis quando culpa injustitiæ in ablati
ne, vel damnificatione rei alienæ fuit venialis

tum ex parvitate materiae . modicum quid auferendo, absumendo, destruendo, per se clarum est, non posse oriri obligationem restituendi sub mortali, cum acceptio, & detentio, seu non restitutio sint ejusdem malitiae, saltem quantum est ex ratione materiae: ob hanc ipsam tamen rationem tunc adhuc oritur obligatio restituendi sub veniali: sicut enim peccasti auferendo venialiter, ita peccas venialiter detinendo, vel non restituendo; *Nec dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*: ergo sub veniali teneris restituere. Ita communis DD. cum Sanch. lib. 2. in Decal. c. 23. n. 6. aliisque contra Valq. cit. n. 20. & 25. & alios nimis laxè ab omni restitutione liberantes.

II. Qui pluribus acceptionibus, vel furtis minutis, etsi defacto singulis venialibus tantum, magnam tamen quantitatem ad mortale sufficientem congregavit, secundum omnes tenetur sub mortali ad restitutionem summæ congregatæ: at non ratione ablationum venialium, sed ratione detentionis injustæ, ac damnificationis proximi in quantitate notabili aggregata, ut in septimo Præcepto de furtis minutis dicemus. Sed contra

Dices: Supponamus talem, postquam advertit, accrescente materia notabili, se grave damnum intulisse alteri, statim velle restituere, is adhuc tenetur restituere sub mortali: atqui tunc certè neque detentio ulla erit mortalis: ergo adhuc ex solis venialibus consurget obligatio restituendi sub mortali. *Respondetur neg. consequent.* Vel enim talis restituit statim, cum potest: & tunc nulla unquam contracta est obligatio restituendi sub mortali.

li, sed statim restituendo illam obligationem
 stavit, & extinxit. Vel non restituit statim, cum
 test: & ecce, jam exurgit detentio injusta moralitatem
 inde obligatio restituendi sub mortali: quod
 notandum est. Aliter tamen, & laboriosè huic
 cultati respondet *Lugc* apud *Tamburinum*, citat

48 III. Insuper quando injusta ablatio, vel dan
 ficatio etiam in materia gravi est culpa venialis
 tum de imperfectione actus, seu indeliberato
 utpote facta ex non omnino inculpabili adven
 tia, præcipitantia, vehementi passione plenam
 liberationem, & perfectum voluntarium in
 diende: tamen si probabilis, magis pia, & tuta sit
 tentia, esse tunc obligationem restituendi in foro
 scientiæ, & quidem sub mortali. *Molina disp.*
n. 6. Valq. *Laym. rr. 3. p. 1. c. 6.* cum enim
 casu necesse sit alterum duorum damnum sub
 æquitas naturalis postulare videtur, ut dam
 potius luat nocens, qui aliquo modo moralis
 culpabilis damni causa fuit, quam alter omni
 innocens, ac dominus rei perditæ.

49 Nihilominus æquè probabilis, & in praxi
 tuta est sententia opposita negativa, neque tunc
 foro conscientie ante sententiam Judicis, esse
 ligationem gravem restituendi: atque adeò in
 conscientie nullam sufficere culpam venialem,
 mortalem requiri ad inducendam gravem obli
 gationem ex delicto. Ita *Sotus, Toletus, Henricus*
Sa. aliisque *citr.* *Less. cit. c. 7. dub. 6. n. 24.*
27. *Tannerus disp. 4. q. 6. dub. 2. n. 45.* *Lugo*
Scit. 5. & probabilem, ac tutam fatetur ipse

man. lib. cit. Ratio est: Quia sicut ad contractum, ita etiam ad injuriam simpliciter, & inducentem obligationem simpliciter, seu gravem restituendi, requiritur voluntarium simpliciter: atqui in proposito, cum culpa est venialis ex imperfectio-
ne actus, inadvertentia &c. non est voluntarium simpliciter & perfectum, ut per se patet: ergo nec est injuria simpliciter: ergo consequenter nec inducet obligationem restituendi simpliciter & perfectam, nimirum sub mortali, cum obligatio restituendi ex delicto non possit esse major in suo genere (secluso alio accidente) quam sua causa, scilicet ipsum delictum, seu injuria, ex qua nascitur. Quare eximendus fuit à mortali obligatione restitutionis, qui temerè tractans sclopetum oneratum, eo improvise soluto, virginem occidit. Alius similiter, qui horreum foeni incendit, secutâ aliquot domorum combustione. Et idem in similibus,

IV. Insuper satis probabiliter nulla tunc omnino oritur obligatio restituendi, neque sub veniali quidem. Ita Lugo l. c. n. 58. & Tamb. cit. §. 5. n. 3. Ratio huius sumitur à simili: Quia in probabili multorum sententia, etiam nostra, neque promissio facta homini, neque votum Deo factum, neque juramentum, neque præceptum Superioris, si procedant ex imperfecta deliberatione, inducunt ullam obligationem, ne venialem quidem: ergo neque injusta acceptio, vel damnificatio ex eadem indeliberatione procedens. Sicut ergo votum rei parvæ v.g. de liberatè factum quidem, inducit obligationem, sub veniali

veniali : at verò votum rei magnæ sine sufficienti
 deliberatione, vel advertentia factum, nullam
 minò, nec venialem parit obligationem, ut
 tenuimus : ita damnificatio rei parvæ delibe-
 & advertenter facta, obligat quidem ad restitu-
 nē sub veniali: at verò damnificatio etiam rei ma-
 sed sine sufficienti advertentia, & deliberatione
 cta, nullam, nec venialem parit obligationem.
 nent autem *DD. citi.* nisi certè constet, raro
 sumendam esse ejusmodi culpam venialem ex
 perfectione actûs in gravi damnificatione, ideo
 Confessarios ordinariè debere inducere poen-
 tem ad aliquam compensationem, vel am-
 compositionem cum parte læsa, quoad comm-
 fieri poterit, quod omninò consultissimum,
 circò jam

§ I Ex dictis sequitur, nullam contrahere obliga-
 nem restituendi eum, qui subitâ irâ percussit
 actione tantum venialiter malâ hominem occidit
 vel quodvis damnum homini intulit. *Lessius lib.*
c. 2. n. 28. Item si famuli, vel ancillæ sine
 veniali negligentia relinquunt fores domûs Domini
 apertas, unde fures damnum inferant. Item
 custos vinearum, segetum, nemorum, vestigalium
 veniali solum negligentia sinant damnum inferri
 & ita in similibus: supponuntur enim solum venialiter
 liter deliquisse: unde tantum onus certæ obliga-
 tionis sub mortali non potest progigni.

Sed restat hic grave dubium, & celebre: scilicet
 culpa externa quidem levis, sed cum interna mor-
 tali voluntate, & intentione nocendi graviter.

curto gravi damno, inducat onus restitutionis sub
 mortali. E. G. Titius explodens in feram, ad-
 hibita, non tamen omninò sufficienti cautelâ (a-
 deoque veniali solùm culpa) ad cavendum homi-
 cidium, interim animum habet, & optat occide-
 re hominem inimicum suum, & fortuito casu per
 errorem hominem occidit, culpa venialiter tan-
 tum externa injusta est, at interna mortalis. Item
 reponis venenum in loco non periculoso admo-
 dum, nec supra venialem culpam, interim habes
 animum, ut illuc accedens fortè Petrus inimicus
 tuus, eò sumptò pereat: actio externa rursus ad
 summum venialiter est mala, at culpa interna mor-
 talis. Item modicam pecuniam furaris à sene a-
 varissimo, furto externo non nisi veniali, sed cum
 mortali intentione interna, ut is ex mœrore amissæ
 pecuniæ coniciatur. Similiter, alapam levis de-
 decoris impingis adolescenti generoso, eo tamen
 animo, ut iste dedecoris impatiens moriatur.

Quæstio nunc est, an ita explodens, venenum
 reponens, furans, elapam impingens, culpa ex-
 terna venialiter tantum malâ, sed cum interna mor-
 tali voluntate nocendi graviter proximo, ita pec-
 cet contra iustitiam, ut secuto effectu, morte scili-
 cet alterius, teneatur ad restitutionem, ac etiam ir-
 regularitatem incurrat?

Affirmativam cum aliis citt. tenet. *Lugo to. 1. 54*
de just. disp. 8. S. 6. a. n. 74. eò, quòd actio il-
 la externa, etsi secundum se venialis, & leviter in-
 fluens in damnum proximi, tamen hîc & nunc ab
 intentione interna mortali, reverà mortalis sit, &
 verà

vera causa illius damni : & consequenter obligationem restitutionis, & irregularitatem indu-

§ 5 Negant autem tunc induci obligationem restitutionis, cum aliis Lessius *lib. 2. c. 9. dup. § 13.* Sanch. *l. 1. consil. c. 4. dub. §. n. 9.* Tamb. *c. 2. §. 5. n. 11.* Ratio est: Quia jure naturali inducitur obligatio restitutionis, nisi quando per suam actionem externam physicè, vel moraliter est efficax, & sufficiens causa damni illati, mortis, incendii &c. atqui in casibus propositis actiones externæ ex se sunt omninò leves, ac riter tantum, raroque influentes in talem effectum simpliciter enim non sunt causa efficax absoluta & sufficiens talis effectus, v. g. mortis: & licet sit animus internus mortaliter malus, ille tamen animus internus nihil omninò adjuvat, vel augentiam actionem externam. Unde quamvis illa actionem externam verè reddat mortalem quoad effectum, non potest tamen illam reddere mortaliter malam, & injustam quoad effectum, cum se sit insufficientis ad causandum talem effectum. Obligatio autem restitutionis non sequitur ad meritam actionis internæ tantum, sed ad ejus efficaciam, & injustitiam externam (quo patet respectu ad fundamentum oppositæ Sententiæ) ergo si causa non inducitur obligatio restitutionis. adhuc incurratur irregularitas: hæc enim per *§ 57. L. 58. L. 59. A. 61. P.* Canones inducta est contra homicidium voluntarium quovis modo causatum, vel occasionatum, si non omninò efficaciter absolute: certè accipiuntur criminaliter, secuta morte, vel mutilatione irre-

laris fit, sine dubio tamen non est causa efficax absoluta: de quo suo loco in quinto præcepto. Hæc sententia negativa videtur mihi probabilior: sed prior affirmativa tutior, in confessionali suadenda, vel urgenda.

Sermo hæctenus fuit de obligatione restituendi ex delicto formali injustæ acceptionis, vel damnificationis: nam de restitutione ex contractu seorsim dicitur *infra* test. 6. His præmissis de natura, & obligatione restitutionis, nunc explicandæ sunt ejus circumstantiæ supra initio capitis indicatæ. Omnium latissimè patens est circumstantia *quid & quantum*: ubi necessario explicandæ sunt omnes quatuor radices supra §. 1. indicatæ. Sed ut omnibus communia prius explicemus clarioris doctrinæ gratiâ, ne eadem sæpius repetere cogamur, sit

SECTIO. II.

Quid & quantum restituendum.

SUMMARIUM.

- 57. Ex justitia commutativa id, & tantum restituendum est, quod & quantum ablatum, vel damnificatum est.
- 58. Loquendo autem de restitutione latè sumpta pro satisfactione, aliquando plus restituendum est, quam acceptum sit; sed
- 59. Non nisi post sententiam Judicis.
- 60. Per se loquendo res ablata adhuc existens, eadem numero restituenda est, nisi Dominus sit, aut rationabiliter presumatur, aut debeat esse contentus restitutione alterius rei æquivalentis. Unde
- 62. Resolvuntur casus varii. Et
- 64. Audiendus non est Nabarrus universaliter volens eum, qui

- qui in æquivalenti jam restituit posse sine dānā
tia rem ablatam retinere.
67. Quid & qualiter restituendum sit, si res ablata
plus existit.
68. Divisio & explicatio fructuum rei, industria &c.
69. Fructus merè industriales ex re aliena restitui non
etiam à possessore mala fidei Hinc
70. Usque ad n. 75. resolvuntur varii casus notabiles.
75. Fructus verò rei, & merè naturales simpliciter res
di sunt Domino rei.
76. Sicut & fructus mixti, seu partim naturales, partim
industriales; detractis tamen expensis, &
tione industria.
77. Idemque est de fructibus civilibus.
78. Resolvitur dubium
80. Licite detrahi possunt expensæ &
81. Estimatio melioramentorum, quæ triplicis generis
mutat
82. Qualiter & quæ melioramenta detrabere possit
bonæ fidei; qualiter & quo possessor mala
quod
83. Resolvitur dubium.
85. Quoad melioramenta voluntaria, seu voluptaria
tùm distinguendum est.
86. Quædam notantur.

ASSERTIO II.

ET

REGULA GENERALIS

56 **E**x iustitia commutativa id, & tantum restituendum est, quod & quantum ablatum, vel significatum est, unacum fructibus, non in solius, sed rei, & mixtis, detractis tamen expensis, & estimatione laboris, industria, ac melioramentorum necessariorum ac utilium tantum, in foro conscientia à quovis, in foro externo autem à bona fidei possessore tantum: eaque omnia ex re ipsa quidem in sola re; ex injusta autem acceptione

damnificatione etiam inequivalente, seu valore.
Explico particulatim.

§. I.

Ex justitia commutativa id, & tantum est restituendum &c.

Agitur enim hic de restitutione propriè dicta, 57
quâ satisfit justitiæ commutativæ compen-
sando damnum injustè illatum: Justitia autem com-
mutativa intendit in restituendo solùm æqualitatem
inter datum, & acceptum, ergo ex justitia com-
mutativa solùm restituendum est id, & tantum,
quod & quantum ablatum, seu ut vocant *sim-*
plum tantum, & non plus. Deinde justitia com-
mutativa id solùm, & tantum præcipit restitui, ad
quod & quantum alter jus habet: sed alter solùm
habet jus ad id, & tantum, quod & quantum ab
eo ablatum est; ergo illud, & tantum solùm resti-
tuendum est. *Communis DD. apud citt. omnes.*

At verò loquendo de restitutione latè sumpta, 58
pro satisfactione & actu justitiæ vindicativæ, quâ
nimirum non tantum pro damno illato, sed etiam
pro injuria satisfaciendum est, plus etiam restitue-
ndum erit, quam acceptum erat, sed non nisi
post sententiam Judicis. Sic *Exodi 22.* statuitur.
Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, & occi-
derit, vel vendiderit, quinque boves pro uno bove
restituet, & quatuor oves pro una ove. Quò respici-
ens *Zachæus Luca 19.* ait ad Christum. *Si quid*
aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Et insti-
tuit. De actionibus, jure veteri statuitur, ut præter
THEOL. MORAL. PARS IV. F rem

rem ablatam fur occultus in duplum, fur
 stus in quadruplum condemnetur, & don
 plicetur. Licet autem hæc jura non sint an
 usu, simile tamen etiam hodie justè fit per
 tiam Judicis. Et Ratio est: Quia ex injur
 ptione, vel damnificatione non solum lædit
 ximus, damnum, & injuriam patiendo, se
 læditur Respublica: ergo justè solet, & pote
 publica, præter restitutionem simpliciter faci
 civi læso, infligi alia pœna gravior civilis, &
 niaria, applicanda aut civi ipsi læso ob injuri
 factam, aut ipsi Reipublicæ, seu fisco, prout
 stantia exegerint. *Ita communis D.D. qd
 Thoma cit. a. 2.*

59 Verum, ut dictum est, ejusmodi restitutio
 jor, & pœnalis in foro conscientia non de
 nec obligat ante sententiam Judicis. Sola
 stitia commutativa per se urget in foro con
 tia ad reddendum æquale: Justitia autem ve
 tiva quoad pœnales satisfactiones ad Judicem
 ctat. Quilibet ergo, qui offendit, vel in
 intulit, tenetur per sententiam judicis pena
 mittere non tamen ad illam se offerre, multo
 eam sponte sibi infligere: cum exercitium
 vindicativæ publicæ, non privatæ authoritat
 & rei sit pati, & non agere.

60 Nota hic obiter discrimen inter excom
 cationem, aliasque censuras latæ sententia
 facto incurrendas, etiam ante omnem judicis
 tentiam, & alias pœnas legales, non nisi pe
 tentiam Judicis subeundas. Censuræ sunt

merè privativæ, ad quarum executionem nulla requiritur actio patientis; ideóque incurri possunt per legem ante aliam sententiam Judicis: aliæ verò pœnales legales, v. g. multæ pecuniariæ &c. sunt positivæ, & requirunt actionem positivam rei v. g. solutionem pecuniæ, cessionem ab officio &c. quam reus pati tantum debet per Judicis sententiam inflictam, cum rei non sit agere.

§. II.

Id restituendum, quod ablatum est.

V Niversaliter & per se loquendo, res ablata ad huc existens, eadem numero restituenda est.

DD. nec fas est aliud pro alio restituere regulariter.

Communissima DD. Quia Dominus rei amissæ, vel debitæ habet verum jus ad hanc numero rem adhuc existentem juxta *L. Manifeste. C. de solutionibus.* Unde potest Dominus eandem rem, ubicunque illam invenit, sibi vindicare: nam res quandocunque accepta, ubicunque est, Domini est: ergo illam habens, si non eandem restituat, domino injuriam infert. Contra verò eandem restituendo perfectissimè satisfit justitiæ commutativæ, & pars læsa perfectissimè restituitur in jus suum ad omnimodam identitatem, nedum æqualitatem. Excipiendum tamen: Nisi dominus sit, aut rationabiliter præsumatur, aut rationabiliter debeat esse contentus restitutione alterius rei æquivalentis.

Sic i. In rebus functionem suscipientibus, pecunia, frumento, vino &c. facile potest reddi unum pro alio in eadem specie, & bonitate: quia in

rebus ad eò æquivalentibus non potest rationabiliter invitus esse dominus. 2. Etiam in rebus functionem non habentibus potest unum reddi pro altero v.g. pro equo par boum, aliave res ejusdem valoris quando dominus non habet peculiarem affectionem ad rem suam eandem numero ; quin ipse factus esset permutaturus ; sic enim iterum non erit invitus.

63 3. Occultus fur, si eandem rem numero possit restituere sine sua infamia (ut certè alio modo contingere potest) retentâ eâdem, licitè potest ejus valorem in pecunia, vel alio æquivalenti vendere : etsi ipsi constaret, dominum non vellet restituere, sed omninò ipsam rem suam habere. *Ratio est*: Quia tunc dominus irrationabiliter invitus, cum pluris facienda sit fama proximi, potè bonum altioris ordinis, quàm res temporalis. v.g. equus, vestis &c. eandem rem numero habenda. Quin ob eam causam quando dominus omninò excusari poterit à restitutione furis, dicenda suo loco.

64 Quare non audiendus Petr. Navar. lib. 1. de restit. c. 1. dub. 3. universaliter asserens, qui in æquivalenti pro re ablata aliam rem præstantem jam restituit, posse sine injustitia rem ablatam, etiam existentem, etiam domino repetente retinere. *Ratio* in contrarium est : Quia non obstante restitutione facta, sed nondum acceptata, si tunc rei dominus retinet dominium rei facte missæ adhuc existentis, ubicunque sit. In tali casu potest habere aliquem specialem, & rationabiliter

affectum erga rem suam eandem numero: utpotè quia eam à Majoribus suis acceptam, vel à magno Principe, aut singulari amico donatam habet, aut alia speciali comoditate charior est alia re, quantumvis æquivalente, vel æquè præstante, aut fortè pretiosiore: propter quod meritò potest esse, & præsumi debet rationabiliter invitus, ut ipsi pro re sua alia restituatur: atque retinere rem alienam rationabiliter invito domino, semper injustum est: ergo eo casu, & maximè domino repente suam rem in specie, non sufficit restituisse vel restituere aliam rem etiam æquivalentem, vel etiam præstantiorem.

§ III.

Et tantum, quantum ablatum est.

QUando nimirum res ablata non amplius existit, & tamen restitutio facienda est, utpotè ratione injustæ acceptionis, tunc *tantum* restituendum est, *quantum* ablatum fuit, in æquivalenti. Hinc 1. Si illa res in suo genere functionem recipiat, ut pecunia, frumentum, vinum &c. restitutio facienda erit in alia re ejusdem generis, & qualitatis, cum fieri potest. 2. Sive autem recipiant functionem, sive non, si res sint certi & determinati valoris, per legem, vel consuetudinem, ut ferè sunt merces communes & usu consumptibiles, ille valor restituendus erit, sive in pecunia, sive in alia re æquivalenti ejusdem, vel diversi generis, prout fieri commodè potest, dummodò dominus contentus sit: nam

hac ratione satisfacit iustitiæ commutativæ re-
do æquivalens. 3. Si verò res ablata non fin-
terminati valoris per legem, vel consuetudine
nec per communem æstimationem determi-
les, uti est vita, sanitas, fama &c. aut de-
lata, vel damnificata quantitate, vel qua-
non satis constet, ut si quis incendat domum
rebus instructam, aut destruat segetes incen-
huc in futurum fructus &c. tunc restituendum
ad arbitrium prudentis, & probi viri, confide-
benè omnibus circumstantiis, iudicando, quod
requiratur, vel sufficere possit ad æquationem
rei, quoad fieri poterit. 4. Addit Scorus
15. 9. 2. a. 2. restituendum esse, non tantum
sam rem ablatam, sed etiam ejus usum, ve-
tius pro ejus usu: v. g. Qui solum usus fructus
no equo, veste, instrumento &c. tenetur ad res-
tutionem, scilicet etiam ad valorem, seu pre-
illius usus æstimandum ex consuetudine, vel ar-
trio prudentis: quia & ipse usus est pretio-
mabilis, adeoque, invito domino usurpatus
stus est, & restitutioni obnoxius. Verum hic
revocari potest ad fructus civiles.

§. IV.

Unâcum fructibus.

68 **F**ruetus alii dicuntur *rei*, alii *industriæ*.
ut loquuntur Theologi: fructus alii sunt
rales, alii *industriales*: iique vel *meri* vel
Fruetus meri industria, vel *industriales* dicuntur
quos sola industria humana profert, & nullo

natura rei ex se producit, licet concurrat ut instrumentum hominis industrii operantis, vel negotiantis; cuiusmodi est lucrum ex rebus de se sterilibus, præsertim usu eontumptibilibus, ut pecunia, vino, frumento &c. his negotiando acquisitum, fructus industriæ est, non rei. Sic opus alieno instrumento ab artifice confectum, non instrumento, sed artificis industriæ pro fructu tribuitur. *Fructus meri rei, seu purè naturales* dicuntur, quos sola natura ex se progignit, nullo, vel vix ullo humano labore, vel industriâ cooperante, ut sunt animalium fœtus, herbæ, gramina, L. Fructus 45, ff. de usuris. *Fructus mixti, seu naturales & industriales simul* dicuntur ad quos producendos natura simul & industria humana cooperantur, ut segetes, omnèsque fructus serendo, & colendo producti, vinum, oleum, lana, caseus, butyrum &c. ut notat etiam Sanch. lib. 2. Moral. c. 23. n. 54. Quo etiam spectant *fructus civiles*; nimirum pretia domorum, jumentorum, aliarumque rerum elocatarum pro pretio: sic dicti, quod non propriè fructus sint, sed ad similitudinem fructuum Jure Civili constituti: ut habetur L. Prædiorum ff. eod. *prædiorum sponsiones pro fructibus compensantur.* Deniq; *fructus rei naturales meri, vel mixti*, alii sunt percipiendi, & pendentes adhuc; alii sunt percepti, seu à solo jam separati. His positis circa fructus indifferenter, sive res aliena bona fide, sive mala fide obtenta & possessa sit, dicimus restituendos esse *fructus.*

Non Industria solius.

69 **F**RUCTUS merè industriales ex re aliena non aut restituendi domino rei, sed ad possessorem abusu bonæ, seu malæ fidei, pleno jure spectant. *Num. munissima. Navar. c. 17. n. 25. Mol. dispens. 719. & 720. n. 2. Less. lib. 2. dub. 6. Laym. lib. 3. traët. 2. c. 3. n. 3.* Ratio est: ad eum spectant fructus, cujus est causa fructifera: sed fructus merè industriales non sunt rei alienæ, utpote omninò sterilis, ut supponitur, sed solius hominis industrii operantis, vel operantis; ergo fructus merè industriales ex re non sunt restituendi domino rei, sed spectant ad minimum industriam, sive is deindè bonæ, seu malæ fidei possessor sit: neque enim malæ fidei possessori hinc suffragatur iniquitas, sed industria labor, & ingenium, aut etiam fortuna. *Et resolves.*

70 **I.** Bonâ, vel malâ fide possidens pecunias aliis quibus dominus in lucro quærendo usus non esset, quidquid iis lucratur, sibi acquirit, nec tenetur restituere, nisi solum ipsam pecuniam alienam. Idem est, si pecuniam furtivam, vel usurariam in negotiationi, vel ludo exponas; solum enim fructus pecuniam furtivam, vel usurariam, non veniunt in lucro inde acquisitum, quippe merè industria fructum restituere teneberis. Idemque est, si fructum alienum, seu quidvis aliud mercium, alio modo plus valet, deportatum longè carius vendidisti, fructum non domino, sed tibi acquiris, cum sit

Etus meræ industriæ, ac laboris tui; satisfacisque restituendo frumentum ejusdem qualitatis. Quod si autem dominus suâ pecuniâ, frumento &c. si possessorem habuisset, & ipse usurus fuisset ad lucrum quærentem, tenebitur quidem possessor malæ fidei commensare lucrum speratum, at non per modum fructus, sed per modum interesse, seu lucri cessantis. Omnia certa apud omnes.

II. Officiales Principum, vel Magnatum The-⁷¹aurarii, Camerarii, Quæsttores, Telonarii, Eleemosynarii; item famuli, depositarii &c. pecuniis dominorum sibi commissis negotiando, cambiendo, mutando, ludendo &c. lucrantes, secluso omni præjudicio, vel periculo dominorum, saluâ nimirum ipsis sorte ejusdem qualitatis, quandounque petierint, omninò lucrum sibi acquirunt, nec dominis restituere tenentur, cum sit fructus meræ industriæ, & non rei ad dominum spectantis, scilicet pecuniæ naturâ suâ sterilis: neque enim peccant contra justitiam, secluso omni periculo, & præjudicio dominorum; estò peccent contra obedientiam, si domini id expressè, vel tacitè prohibeant, (& certè regulariter sic prohibere præsumendi sunt) atque in pœnam delicti, saltem peciem fraudis, ac injustitiæ habentis, subinde eo sacro privari possunt. Sic *Molina, Reginaldus*, aliisque *citt. Diana. p. I. tract. 8. Resolut. 22.* Et ex professio probat *Laym. lib. 3. de contractibus tract. 4. c. 28. n. 4. per totum.* Sed monendi sunt Confessarii, ut quoad hoc cauti sint in consulendo futuro; nam Domini, postea comperta re gra-
F s
viret

viter inde scandalizantur, ut experientia

De hoc redibit fermo, cum de *contractibus*:

72 III. Si quis bona, vel mala fide frumentum
 num seminavit in agro suo, segetem totam
 quirit: est enim fructus & sui agri, & industria
 & solum tenebitur domino restituere ipsu
 mentum seminatum æquivalens; & si ma
 accepit, & seminavit, etiam interesse, seu
 num emergens, & lucrum cessans domini
 rentia sui frumenti. Contra si tuum frum

In alieno agro, seu bona, seu mala fide seminati

tota seges erit Domini agri, quia est fructus

Accipe ergo frumentum æquivalens pro fructu

feminato, & expensas, laborisque pretium, extra

hil præterea, juxta mox dicenda. Rati

73 IV. Si quis alieno instrumento opus elaboratum

v. g. alterius penicillis in tabula sua pinxit: ab

ferrâ, & tabulâ arcam confecit ex sua materia

ad dominum instrumenti, sed ad artificem

elaboratum spectabit; est enim partus artifi

deoque fructus industriæ, & non instrumenti

rei alienæ. Tenebitur tamen artifex præter

menta ipsa, etiam valorem, seu æstimationem

usûs instrumentorum domino restituere,

communi notat Laym. *lib. 3. de restitut. tr. 1.*

num. 3.

74 Contra: si tuo instrumento in aliena materia

bore, v. g. tuis penicillis pingas in aliena tabula

tuo calamo scribas in alieno pergameno, regu

ter adhuc opus factum ad te spectabit cum

compensandi pro materia: quia regulariter

im pluris valet, quam materia; Secus dicendum, si oppositum contingat, ut si pingas in aliena lamina aurea, vel argentea; si artifex in alieno auro operetur. Sed de hoc alibi, cum de acquisitione domini per adjunctionem.

S. IV.

Sed Rei.

FRUCTUS rei, & merè naturales simpliciter restituendi sunt domino rei. *Ita omnes*, etiam cide-
78
tati mei. Habetur *L. 22. C. De rei vindicatione.*
Ubi dicitur: *Certum est mala fidei possessores omnes fructus solere cum ipsa re prestare, bona fidei verò, extantes; post litis autem contestationem universos.*
Ratio est: Quia omnis res fructificans suo domino fructificat, & quod ad rem ablatam naturaliter sequitur, spectat ad dominum rei: sed fructus illi merè naturales omninò naturaliter sequuntur ad rem ablatam; ergò domino rei restituendi sunt. Idque verum est: 1. Tam de fructibus jam perceptis, & à solo separatis, quam de fructibus percipiendis, seu pendentibus: ut sunt segetes adhuc agro adhærentes, fœtus adhuc in utero matris, vel pecudis latens &c. hi enim fructus censentur pars rei fructifera. *L. fructus ff. de rei vindicat.* 2. Etiam verum est, etsi dominus eos fructus per se non percepisset ob suam negligentiam, vel aliam causam: ut si animal non fuisset apud ipsum maritatum, ager non seminatus, seu cultus. *Ratio est: Quia adhuc verè sunt fructus rei, quæ semper suo domino fructificat.* 3. Etiam verum est de fructibus perceptis

ceptis ex re per possessorem bonæ fidei manentem
quia res meliorata adhuc est domini pristini
adhuc Domino fructificat (detractis impensis
liorationis, de quo mox infra) ex communibus
lina *disp.* 719. Lugo *disp.* 17. *sect.* 3. n. 520.
deoque etiam verum est de possessore quædam
bonæ fidei jure civili: nam fructus merè naturali
manere sub dominio domini rei, expressè
L. 45. ff. de usuris. At verò fructuum mixtorum
postquam percepti, & a solo separati sunt, præ-
nium bonæ fidei possessori acquiritur quod
habetur *Institui. de rerum divisione:* ubi
*Si quis à non domino fundum bona fide emerit
ex donatione, aliave justa causa, æquè bona
ceperit, naturali ratione placuit fructuum
percepit, ejus esse pro cultura, & curam
solum valet in foro externo civili, & usque
tentiam Judicis contrariam implorandam,
aliis docet Sanch. lib. 2. Moral. c. 23. n. 73.
cit. c. 3. n. 5.*

§. VII.

Et mixtis.

761. **E**Tiam fructus mixti, seu partim naturali
partim industriales Domino rei restitui
sunt, sed detractis expensis, & æstimatione
stræ. *Communis D.D.* Ratio est eadem
fructus omni jure ad eum spectant, cujus est
fructificans: sed fructus mixti partim sunt verè
ctus rei alienæ v. g. fundi; partim autem sunt
ctus industriæ, ac laboris alterius: ergo fructus
ti ita restituendi sunt domino rei, ut tamen

antur impensæ, & æstimatio ipsius indultriæ, ut
imurum retineri possit pars fructuum expensis, &
æstimationi indultriæ respondens.

Deinde nullus debet locupletari cum alterius ja-
tura, Regula 48. in 6. sed possessor seu bonæ seu
malæ fidei locupletaretur cum jactura, & damno
domini rei, nisi ipsi restituerentur fructus rei etiam
mixti, detractis tamen expensis, & æstimatione
prædictis: ergo &c. Nec obstat, quod dicitur
l. 48. ff. de acquirendo rerum dominio. *Bona
dei emptor non dubiè percipiendo fructus etiam
mixtos re aliena suos interim facit; non tantum eos,
si diligentia & operâ ejus provenerunt, sed omnes:
mixta quoad fructum attinet, loco domini penè est.*
Verum enim est: quod bonæ fidei possessor inte-
rim, dum illi lis non movetur, quasi domini loco
habebatur; adeò, ut si fructus etiam naturales alienâ-
vit, vel consumpserit, durante bona fide, ad nihil
implytius teneatur, nisi quatenus indè locupletior fa-
ctus sit. Per quod non negatur, quod fructus
mixtos domini rei comparenti (prædicto modo)
restituere teneatur.

II. Eadem ratione dicendum de fructibus, ut
vocant, civilibus: ut si quis seu bona, seu mala fide
possidens alienam domum, vel jumentum, pro
pretio locavit, pretium ad dominum rei spectabit,
detractis tamen, si quæ facta sunt, impendiis. Un-
de etiam malæ fidei possessor, si domum alienam à
se melioratam per adjunctionem v. g. portarum,
fenestrarum, cancellorum, horologiorum &c. ra-
tione illius melioramenti majori pretio locavit,
quam

quàm aliàs in statu ad dominum pertinentem potuisset, istum excessum pretii sibi retinet, restituto solum pretio communi. *Dicastillo & aliis docet Tamburinus lib. 8. c. 3. §. 5. n. 9.* Ratio est: Quia hæc melioratio facta est per inædificationem, vel plantabilem &c. hæc enim velut pars rei fundi cedunt De quo *Tr. 6. c. 1. Sect. 4. a. m.*

78 III. Quid dicendum de rerum locatione ordinaria, quæ non solent sic locari: v. g. bonæ malæ fidei possessor torque aureum alienam solam ostentationem pro pretio locavit, erit istud pretium: an domini, tanquam fructus vilis: an locatoris, tanquam fructus industrialis placuit *Navarro in manual. c. 17. n. 25. & aliis?* Respondetur: Omnino spectare ad dominum, eique unà cum torque restituendum est communis *DD. Rodriguez, P. Navar. disp. 719. n. 5. aliisque citt. Sanch. lib. 1. tit. c. 13. n. 132. Less. l. 2. c. 11. dub. 17. n. 114. cit. n. 6. Tambur. cit. n. 8.* Ratio est: Quia iucrum reverà non est fructus industriæ locandæ datur pro usu ipsius rei vero pretio æstimabile si quis locaret usum agri sterilis: atqui usum rei fructus civiles, sicut facit domus locata: ergo pretium locati torquis est fructus civilis ipsius rei cuius usu datur, consequenter ad dominum revertetur & stabit.

IV. Nec obstat, quòd dominus fortè torquem

illum nunquam locaturus fuisset; quia sæpè fit, quòd res apud alienum possessorem plus domino fructificet, quàm si in ejus potestate mansisset.

Quemadmodum, si injustus possessor ædes alteri locet, pretium locationis, ad dominum spectat,

non obstante, quod ipse dominus ædem fortè nunquam elocâsset, juxta communem Sententiam a-

ud Laym. cit.: Quod etiam de fructibus natura-

libus supra notatum est. Solùm ergò ejusmodi lo-

cans excusabitur à restitutione pretii locationis talis, quando creditur dominum omninò nolle tale futile pretium: quemadmodum *Diana p. 2. tract. 17.*

Miscel. resol. 50. liberavit à restitutione quendam fusticum, qui mulum à ditissimo domino surrep-

tum locavit pretio per multos annos notabili lucro: quia nimirum nobilis ille ditissimus non credebatur curare ejusmodi pretium: & remissio saltem impli-

cita creditoris, generalis est causa excusans à resti-

tutione. Plures casus huc revocabiles habentur in materia de cambiis.

VIII.

Detrahtis tamen expensis, & estimatione la-

boris, ac industria, nec non melioratorum

necessariorum, ac utilium tax-

iam.

Certum est apud omnes, quoad expensas à possessore seu bonæ, seu malæ fidei factas in

percipiendis fructibus, eas semper in foro conscientie licitè posse detrahi: & à possessore bonæ fidei,

etiam

etiam in foro externo, jure Civili. Nam *Nece*
non intelliguntur, nisi deductis impendiis, locuntur
ff. soluto Matrimonio. Et *L. Fundus ff. in rem r*
lia herciscunda dicitur: *Nullus casus inter eos,*
potest, qui hoc genus deductionis (impendiorum domo
fructibus) impediatur. Et ratio clara est; quare,
 si in restituendis fructibus detrahantur expensæ ad rem
 jasmodi, quas ipse rei dominus facere debet, plus ipse recipiet,
 quam ei debeat. Quibus estimationem etiam laboris, & industriae, pliarum
 communissima DD. Navar. c. 17. n. 27. *volup*
tract. 3. n. 115. Less. Sanch. Laym. ll. cc. Log. etus n
17. Sect. 3. Eadem omninò est ratio allata *tatem*
ced. n. 76. (etsi nonnulli negent: sed *fundaria*
 rum consequenter, ut rectè etiam advertit *Tris va*
cit. §. 5. n. 11.) Nam sicut si labor, & industriae pr
 fuissent adhibita ab alio extraneo, debuisset datur n
 eorum pretium solvere, quando dicerentur *ruptu*
 sæ: ergò idem debet, ei que detrahi poterit, *III*
 do idem labor & opera adhibita sunt à possessore, &
 bonæ fidei (imò & malæ fidei, in foro confitei) posse
 ut benè probat Lugo *loc. cit. n. 61.* etiam quæ fidei
 vocantur labor, & industria: neque enim præ *justè*
 rea naturam mutant. *apud*

81 II. Eadem verò est ratio de contrahenda *melio*
 tione melioramentorum seu expensis, labore, *tem,*
 industriaeque factis à possessore in re aliena meliora *que*
 da: utpote, si sunt plantatæ novæ arbores, *malæ*
 ædificia erecta, novus puteus effossus, vel fontis *huic*
 rivus adductus &c. Sed advertendum: meliora *ejus*
 menta, seu impendia illa posse esse triplicis generis *mini*
 T

Nam fructus *Necessaria, utilia, & voluntaria.* *Necessaria* dicuntur, quæ necessariò adhibentur ad conservandam rem rei alienæ; quippè, quæ aliàs periret; nulli fructus interios, vel deteriores fructus producere, ut reficere domum, fruges sub tecto conservare, agrum extirpare, quædam impinguare &c. *Utilia* dicuntur, quæ fiunt ad rem utiliore reddendam, ut scilicet plures fructus ferat, quàm necessariis solis impendiis adhibitis adferret: ut novas arbores plantare, agros amplantare, extraordinariè meliorare &c. *Voluntaria* seu voluptatis impendia dicuntur, quæ rem, vel fructus non augent, sed merè ad ornatum, vel voluptatem fiunt: ut sunt fontes, picturæ, statutz, viridaria, & his similia, quibus sine dubio prædium pluris valet, & majoris æstimatur: tamen quia ex illis prædium non reddit plures fructus, non dicuntur melioramenta utilia, sed voluntaria, ac voluptuaria. His positis, dicimus ulterius

III. Omnia impendia ad melioramenta necessaria, & utilia, in restitutione rei alienæ, & fructuum possessor bonæ fidei quidem in omni foro; malæ fidei autem possessor in foro conscientiz tantum, justè, & licitè detrahit, *juxta communissimam D.D. apud sæpè cit.* Ratio est: Quia illa impendia, & melioramenta cesserunt in commodum, & utilitatem, vel etiam indemnitatem Domini rei: cumque utiliter rem domini gesserit etiam possessor malæ fidei, spectatâ juris naturalis æquitate, etiam huic compensatio debetur. Insuper, si res cum ejusmodi melioramentis, utcumque venerit ad domini manum, antequam detracta, vel soluta sint

expensæ illæ, eas possessor bonæ fidei adhuc petere, & dominus in conscientia tenebitur solvere: *juxta communem DD.*

83 At dubium est hic de possessore malæ fidei tunc adhuc teneatur dominus illas expensas in conscientia? Negat cum aliis Sanch. *lib. 3. ral. c. 23. n. 143. & 144.* Ratio ejus est: quoties lex justè negat actionem ad aliquam petendam, & simul concedit debitori repetitionem si solverit, licebit etiam eidem debitori non solvere in conscientia, ut fusè probat Sanch. *lib. 6. de matr. disp. 38. n. 35. & disp. 8. n. 15.* Sed possessori malæ fidei actionem petendi expensas melioramentorum dat domino repetitionem, si solverit, in usuris; ergo &c.

84 At verò Navarr. apud eundem Sanch. cum in conscientia obligari solvere, ante sententiam Judicis contrariam. Ratio est: Quia nam delicti negat possessori malæ fidei actionem petendi expensas illas, & concedit repetitionem solventi: atqui poena non obligat sententiam Judicis: ergo ante hanc manet obligatio naturalis solvendi illas expensas, ob rem gestam, etiam malæ fidei possessori. Utramque sententiam probabilem meritò censet *Tamb. c. 5. n. 17.* Sicque inter dominum, & possessorem malæ fidei poterit dari bellum ex utraque parte.

85 IV. Quoad melioramenta, seu impendia functaria, seu voluptatis tantum, distinguenda aure

Si quidem ea à re salva separari possunt, ut portæ, fenestræ, statuæ, horologia, insignia &c. alienis prædiis, vel ædibus affixa, licitè auferuntur à possessore seu bonæ, seu malæ fidei, ut omnes concedunt.

Quòd si verò sine damno rei separari nequeant, vel per implantationem accesserint rei, ut arbores, plantæ, herbæ &c. pro iis possessor malæ fidei uihil poterit repetere, nec dominus tenebitur solvere ejusmodi voluntarias expensas, sed possessor ille iniquus sibi ipsi imputet, quòd amittat eas expensas, quas circa rem, scienter alienam, sine domini consensu, & citra ejus utilitatem fecit: ut pluribus docent Molina *disp.* 712. Sanch. *cit.* n. 139. & Lumentor *cit.* n. 61. Qui tamen ibidem n. 63. vult saltem aliquid modicum esse à domino solvendum, eò quòd etiam ejusmodi melioramenta vili emere ei utile sit: non improbabiler. Cæterùm possessori bonæ fidei conceditur facultas libera non tantum auferendi ejusmodi melioramenta, si separari possint, sed etiam cogendi dominum ad solvendum pro iis, quantum ipse expendit, aut ad vendendum ipsi totam rem justo pretio: ut ex communi notat

Tamb. ibidem n. 14. in fine.

Denique generaliter notandum pro dictis melioramentis, etiam necessariis, & utilibus, dominum non teneri solvere, quantum crevit valor rei suæ, sed quantum valuerunt expensæ, quibus ea melioramenta facta sunt: aut si expensæ excefferint, quantum defacto ei res utilis est v. g. plantavit possessor fundi alieni arborem fructiferam expensis unius aurei, nunc autem arbor plantata valet decem aure-

os, unum tantum aureum debet dominus, pro
 tem decem reddere. *Ratio est:* Quia ex una
 plus non expensum est à possessore, quam unum
 reus; ex altera autem parte, augmentum illius
 partus sui agri. *Econtra:* si expensæ fuissent
 cem aureorum, sed arbor nunc valet unum tantum
 aureum, rursus unum tantum, non decem debet
 dominus: quia pro uno aureo tantum utilis est
 mino arbor: non autem æquum est, ut cogit
 emere rem pluris, quam ei utilis est. Imò si
 for bonæ, vel malæ fidei expendisset unum
 gram aureum; ipse autem dominus in eius
 melioramento expendisset medium tantum, vel
 dium solum tenetur dominus reddere: qui
 solum debet id, in quo emolumentum capit
 terius expensis: capit autem in solo dimidio
 L. *Si fundo ff. de rei vindicatione*, colligit, &
 ribus explicat *Sanch. lib. 1. in Decal. c. 23. n. 16.*
 & *Mol. cit.* Tandem ex comuuni admittit
 n. 16. possessorem tam bonæ, quam malæ fidei
 fructibus quomodocunque consumptis de
 compensare cum melioramenti necessariis
 quantumvis utilibus. Quia quo plures fru
 perceptit possessor, etsi eos consumpserit, eom
 censetur pro melioramenti expendisse, vel
 ptus illos redemisse.

Et hætenus de quantitate restitutionis in
 muni, prout abstrahit ut plurimum à bonæ
 malæ fidei possessore, etsi aliquæ particulares
 rentiæ sparsim indicatæ sint. Sequitur jam
 rentia generalis *ultimis verbis assertionis.*

*Eaque omnia, ex re accepta quidem in sola re;
ex injusta autem acceptione, vel damnifica-
tione, etiam in equivalenti, seu
valore.*

Hic traditur duplex radix restitutionis strictè
sumptæ, scilicet *ratione rei accepta tantum,*
& *detenta à bona fidei possessore,* qui scilicet proba-
biliter credit rem esse suam, & in eam se jus habere:
v. g. qui rem empto, vel dono accepit à non do-
minò, credens tamen esse dominum rei: qui rem
inventam retinet, credens domino carere, vel pro
de relicta haberi &c. Et ratione injustæ acceptionis
vel detentionis à *possessore mala fidei:* Qui nimirum
scit, vel scire potest, & debet, rem esse alienam: ut
si ipse furatus est, aut rem empto, vel dono accepit
ab eo, quem scivit non esse dominum, vel rei alie-
nandæ potestatem non habere, v. g. à fure, filiofa-
miliæ, pupillo, Religioso. De quibus jam *distin-*
ctis Sectionibus.

SECTION III.

*Quid, & quantum restituendum ex de-
licto materiali, ratione rei accepta, à pos-
sessore bona fidei, vel etiam dubitare
incipiente.*

SUMMARIUM.

89. Possessor bona fidei tenetur restituere statim.
90. Postquam certò intellexit rem esse alienam.
91. Si incipiat dubitare per leves solum rationes, non tene-
tur examinare veritatem;

92. Si verò rationes dubitandi sint graves, tenetur inq. 22.
 &
93. Interea rem conservare: & si dubium vincere non potest, rem licite retinet tanquam suam, ac
95. Licite usurpat; consumit, alienat, &c.
98. Et eâ sic bona fide absumptâ nihil restituere tenetur, nihil remaneat, in quo factus sit ditior.
100. Si verò inde factus est ditior, id sibi per se quamprimum advertit, id sibi per se pro ex re aliena, & non ex sola industria
101. Unde juris cognoscere possit se ex re aliena ditior factum.
102. Qui rem alienam bona fide alienavit ea ratione accepit, sine lucro, ad nihil tenetur; secus si boni nabit diversa ratione, & cum lucro. Et us
103. Usque ad n. 109. Resolvuntur varii casus, mixti
109. Similiter qui rem alienam bona fide consumpsit ordinarios aliâs ex propriis faciendos, repeti tenetur pro tantò: secus si consumpsit ad extraordinarios. fur
110. Usque ad n. 116. Exempla & casus particulari bitato ad cœnam furtivam; utente alterius militibus prædas agentibus &c. tium
116. Cognoscens rem esse alienam, non tantum ipsam etiam fructus rei naturales & mixtos restituet; tamen
117. Fructus extantes tantum, detractis expensis,
118. Idq. ipsi Domino rei, etiam non repetenti, per se la do; & non furi v. g. à quo accepit.
119. Idq. verum est non tantum, quando possessori bona nullum inminet periculum amittendi pretium.
120. Sed juxta communem etiam quando ei certum in periculum amittendi pretium, si rem immo restituat ipsi Domino.
121. Nihilominus satis probabile est, posse rem furto immediate etiam reddere furi ad pretium restitutum. ra a

222. Usque ad n. 126. probatur variis exemplis & casibus, &c.

226. Usque ad n. 130. Respondetur ad fundamenta oppositæ sententiæ.

ASSERTIO & REGULA.

Restitutionis ex delicto materiali, & ratione rei acceptæ tantum, mensura est quantitas possessionis in re, fructu, vel emolumento. Hoc est: Possessor bonæ fidei, postquam certò intellexit rem esse alienam, tenetur statim restituere, aut ipsam eandem rem adhuc extantem in toto, vel in parte: Aut si bona fide absumpta est, quantum ex ea ditior factus est: Item fructus rei extantes naturales ac mixtos, detractis tamen expensis, ac aestimatione laboris, & industria: idq; ipsi domino, etiam non repetenti per se loquendo: probabile tamen est, rem furtivam posse reddere furi ad recuperandum pretium, seq; indemnem servandum.

§. I.

Tenetur statim restituere.

Asertio, & Regula tota (excepto ultimo) est communissima. D. Thom. 2. 2. q. 62. a. 6. Scoti in 4. dist. 15. q. 2. Ratio generaliter est: Quia ex una parte, nemo potest scienter rem alienam detinere, invito domino: atqui possessor bonæ fidei, postquam intellexit, rem esse alienam, jam detineret rem alienam invito domino, eoque ipsò inciperet fieri possessor malæ fidei: ergo tenetur eam statim restituere. Sed de hoc statim latius infra, cum de circumstantia Quando restituendum. Ex altera autem parte, eò ipsò, quòd possessor bonæ fidei

¶ 4.

non

non teneatur restituere ratione injustæ acceptionis, cum nulli injuriam intulerit, ut supponitur, solum ratione rei alienæ acceptæ, & possessæ, tenetur plus restituere, quam defacto possideat in ipsa re, sive in aliquo ejus effectu, ut sunt fructus rei, & emolumenta inde percepta, seu id, quod factus est ditior, ut mox particulariter declarabitur. Idque totum intelligendum: nisi ille jam antea legitimo præscriptionis beneficio (de quo alibi tractabitur) dominium rei, aut fructuum sibi comparaverit. Ubi obiter notandum fieri, posse, quod bonæ fidei possessor dominium fructuum, præscriptione seu usucapione sibi acquisierit, at nondum dominium rei fructiferæ, utpote prædii, seu fundi, quo fructus percepti sunt. Quia ad præscriptionem fructuum, frumenti &c. tanquam rerum mobilium sufficit triennii spatium: ad præscriptionem autem prædii, seu fundi, tanquam rei immobilis longum tempus requiritur, nimirum decem annorum inter præsentis, & viginti inter absentis. Hinc ergo fit, ut sæpè tenearis restituere prædictum, v. g. quia pro illo non est elapsum tempus præscriptionis debitum; non autem omnes fructus etiam extantes, vel in quo inde ditior factus es, sed solum illos, pro quibus triennium præscriptionis nondum elapsum est. v. g. possedisti bona fidei tenus prædium per sexennium, idque tibi evincitur; restitue ergo prædium, & fructus infra triennium proximum nondum elapsum perceptos extantes; vel si consumpti sint, quantum ex his ditior factus es, prætereaque nihil.

Postquam certò intellexit rem esse alienam.

QUamdiu enim possessor bonæ fidei certò cre- 90
dit, vel saltem probabiliter sibi persuadet, rem
esse suam, vel ad se jure pertinere, ipsa ea bona fides,
& probabilis ignorantia eum à restitutione excusat,
ac primo tempore legitimo præscriptionis capa-
cem reddit. At postquam certò scit, rem esse alie-
nam, per rationes omninò convincentes, nisi eam,
quamprimum commodè potest, statim restituat,
aut restituere proponat, eo ipso incipit esse posses-
sor malæ fidei. & injustus detentor (ut jam supra
indicatum) & deinceps ut talis restituere tenebitur.
At quid si possessor bonæ fidei incipiat dubitare,
sitne res sua, vel aliena? Conformiter ad dicta alibi
de conscientia dubia breviter sic resolvendum.

I. Si quidem possessor bonæ fidei incipiat dubi- 91
tare solum per leves rationes, vel conjecturas, non
tenetur examinare veritatem, sed tutò pergit possi-
dere, usurpare &c. quia nemo tenetur inquisitionem
contra se ipsum instituere ex levibus rationibus: si-
cut enim ipse Superior non tenetur, & fortè non
potest, ex levibus conjecturis moveri ad inquiren-
dum contra te; sic multò minùs nec tu contra te
ipsum. Perge ergo in possessione tua.

II. Quòd si verò incipiat dubitare ob graves, 92
& probabiles rationes occurrentes, omninò tene-
bitur inquirere, & examinare veritatem, adhibitâ
diligentiâ humanâ morali ordinariâ (ad extraordi-
nariam enim vi legis nemo ordinariè obligatur)

eaque majori, vel minori, prout res possessa, in altero
 ens esse dubia, majoris, vel minoris momenti fuerit, quidem
Omnes. Ratio: Quia quando rationes grauestante
 & probabiles contra te apparent, prudenter timere
 debes, ne tua possessio vincatur à certitudine, quæ est de
 traria, forte inquirenti apparitura, & alioquin, si
 orto tali dubio, omittas inquirere veritatem, si
 rem pro tua detinere pergis, eò ipso peccas contra
 justitiam, exponens te periculo iniustitiæ detinenda
 rem alienam: adeoque injustè alterum verum proprie
 tatem privas spe recuperandi rem suam, quam cogor
 beret, si tu facta inquisitione, agnosceres rem
 ipsius. Denique eò ipso incipis esse possessor
 lae fidei, atque ut talis deinceps domino possi
 comparituro restituere teneberis, omniù consensu
 93 III. Facta ejusmodi morali inquisitione veritatis,
 possessor tenetur interea rem conservare, non
 consumendo, vel alienando, quamdiu spes est
 tingendi veritatem, judicio prudentis: & si quidem
 veritatem non attingere possit, sed dubium
 perseveret, jam licitè, & justè rem retinebit
 quam suam, juxta notissimas, & receptissimas
 gulas utriusque Juris. *In dubio, seu in pari causa
 melior est conditio possidentis.* Regula 170. ff. de
Regulis Juris. & Regula 65. in 6. & Ratio
 Quia possessio bona fide cœpta prævalet cõtra
 nes rationes probabiles non convincentes: neque
 talis ullam committit iniustitiam: iniustitia enim
 necessariò importat inæqualitatem juris inter
 tramque partem: atqui in dubio illo possessor
 Genus bonæ fidei nullam constituit inæqualitatem

in altera parte : nam quoad proprietatem rei dubia
 quidem, ipse habet æquale jus cum altera parte,
 stante tali dubio : quoad possessionem verò ipse ha-
 bet majus jus, quam altera pars : ipse enim certus
 est de jure suo possidente, quippe bona fide incho-
 ato, & idèò dicitur ejus potior vel melior condi-
 tio, seu causa : ergo manendo in suo jure possessio-
 nis, remque detinendo, nullam committit inæqua-
 litatem, vel injustitiam, quousque de vera rei pro-
 prietate constare possit. Ita communissima Theo-
 logorum, & Juristarum. *Mol.* aliisque congestis
Sanch. lib. 1. Moral. c. 10. n. 9. Laym. lib. 1. tract.
1. c. 5. §. 3. n. 21. Lug. disp. 17. Sect. 4. Qui rectè
 addunt, etiamsi bonæ fidei possessor probabiliùs ju-
 dicet speculativè, rem ad alterum pertinere, quam-
 diu moralem certitudinem non habet, ad nullam
 obligari restitutionem : non enim tenetur aliquis se
 ipsum jure possessionis suæ spoliare ante omnem
 Judicis sententiam, nisi constet rem ad alterum per-
 tinere : cum, ut dictum est, possessio certa præva-
 leat rationibus in oppositum non convincentibus,
 sed solum quantumvis probabilibus. Consentit
 etiam *D. Augustinus lib. de Fide, & operibus c. 7.*
 dicens : *Bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quam-
 diu se possidere ignorat alienum.* Quamdiu autem
 moraliter non constat veritas, rectè dicitur, quòd
 possessor ignoret se possidere alienum. Licet portò
 possessor tunc retinendo rem, ageret cum consci-
 entia dubia speculativè, non se resolvendo scilicet,
 sitne res reverà sua, neq; ne ; non tamen agit cum
 conscientia dubia practicè : quia stante, & non ob-
 stan-

stante illo dubio speculativo, an res sit sua, nec
aliunde ex alio principio, quòd nimirum in
dubio melior sit conditio possidentis, practi-
cè resolvit iudicio moraliter certo, licere sibi
nunciatè rem, ut suã retinere & usurpare.

94 Sequitur, quòd, si quis alius talem rem du-
ab altero bona fide possessam æquè dubitet, vel
babiliter putet esse suam; injuriam isti inferat,
vito auferat, & ablatam restituere teneatur.
nimirum melior conditio possidentis bona fide
alter licet habeat jus aliquod proprietatis ad
rem, nullum tamen habet jus possessionis: ideo
injustè spoliat illum possessione sua. Attamen
casu, utròque dubitante, & probabiliter puta-
rem esse suam, dividendam esse rem pro ratã
fanè probabilissimè, & tutissimè docent Lugo
*1. de just. disp. 18. Sect. 1. n. 4. Tamc. lib. 1. res in
conscientia c. 3. §. 7. verbo. Restitutio. n. 6.*

95 IV. Ulterius talis non solum licitè retinet
dubiam, sed etiam licitè usurpat, consumit, alie
Est communior DD. apud *eitt. Molinam. Sa-
Laym. Lugo, & alios passim.* Ratio est: Quia
casu tanquam possessori bonæ fidei, & domi-
præsumpto conceditur justa possessio rei, donec
minus appareat intra tempus præsumptionis: al-
frustra concederetur justa possessio, nisi conce-
retur ei simul usus, & alienatio; præsertim
nulla sit ratio cogens ad perpetuò servandam
penes se, & abstinendum ab ejus usu; & multo
res, quæ ipso non usu absumentur, vel corrumpuntur:
ergo ille licitè talem rem usurpat, consumit, alie

mit, alienat, donec compareat dominus. Et si do-
minus rei compareat, tenebitur ei solum restituere,
ut possessor bonæ fidei, scilicet ipsam rem extantem,
vel si absumpta sit, quantum inde factus est ditior,
v. g. Si dono acceptum vendidit, vel emptum vi-
liori, vel cariori pretio vendidit &c. tenebitur resti-
tuere pretium, vel excessum pretii, ut jam supra in-
ferat, dicatum est.

§. Advertendum autem: si possessor rem ita
dubiam alteri vendat, tenetur ex iustitia emptorem
monere de illo dubio, se nimirum omninò certum
non esse, rem esse suam, vel alienam, adeoque sub-
esse periculum evictionis. Quia generaliter ven-
ditor debet aperire emptori vitium mercis, ratione
cujus minùs valeat; & emptor vel non emeret,
vel non tanti emeret, si sciret: atqui in proposito
res incerta, num sit aliena, vel furtiva, habet ma-
gnum vitium, ratione cuius meritò multò minùs
valeat, quàm res certa venditoris, & ratione cuius
emptor magnum posset damnum incurrere, si res à
domino comparente evincatur; ideoque ille vel
non emeret, vel non tanti emeret: ergo ex iustitia
tenetur hoc ei aperire: alioquin exponeret empto-
rem periculo damni, quod ei tenebitur compensa-
re, si res à domino comparente evinceretur: prout
latius docetur *in materia de contractibus, ubi de
emptione.*

Ex dictis sequitur, eum, qui etiam benè intelli-
git rem talem dubiam ab alio sic bona fide posside-
ri, licitè posse eam emere. eadem ratione, qua ille
licitè potest eam vendere, vel absumere.

§. III.

*Ipsam rem adhuc extantem in toto, et
in parte.*

- 8 **R**atio cum exceptionibus generatim jam in
Affertione. 2. §. 2. dicta est: Quia res
cunque est, sui domini est; unde dominus ubi
que eam invenerit, potest eam sibi vindicare,
obstante quantacunque bona fide alterius. Nihil
ergo tenetur restituere possessor bonæ fidei, si res
fide ita tota absumpta sit, ut nihil omnino re
neat, in quo ipse factus est ditior; quomodo
que etiam cum gravi sua culpa absumpserit, per
derit, destruxerit, prodegerit, v. g. ludo immo
luxu, dummodo durante bona fide. Ita con
Navar. & Sotum communissima DD. cum Ma
na disp. 720. n. 5. Ratio est: Quia, cum
culpa contra justitiam fuerit absumpta, non est
put. unde oriatur obligatio restitutionis. Etenim
nulla culpa etiam gravissima obligat ad restituti
nem nisi sit contra justitiã, ut constat ex dictis in
sertione 2. §. 2. Sed bonæ fidei possessor per igno
rantiam inculpabilem credens rem esse suam, et
quomodocunque absumendo, non peccat contra
justitiam, nec formaliter ulli infert injuriam, sed
non ut alienam, sed ut suam absomit, esto peccat
contra aliam virtutem, castitatem, temperantiam
&c. ergo non tenetur ad restitutionem; quippe
ratione injustæ acceptionis, ut supponitur: nec
tione rei acceptæ, cum illa amplius non extet
ex illa in aliquo ditior factus supponatur.

Quod si tamen quis nondum omninò certus 99
rem esse suam, v. g. inventam pecuniam domino
carere, vel pro derelicta haberi, adeoque adhuc ob-
ligatus veritatem inquirere, rem culpabiliter amit-
tat, distinguendum est: Si enim rem tunc positi-
vè destruat, absumat, alienet, peccat contra iusti-
tiam, injustum damnum domino inferendo, & po-
stea comparenti domino resarciendum. Si verò
solum negativè negligat, amittat, & perire, vel ab
alio auferri sinat, peccat solum contra charitatem,
non iustitiam, nec consequenter restituere tenebi-
bitur. *Ratio hujus est:* Quia nemo censetur cau-
sa damni alieni, non impediendo, cum possit, nisi
illud impedire ex iustitia obligatus sit, ut infra vi-
debitur: atqui inventor in hoc casu non obligatur
ex iustitia ad illam rem custodiendam, quippe ne-
que ex pacto, neque ex delicto, ut supponimus: er-
go &c.

§. IV.

Aut quantum inde ditior factus est.

Quando nimirum res aliena à possessore bonæ fidei non ita in totum absorpta est, quin remaneat aliquid, in quo is factus sit locupletior, quamprimum is advertit illud sibi per se provenisse ex re aliena (non autem per accidens ex sola sua industria, uti est lucrum ex pecunia aliena) debet id restituere domino agnito illius rei absorptæ. *Omnes.* Habetur expressè *L. Item veniunt. §. Præter hæc. ff. de petitione hereditatis.* Ubi dicitur: *Eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona*
ad

ad se pertinere existimâssent, usque eò duntaxat
quò locupletiores ex ea re facti essent, condemnantur
Scilicet ad restitutionem. Ubi Glossa ait: *Hæc*
esse optimam regulam, quâ nulla verior in iure
bonæ fidei possessor ad id tantum, quod ad se per-
nerit, teneatur. Ratio patet ex dictis: Quia id
quis ex re aliena ditior factus est (detractâ suâ in-
dustria) est effectus, & quasi fructus rei alienæ.
succedit in patrimonio ipsi rei alienæ: quia ut dicitur
L. 72. ff. De Legatis. *Non absumitur, quod*
in corpore patrimonii retinetur: ergo sicut res
vel partem rei ipsius alienæ, si extaret, deberet restituere,
ita & illud loco rei absumptæ teneberis restituere.
Adde, non esse æquum quempiam divitiis locupletari
ex alieno. Jam res difficilis gnauiter explicanda.

101 Cognoscitur autem aliquis ex re aliena ditior
factus esse, si ab instanti, quo cognoscens rem
possessam esse alienam, præter rem alienam, in-
ueniat inter bona sua aliquid plus, quam habiturus fuisset,
si illa re aliena caruisset: ut si ex domo aliena locata
locata pretium accepit, aut si ipse inhabitans, quin pretium
dare debuisset &c. tunc enim illo successu censetur ex
alieno ditior factus, illudque cum re aliena restituere
tenebitur (nisi effectus solius industriæ) Similiter ex
aliena absumpta dicetur quis fieri locupletior, si occasione
rei consumptæ suum patrimonium in aliquo effectum
factum, vel aliquid lucratus est, quod alioquin non
haberet, illud autem quantum fuerit, aut ejus rei loco
rem tenebitur loco rei alienæ bonæ fide absumptæ
domino comparenti restituere. Quòd si verò

casione illius rei alienæ patrimonium suum in nullo auctum est, non dicitur inde factus locupletior; & re ipsâ bona fide absumpta, nihil tenebitur restituere, ut jam dictum est. Exempla, & casus ad duo capita, & velut Regulas reduci possunt, quoad alienationem, & quoad absumptionem.

REGULA PRIOR.

Quoad alienationem.

QUI rem alienam bona fide alienavit, eadem ratione sicut accepit, & aliàs nihil expensurus, nihil debet restituere; cum in nullo sit ditior factus: Secus, si alienavit diversa ratione lucrativa, tunc enim lucrum acceptum, quippè quo ditior factus est, restituere tenebitur. *Hinc resolves*

I. Qui rem alienam, etiam furtivam, bona fide dono accepit, rursusque bona fide donavit alteri; aut eidem donatori in gratitudinem retrò donavit aliud æquivalens, alioquin nihil donaturus de proprio, nihil restituere tenetur; Quia in nullo factus est ditior. At verò, si alioquin aliud æquale, vel minùs donaturus fuisset amico v. g. quod, re alienâ datâ, sibi reservavit, jam illud æquale, vel minùs restituere tenebitur domino comparenti, quia illo factus est ditior. At, quid si donaturus fuisses aliquid majus v. g. centum aureos in tritico, sed quia dedisti quinquaginta alienos in auro furtivo, totum triticum tibi reservasti? R. Veritate cognita solùm quinquaginta debebis restituere domino: iis enim solis ratione alienæ pecuniæ donatæ, tibi reservatis, per se factus es ditior: alios verò quinquaginta re-

fervâsti solum per accidens ratione alienæ pecuniæ
ideoque tui sunt, non alieni.

104 II. Qui rem alienam dono accepit, & bona
vendit, tenetur domino comparenti totum pretium
restituere, quia eò factus est ditior. Quòd si
interea dominus rem suam recuperavit ab ipso
propterea (prout potest jure evictionis, eum reser-
per sit sua) certum est, te debere ipsi emptori
totum pretium suum redere, ne tu ex re aliena
damno proximi fias ditior. At nunquid tenetur
etiam domino semper totum pretium restituere
an sufficiet restituere partem, vel aliquantò
n. cum distinctione. Siquidem rem alienam
acceptam bona fide vendidisti communi, medio
infimo pretio justo, totum hoc certè restituere
debis; quia hoc succedit locò rei domino debita
verò si vendidisti pretio summo vel majori
ordinario, siquidem excessus illius pretii sit ex
industria, labore &c. (ut mox iterum in casu
quenti) excessum totum tibi reservare poteris
quam fructum solius industriæ tuæ.

105 Secus est: si excessus ille pretii provenit
parte illius rei alienæ, vel alia circumstantia
equus alienus tibi donatus interea crevit, aut
supervenit penuria equorum &c. tunc enim
debis totum pretium, quantumcunque fuerit,
restituere, quia eò totò, ex re aliena factus es ditior.
res semper est domini, & domino suo valet, quod
valet. Excipit probabiliter Molina *traet. 4. c. 10.*
7. n. 10. Nisi dominus minori, v. g. medio
pretio facile possit sibi æqualem rem emere v. g. equum

æquè bonum : tunc te satisfacere reddendo pretium medium , excessumque posse tibi reservare : *Ratio est* : Quia sufficit domino reddi ad æqualitatem : reddis autem ad æqualitatem, si reddas tantum pretium, quo possit sibi æqualem rem emere : ergò excessus pretii tuus est. sicut , si dominus ipsam rem suam recuperasset ab emptore tuo , certè illum excessum pretii non teneris ipsi restituere, cum recepta re sua , jam sit ei satisfactum, sed potiùs emptori : ergo nec in proposito teneberis ei reddere excessum illum , còm etiam sic sit ei satisfactum ad æqualitatem. Non possum negare probabilitatem, sed de veritate dubito ; cùm sic ditescas ex reverissimè aliena, ideóque à communi sententia non puto recedendum.

III. Qui rem alienam bona fide emptam rursùs ¹⁰⁶ bona fide vendidit eodem pretio, nihil restituit ipsi domino rei : quia in nullo fit ditior. Secùs, si in eodem loco, statim majori pretio vendidit, tunc incrementum pretii ex re aliena per se consecutum domino rei restituere teneberis : quia ex re aliena factus es locupletior : nisi placeat iterum exceptio *Molina* supra posita. Quòd si verò rem illam non in eodem loco vendidisti, sed in alio loco distantì, aut post longum tempus asservatam non sine notabili industria, labore, expensis &c, rursùs nihil restitues de excessu, quia tunc augmentum pretii, quo ditior fis , non est fructus rei, sed industriæ tuæ.

Dixi tamen iterù te nihil debere restituere domi- ¹⁰⁷ no rei. Nam si dominus ipse rem suam apud emptorem evincat, ac sibi recuperet , sicque emptor

privetur re â te sibi venditâ, teneberis ipsi restituere suum pretium, etiam si jam absumpseris, perditur &c. ut contra *Navarrum* habet commentum *DD. in materia de contractu emptionis*. Ratio est, quod jus restitutionis non sumitur ex radice iniustitiae receptionis, neque ex ratione rei acceptæ, sed ex ratione contractûs, quo tu rem alteri vendidisti, necesse est, quod venditor indemnè servare debeat emptorem quoad rem venditam, & præstare, quod res sit vendibilis, isque dominû rei possit transferre in emptorem rem; ergo sicut si bona fide vendidisti vitrum rarum pro gemma pretiosa, cognito errore, potest rescindere contractum, & restituere pretium indemnem servare emptorem; ita si quantumvis bona fide rem alienam, seu furtivam, adeoque vendibilem, mercem omnium maximè in jure vendibilem, alteri vendidisti, ut eum postea evictum servare indemnem, ex vi venditionis à te factæ obligatus sis restituere pretium. Et licet vicissim tu ob id eandem rationem indemnitate, habeas actionem contra venditorem priorem, à quo rem illam alienasti, v. g. equum furtivum emisti, ut possis ab eo etiam tuum pretium repetere, non potes tamen eundem remittere tuum emptorem, eique actionem adversus illum actionem cedere (ut voluit *Navarrus* cum tuus venditor cum tuo emptore nullum fecerit contractum, sed tecum tantum: ideoque tu tantum personaliter manes emptori tuo obligatus de evictione, & indemnitate servanda.

108 IV. Quartus modus esset, si rem alienam

fide emptam alteri donasti. Sed eo casu te ad nihil teneri, cœci vident.

REGULA ALTERA.

Quoad consumptionem.

Qui rem alienam titulo gratuito acquisitam bona fide consumpsit ad usus ordinarios, quos alias ex propriis expensis facere debuisset, tenetur restituere pro quantitate expensarum, quas ipse fecisset: quia tunc parcendo propriis expensis, factus est locupletior. Secus si consumpsit ad usum aliquem extraordinarium, quem aliàs ex propriis bonis suis non fecisset, si rem, vel pecuniam illam alienam non habuisset: utpotè ad extraordinarium convivium, donationem, eleemosynam &c. tunc enim in nullo factus est locupletior.

Præter exempla, & casus obvios, pono aliquot particulares.

I. Qui invitatus ad cœnam furtivam, cibaria, & vina pretiosa bona fide absumpsit, re postea intellecta, tenetur domino solvere indefectum furis, non integram æstimationem convivii, vel cœnæ bona fide à se absumptæ, sed solum tantum, quantum domi in cœnam propriam insumpsisset: eo enim solo, occasione furtivæ cœnæ in proprio patrimonio reservato, factus est ditior. Navarrus c. 17. Manual n. 9. Molin. disp. 719. Sanch. cit. c. 23. n. 34. Laym. lib. 3. tr. 2. c. 3. n. 1. At, quid si talis domi plus consumpsisset, quàm consumpsit in cœna aliena furtiva? Non tenebitur plus restituere, quàm defacto consumpsit: Quia illud so-

lùm ex iustitia restituendum est, quo quis ita factus
est ditior, ut dominus rei fiat pauperior: in pro-
posito autem per te solùm tantò dominus rei factus
est pauperior quantum tu defactò absumpsisses: ergo.

[111] Scio Cardinalem de Lugo *disp. 17. sect. 1.*

II. hunc talem convivam omninò liberare à
restitutione (quemadmodum & alibi à peccato
proprietas liberat Religiosum, qui sine licentia Su-
rioris invitatus ad convivium comedit, & bibit
tiosa) eò quòd talis comedat, & bibat tanquam
minister, & velut instrumentum invitantis, sine
cibos, ejus invitatu, sine culpa destruat, & non
quam suos acceptet: sicut, si jussu Petri, quem
minum putas, gemmam alienam proijceres in
cum &c. Subtilis speculatio,

[112] Verùm practicè, nec mihi, nec aliis placere
test: Nam practicè invitatus non utitur specu-
lationibus, nec intendit comedere, & bibere ut
rum instrumentum invitantis, sed more hominis
cibum, & potum acceptat, comedit, & bibit
deòque moraliter verè accipit, consequenter
bitur ad restitutionem ex re accepta. Non sic
gemma prædicta; non enim acceptas gemmam
pro te, nec ut tuam proijcis, certè stultus es
sed merè ut alienam, cùmque sic bona fide destruat
ut merum alterius domini putati instrumentum
meritò à restitutione liberaris.

[113] II. Qui vestem holosericam valentem aureos
ginti à fure dono acceptam bona fide attrivit, vel
ad dimidium valorem v. g. decem aureos, per-

domino comparenti tenetur restituere ipsam vestem attritam, & pretium usûs, non totius attritionis, utpotè decem aureos, sed quantum aliàs veste propria consumpsisset, nisi veste illa aliena usus fuisset. v. g. tres, vel quatuor aureos: in hoc enim solo factus est locupletior. Quòd si verò talem non dono accepit, sed pretio emit, præter vestem ipsam attritam nihil omninò restituit, quia in nullo factus est ditior.

III. Eadem ratione milites, qui in bello injusto¹¹⁴ bona fide militantes, prædas egerunt, damna intulerunt, postea intellectâ injustitiâ belli, non tenentur restituere pro rapinis, & damnis illatis, nisi quatenus inde se locupletiores factos esse agnoscunt. *Ue contr. Sylv. doces communis DD. Sanch. Laym. Lugo cit.* Similiter, qui bona fide, seu per ignorantiam inculpabilem contractum celebravit, quem postea usurarium esse intelligit, non tenebitur plus restituere, quàm se ditiozem factum, & patrimonium suum auctum esse animadvertit, qui enim bona fide egit, non tenetur ex injusta acceptance, sed solum ex re accepta, quantum scilicet superest in re, vel emolumento percepto.

IV. Insuper etiamsi quis rem bona fide acceptam, & detentam, postea intelligat esse alienam, seu injustè materialiter acquisitam, sed per ignorantiam inculpabilem non advertens obligationem restituendi, ideò rem consumit, (casus frequens inter simplices) simpliciter non amplius restituere tenebitur, quàm exinde patrimonium suum auctum reperit, ut ex communi notat *Laym. cit. in fine*

Denique quocunque eventu bona fide rem alienam vel absumens, si dubius sit, an ex re aliena factus sit ditior, nec ne, ad nihil obligatur: Quia tunc melior conditio est possidentis, *juxta dicta. §. 1.*

§. V.

Etiam fructus rei extantes naturales, & mixtos,

116 **R**atio generalis dicta est *Affertione 2.* Quia nimirum fructus sunt partus, & quasi partes, nam propterea dicitur, quod res, ubicunque domino fructificet: tota autem res domino cedat; ergo & fructus. Ex alia autem parte æquum est, ut expensæ, labor, & industria in iis faciendis, adhibita bona fide, cedant in utilitatē ea præstanti, quemadmodum generatim dictum, & probatum est.

117 Dico autem, *Fructus extantes tantum*: Quia si ergo bona fide durante absumpsisti, vel quocunque modo perdidisti, ad nihil teneberis ratione assumptionis, nisi similiter quantum inde factus sit ditior, *juxta modos prædictos*, ut contra Jurisconsultos aliquos, & Glossas Juris docet communis Theologorum sententia. *Angelus, Sylv. Rodriguez, Valentia*, aliis que citatis Molina *cit. de 719. Lessius lib. 2. c. 14. dub. 2. Laym. cit. 3.* Ratio est: Quia in foro conscientię saltem eadem omninò est ratio, sive quis ditior fiat ex ipsa re aliena, sive ex fructibus alienis: nimirum: Quia locupletari non debet aliquis cum alterius jactura, *Regula 48. in 6.* Et naturaliter æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores ergo

si ditior ex re aliena tenetur restituere emolumentum, cur non similiter restituere teneatur ditior factus ex fructibus alienis, cum & ipsi aliqua res sint, & maximè etiam augere possint patrimonium possessoris cum jactura, & detrimento veri domini. Idque etiam pro foro externo jure civili, optimè ostendunt *Molin. Lessius, Laym. ll. cc.*

§. VI.

Detractis tamen expensis, & aestimatione laboris, ac industrie.

Remissivè. De hoc simul, & de differentiis quibusdam inter possessorem bonæ, & malæ fidei, quoad hanc detractionem sufficienter diximus *Assertione 2. §. 8. per totum.* Nec aliquid speciale addendum occurrit.

§. VII.

Idque ipsi domino rei, etiam non repetenti, per se loquendo.

Possessor bonæ fidei, postquam intellexerit rem esse alienam, dominumque rescivit, tenetur eam restituere ipsi domino, sive repetenti, sive non repetenti ob ignorantiam, vel aliam causam, quæ non denotet implicitam remissionem. *Omnes.* Ratio clara est: scis enim rem esse alienam, & cujus sit; ergo jam urget te præceptum restitutionis. Et quidem teneris restituere domino, etiam nullo persoluto pretio, quod pro ea re aliena emenda dedisti: cum res ipsius antea sit, ideoque non de novo à te emenda: & tuo infortunio imputare debes, quòd res aliena apud te inveniatur, & pretium datum a-

mittere debeas. Excipiunt omnes casum, quis modico pretio emisset rem alienam eo ipso nimo, ut reddat eam domino comparituro, qui videt alias rem suam non, aut vix recuperaturum tunc enim emptor censetur utiliter gessisse negotium domini, qui proinde in utroque foro cogitur illud modicum pretium pro re sua expensum emptori solvere: ut plurimis cit. docet Molina 721. n. 2. Lugo, & alii cit.

119 Sed quaestio difficilis, & controversa est, ut possessor bonæ fidei semper teneatur restituere ipsi domino, ut non possit restituere illi, à quo cepit, ad recuperandum pretium suum, & sedem servandam?

Conveniunt omnes 1. Quando possessor bonæ fidei rem alienam habuit titulo gratuito, seu pro pretio, re cognita, semper tenebitur restituere domino, & non furi v. g. tenetur enim tunc restituere utique illi, cuius est: atqui est fur domini, & non furis: ergo illi restituenda est rem non furi, nisi moraliter certò scires ipsum furem poenitentem restitutum; tunc enim restituere furi, adhuc restituere *mediata* domino vero, si per famulum, vel amicum fidelem reddendam teneberis. 2. Quòd si possessor bonæ fidei rem accepit titulo oneroso pro pretio, isque pretium datum fure facillè recuperare possit privata petitione, & certa compensatione, imploratâ iudicis sententiâ. Iterum certum est, rem *immediate* restituendam domino vero comparenti, & non licere, rescisso tractu, reddere rem furi. Quia eo casu nulla

justa excusatio, cur domino non restituas. Et insuper palam injustum est, reddere te indemnem cum damno proximi, cum tamen tibi aliter facile prospicere possis, ut hic supponimus. 3. Quod si econtra possessor bonæ fidei pretium suum à fure non facile, vel omninò non recuperaturus esset: è contra vero domino rei nullum periculum imminet recuperandi rem suam, omnes concedunt, licitè posse, rescisso contractu, reddere rem furi ad recuperandum pretium tuum. Quia eo casu dominus esset irrationabiliter invitus, quòd absque suo damno, & periculo, tu, quod tuum est, recuperares. 4. Quando denique & possessori bonæ fidei imminet certum periculum amittendi pretium suum, si rem restituat ipsi vero domino; & è contra vero domino instet periculum amittendi rem suam, si alter, rescisso contractu, reddat rem furi.

Jam res controversa est inter Doctores. Com-¹²⁰munior Sententia DD. est, rem ipsi domino adhuc restituendam esse, nec posse reddi furi, seu alteri possessori malæ fidei. Sic *Cajetanus, Major, Medina, Sotus, Armilla, Ledesma, Tabeina*, aliisque plurimis citt. *Molina disp. 722. Laym. lib. 3. tract. 4. c. 17. §. 3. n. 24.*

Ratio multiplex est, & satis bona. *Prima*: Dominus rationabiliter est invitus, quòd rem suam non sibi, sed furi restituat cum suo periculo, & damno; ergo emptor facit ipsi injuriam, & insuper dat furi occasionem rem alienam ulterius detinendi.

Secunda: Si dominus rei præsens rem repetat, tenetur ei immediatè dare: insuper si te possessorem

rem

rem coram Iudice conveniat, Iudex potest, & debet te per legitimam sententiam compellere, rem immediatè restituas domino vero. atque hoc, quòd non petat ob ignorantiam facti, non mittit jus suum ad suam rem; ergo etiam si non sit, ei sua res immediatè restituenda est. *Tertius* fur amplius non compareat, vel mortuus sit, & que tenebitur emptor bonæ fidei rem domino immediatè restituere, etiam cum jactura pretii nec potest eam alteri vendere ad recuperandum unum pretium, secundum omnes: ergo etiam tenebitur, quando fur adest, vel haberi potest. *Quartus* Rem alienam in statu meliori repertam in pejorem statum reducens, facit injuriam domino, cum melior status rei pertineat ad utilitatem domini: res furtiva apud possessorem bonæ fidei est in meliori statu, quàm in manu furis, ideòque ille sciens reddens furi rem è statu meliori deducit in pejorem: ergo facit injuriam domino rei. Denique non potest debitor rem, gladium v. g. restituere etiam vero domino, si sciat dominum illo abusurum, vel ad injustè occidendum: ergo minùs in proprio emptor poterit rem furi restituere: quia certò non debet illum abusurum, non reddendo rem domino, rursus detinendo, alienando &c. Sed his non obstantibus, constanter dicimus:

§. VIII.

*Probabile est, rem furtivam posse reddere furi ad pretium recuperandum, seque indem-
nem servandum.*

ITa plurimi æquè graves Doctores: Nav. c. 17. ¹²¹
In. 9. Angelus, Sylvester, Sayrus P. Navar. Vas-
quez, Turrian. Dicastillus, aliisque plurimis cit.
Lessius lib. 2. c. 14. dub. 3. Lugo tom 1. de justit.
disp. 17. sect. 2. Diana p. 1. de Contractibus resol.
69. Tamb. lib. 8 tract. 3. c. 3. §. 2. Et probabilem
censet ipse Laym. loco cit. vers. Dico 3. Ratio ef-
ficax sumitur ab exemplis.

1. Si quis in platea inventam pecuniam tollens, ¹²²
postea adverteret eam sibi fore damnosam, si refer-
vet, utique poterit eam licitè reponere in eodè loco,
quo invenit, nec tenetur eam cum suo periculo re-
servare, ut domino reddatur; esto interim ab al-
io auferatur, domino nunquam reddenda, 2. Quin-
imò, si quis equum furtivum è stabulo furis ani-
mo furandi extractum, postea tamen adverteret
eum sibi damnosum, potest eum dimittere etiam
directè ad furem reversurum, & fortè domino nun-
quam restituendum. 3. Si auferam à fure librum
vel vestem Petri, ut eam Petro reddam, fur autem à
me auferat pallium, vel aliquid aliud æquivalens,
nec velit mihi reddere, nisi reddam ipsi librum,
vel vestem, possum ipsi relinquere librum, ut me-
um pallium v. g. recipiam. 4. Si hominem manibus
elatum ex incendio, vel fluvio velim eripere, alius
autem mihi necem intendat, nisi dimittam, pos-
sum

sum ipsum dimittere, etsi certò moriturum: tra
 similiter in proposito, possessor bonæ fidei qui
 rem furtivam reddere, & relinquere furi, aliter
 lenti mihi pretium meum restituere, neq; teneor
 tanto meo incommodo rem reddere immediate domi- 37.

Ratio autem omnium à priori est: Quia ne
 iustitia obligat me, ut cum æquali, vel majori
 incommodo promoveam bonum, & evitem
 num proximi, sed tunc sufficit, ut reponam, &
 linquam rem proximi in eodem statu, in quo
 erat, prout fit in casibus allegatis. Sicque etiam
 nostro casu, restituens rem alienam furi, ut me
 pretium recuperem, aliàs certè amittendum,
 linquo rem proximo in eodem statu, in quo
 ante, quando eam accepi; ergo licitè, & iuste
 reddo, nec teneor immediate restituere domi-
 cum, ut minimùm, æquali meo damno: nam
 posset contingere, ut ultra damnum pretii
 tendi, deberem subire aliud grave periculum
 nis furti mihi intentandæ, si sufficienter non po-
 probare, me rem ab alio emisse: Quæ autem
 iustitiæ me obligat, ut (saltem secluso delicto,
 contractu) duplex periculum, & damnum sub-
 ad tollendum simplex periculum, & damnum
 rius? Ratio, & probabilitas nostræ sententiæ
 us patebit ex solutione rationum sententiæ opposi-
 123 §. Insuper idipsum etiam licere possessori
 fidei: ut si etiam mala fide sciens rem furtivam
 misti à fure, & pretium aliâ viâ recuperare ne-
 as, adhuc licitè te posse reddere furi, ut is tibi
 pretium reddat, nec teneri restituere domino (bis

tra plures quidem, ac ipsum *Lessium cit. dub. 3.* qui tamen probabile censet) docent gravissimi Doctores *Sylv. Angelus, Alensis, Gabriel*, aliique plures, quos citant, & sequuntur *Lugo cit. Sect. 2. n. 37. Diana p. 3. tract. 14. resolut. 87.* Ratio est: Quia etiam possessor malæ fidei non tenetur immediatè restituere verò domino ratione rei acceptæ, eâdem omninò ratione, sicut nec possessor bonæ fidei: nec ratione injustæ acceptionis, quia sua acceptione, postquam iterum reddidit furi, non facit, quod res domini sit in deteriori statu, quàm antea fuerit, sed relinquit in suo pristino statu: neque tenetur statuere in statu meliori cum gravi suo incommodo: ergo.

Tandem nec bonæ, nec malæ fidei emptor red-¹²⁴dens rem furi non restituro suo domino, censeri debet cooperari cum malitia furis, sed solùm permissivè se habere: Quia suum damnum utrumque sufficienter excusat à cooperatione.

Utroque tamen casu monent Doctores hujus¹²⁵ Sententiæ possessorem seu bonæ, seu malæ fidei non debere diu rem detinere cum gravi damno domini (alioquin certum est, eos teneri compensare damnum consecutum) sed debere eos, quamprimùm moraliter poterunt, rescisso contractu, rem furi reddere, ut is, si velit, quamprimùm restituere possit: si nolit, ipsius malitiæ præcisè deinceps imputabitur. Jam breviter respondeamus ad rationes oppositæ sententiæ.

Ad primum negatur anteced. ob rationem à no-¹²⁶bis datâ, nimirum dominum tunc non esse rationaliter

biliter invitū. Quia sicut ipse dominus ex lege
 ritatis potius suo, quàm meo commodo prosp
 re potest: ita non debet esse rationabiliter invit
 quod ego potius prospiciam meo, quàm suo
 modo, nec rationabiliter exigere potest, ut
 tanto meo damno ipsum servem indemnem, s
 rem ipsi immediatè restituendo.

127 *Ad secundum: Conc. Maj. dist. min.* Dom
 per hoc, quod rem suam non repetat, non am
 jus suum absolutè: *conc. min.* Respectu posses
 bonæ fidei: *nego min.* Quia sicut dominus po
 uti jure suo rem suam semper repetendo: ita
 fessor bonæ fidei potest uti jure suo ad servand
 indemnem, recuperando pretium suum: atque
 hoc interim impeditur jus domini, ut posses
 trò teneatur ei reddere suam rem: sed solùm,
 obstante damno suo, teneatur non resistere,
 impedire dominum rem suam repetentem, vel
 dicantem, maximè per judicem. Undè videt
 sequi bellum ex utraque parte justum per se,
 hic locus non sit defensionis, vel resistentiæ, s
 minus rem suam repetat intra, vel extra judic
 Vide optimè *Lugo cit. à n. 32.*

128 *Ad tertium. Conc. anteced. & nego conseq.*
 si fur non compareat, non restituetur domino
 diatè res sua, consequenter immediatè restitu
 erit domino: at verò si ipsi furi reddatur, restit
 tur domino mediatè res sua, cum ipse fur possit
 teneatur in conscientia rem suam domino restit
 re: quod autem defactò non restituat, non se
 tur ex mea redditione, sed ex ipsius furis mal
 A
 Quia
 si non
 injust
 redde
 mi.
 domi

Ad quartum. Dist: Maj. Qui rem alienam
positive reducit in pejorem statum, quam invenerit,
facit injuriam domino. *Con. Mai.* Qui rem alie-
nam solum negativè relinquit, vel dimittit in eodem
malo statu, quo invenit (idque ob rationabilem
causam, ad servandum scilicet se indemnem ab æ-
quali detrimento, vel periculo) facit injuriam do-
mino. *Nego Maj. & consequentiam.* Hinc enim
rem furtivam emptam possum reddere furi ad re-
cuperandum meum pretium; Quia sic solum nega-
tivè me habens, relinquo rem in eodem statu, quo
erat, quando rem accepi. At certè, omnium con-
sensu, non possum eam destruere, absumere, vel ad
recuperandum pretium alteri vendere: Quia (præ-
terquam, quòd facerem contractum injustum, &
invalidum, vendendo rem alienam, cujus dominium
in alterum transferre non possum) etiam rem posi-
tivè ponerem in novum pejorem statum apud ali-
um possessorem, in quo statu eam rem ego non in-
veneram. Reddere autem furi, non est facere no-
vum contractum injustum, sed est contractum in-
justum rescindere, quæ rescissio injusta non est, cum
non tenear stare contractu cum tanto meo damno
amissionis pretii.

Ad ultimum, negatur consequentia, & paritas. 130

Quia debitor ille supponitur nullum pati damnum;
si non reddat rem abufuro domino. v. g. gladium
injustè occisuro; ideoque merito obligatur non
reddere ob cavendum grave adeò damnum proxi-
mi. Alioquin secùs dicendum esset. Nam si
dominus gladii v. g. te ipsum necaturus esset, nisi

130 *Tract. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
gladium reddas occisuro alterū, nunquid reddes?
Utique, gravi damno proprio excusatus. Si
proposito, ego damno gravi proprio, scilicet
sionis pretii, excusari debeo, ne tenear rem reddere
ipsi domino, sicque ejus bonum procurare,
omnibus benè ponderatis apparet Sententia
nò probabilis, quam non semel secutus sum.

SECTIO. IV.

*Quid restituendum ex delicto formalis
tione injusta acceptiois, à possessore ma
la, vel etiam dubia fidei?*

SUMMARIUM.

131. *Quid possessor male fidei restituere teneatur?* 167.
133. *Accipiens & retinens rem dubiam animo eam reddere
Domino fortè comparenti, non peccat: &
diligendi inquisitione incipit fieri possessor
fidei, si is non compareat.* 170.
134. *Si verò rem dubiam accipiat animo retinendi, peccat
restituere obligatur ad integrum.* 172.
135. & 136. *Si dubium sit æquale pro utraque parte, peccat
sit, quid & cui restituendum?* 174.
137. *Quando possessor possidet rem diverso tempore parte
na, partim dubia, fide, quid restituendum?* 175.
138. *Usque ad n. 140. resolvuntur duo dubia.* 176.
141. *Possessor male fidei: tenetur restituere ipsam rem
individuo;* 177.
142. *Vel si destructa, aut ita commixta sit cum propria
æquivalenti;*
143. *Cum omni incremento intrinseco, & extrinseco.* 178.
144. *Detractis expensis.* 180.
145. *Incrementum intrinsecum & extrinsecum quid
mento intrinseco, restitutio fieri debet secundum
optimum statum, quem in manu ejus habuit.* 181.
148.

Sect. IV. De restit. ex injusta acceptione. 131

148. Quando verò aucta est augmento seu valore extinsecò tantum, restituendus est pariter valor optimus, quo ipsi Domino valuisse.
149. Usque ad n. 161. Exemplificatur clarissimè variis casibus & exemplis, præsertim de tritico V. g. per tria tempora, quibus valor modò crescit, modò minuitur.
161. Possessor male fidei tenetur restituere totum rei alienæ valorem, quomodocunque ea apud ipsum perierit, etiam mero casu, si ea apud suum Dominum similiter non perisset.
162. Secus, si res similiter casu fortuito, V. g. incendio, apud Dominum perisset.
163. Usque ad n. 166. limitationes.
166. Si res aliena perit dolo, vel culpa possessoris iniqui, tenetur is, non obstante, quòd pariter apud Dominum perisset, eam compensare juxta valorem, quem apud Dominum habuit.
167. Usque ad n. 170. Quid de eo, qui rem alienam destruxit, non prævidens, vel prævidens, aut probabiliter credens, eam quoq; apud Dominum perituram.
170. Qui surripuit rem, apud Dominum etiam certissimo perituram, tenetur tamen restituere.
172. Resolvitur casus militis.
174. Possessor male fidei tenetur insuper restituere non solum fructus adhuc extantes, sed etiam quomodocunque consumptos.
175. Imò non tantum quos percepit, sed etiam quos Dominus verosimiliter percepisset; ac
176. Perceptos, etiamsi Dominus illos, vel tantos non percepisset.
177. Et hæc omnia vera sunt etiam in foro conscientie, si res aliena adhuc apud iniquum possessorem existat, sive jam ad alium translata sit.
178. Usque ad n. 180. Resolvuntur duo dubia.
180. Tenetur denique possessor male fidei etiam compensare omne damnum emergens & lucrum cessans Domino ex iniqua detentione rei sue.
181. Usque ad n. 184. Exempla utriusque.

ASSERTIO IV.

ET REGULA.

131 **R**estitutionis ex injusta acceptione mensura
*quantitas totius damni illati. Hoc est. Possessor mala fidei, qui nimirum sciens vel rationaliter
 dubitans rem esse alienam, possidere capit, tenetur
 restituere in primis ipsam rem alienam ad huc exstantem:
 aut si absorpta sit, vel quomodocunque perierit (nisi casu
 certo etiam peritura apud dominum) eius valorem vel
 estimationem secundum se, & incrementum intrinsecum,
 & extrinsecum damni valiturum. Item omnes eius fructus
 naturales mixtos (detractis tamen, in foro conscientie
 expensis, & estimatione industria ac laboris) & omne
 interesse, seu omne inde damnum emergens, & lucrum
 cessans ex iniqua detentione, vel abusu rei sue.* Assertio tota est communissima omnium
 cum S. Thom. 2. 2. q. 16. a. 6. Scoto 4. dist. q. 2. a. 4.
 Molina, Lessio, & alii. Habetur præsertim in Jure
 varis locis, *L. Bona fidei. ff. de acquirendo rerum
 dominio L. Fructus. ff. de rei vindicatione. L. Domum. C. De
 rei vindicatione.* Ratio clara est: Quia voluntariè violans
 iustitiam commutativam tenetur restituere ad medium
 iustitiæ commutativæ, scilicet ad æqualitatem arithmeti-
 cam, ut nimirum tantum reddatur, quantum ablatum
 est, & paes læsa in eundem omninò æqualem statum
 restituatur, in quo fuit, & nunc esset, si nihil omninò
 ablatum esset: atqui ad hoc necessariò requiritur
 restitutio, seu compensatio omnium

prædictorum, & ipsius rei ablatae, vel ejus æftimationis; & omnium ejus fructuum, & incrementorum; & infuper omnis intereffe lucri ceffantis, vel damni emergentis, ut manifefturn eft confideranti: ergo &c. Jam explico particulatim.

§ I.

Poffeffor mala fidei, qui fcienf, vel rationabiliter dubitans rem effe alienam, poffidere capit.

Si fcivit rem effe alienam, res clara eft. At, fi ¹³² dubitans rem effe alienam, adeoque dubiâ fide poffidere capit, v. g. dono, vel empto accipiens à perfona de furtis infami, vel de qua rationabiliter dubitat, an habeat dominium, vel adminiftrationem rei: aut rem inventam detinens, dubitans, aut nihil inquirens de domino &c. Breviter fic refolvendum eft.

I. Accipiens, & retinens ejusmodi rem dubiam ¹³³ cum animo, & propofito eam reddendi fuo domino fortè comparenti, tanquam utiliter negotium ejus gefurus, non peccat: & fi factâ diligentem inquisitionem per tempus fufficiens, jndicio prudentis, dominus non compareat, incipit fieri poffeffor bonæ fidei, licitè retinens, abfumens, alienam illam rem: & fi poftea primùm dominus compareat, non tenetur plus reftituere, quàm poffidet, vel ditior factus eft. Communis DD. Molina tom. 3. tr. 2. difp. 723. Sanch. lib. 2. de Matr. difp. 14. q. 2. n. 19. & alii paffim. Ratio patet; Cum enim talis non peccet, nec ullâ dominum rei injuriâ afficiat

quinpotius magnum ei beneficium exhibere potest
quippè alias rem suam tam facilè non recuperat
ad nihil tenetur ratione injustæ acceptionis, sed
solum tenebitur ratione rei acceptæ, si dominus
pareat ad mensuram possessoris bonæ fidei, qui
tunc scilicet possidet, vel ditior factus est.

134 II. Accipiens, & detinens ejusmodi rem
alienam, animo & proposito eam sibi tetinendi, &
jurpandi &c, peccat contra justitiam, & tenetur
restituere ad integrum, ratione injustæ acceptionis.
Communis DD. apud cit. Ratio patet à fortiori.
Quia si possessor bonæ fidei, seu qui bona fide
possidere incipit, postea oborto dubio, sitne res
sua, vel aliena, nihilominus absque inquisitione veritatis
eam simpliciter retinet, usurpat, absument, &
peccat contra justitiam, & deinceps ut possessor
bonæ fidei in integrum restituere tenetur, ut *Afferunt*
precedenti §. 2. probatum est; multò magis
cum tali dubio possidere inceptit, peccavit contra
justitiam, & simpliciter ut possessor malæ fidei
in integrum restituere tenetur quoad omnia expressè
in *Afferunt*. Qui enim rem alienam accipit, &
non scitans, utrum accipiendi jus habeat, mala fide
possidet: & consequenter perseverante eo dubio,
possessio iniqua nihil ei suffragatur.

135 III. Quòd si verò talis, postea, mutata intentione
sibi rem simpliciter retinendi, & assumpto proposito
restituendi vero domino comparato, adhibeat moralem
diligentiam ad inquirendam veritatem, & allequi nequeat,
sed nihilominus rem perleveret, tunc tenebitur solum restituere

juxta proportionem dubii remanentis, plus, vel minus: ut si dubium sit æquale pro utraque parte, restituatur dimidium: si probabilius sit, rem esse alienam, restituatur plus, quàm dimidium; si verò minus probabile sit, rem esse alienam, restituatur minus, quàm dimidium. Sed cui? Si dubitetur de aliquo particulari, an res illius sit, illi soli partialis restitutio facienda erit. Si dubitetur de pluribus cuiusnam sit. & veritas sciri nequeat, res restituenda inter illos, ex æquo dividatur. Si verò solum dubitetur absolute, an res sit tua, vel aliena, & nullus in particulari in dubium veniat, tunc pars proportionalis distribuì debet pauperibus, vel ad pios usus applicari pro salute illius, cuius fortè fuit. Ita communior DD. Molina, Sanch. cit. n. 21. Lessius lib. 2. c. 14. duc. 4. Laym. (& approbat Lugo disp. 18. Señ. 1. quando dubitatur circa aliquem, vel aliquos in particulari, an res sit illius, veletorum: non item, quando solum dubitatur in genere, an res sit aliena, tunc enim censet rem à possidente retineri posse) Ratio est: Quia talis dubitans ex una parte quidem tenetur restituere ratione injustæ acceptionis; cum enim possessio cæpta si cum dubio re non examinata, non potest ulli suffragari. Ex altera verò parte cum re postea sufficienter examinata, non constat rem esse alienam, ideoque altera pars ius certum ad illam non hæat, remanet ipsi jus suum dubium ex præsumpto titulo emptionis, inventionis, donationis &c; consequenter non obligatur ad restituendam totum, sed solum ad partem secundum prædictam dubii proportionem, quam

partē proportionalē, quia ex injusta acceptione
betur, vero domino non comparente, tenebitur
stare pauperibus, vel ad pios usus, in cōmuni
tutori Sententia. Licet quoad hoc probabiliter
at oppositum *Lugo cit.* Eo quod lex illa p̄nalit̄
debitis ex delicto certo, non videatur extendenda
ejusmodi dubium: & nos alibi consentiemus.

137 IV. Quando denique possessor possidet rem
verso tempore, partim bona, partim dubia fidei
quidem comparente Domino vero, res, ac fructus
adhuc existant, semper restituenda sunt: si
non amplius existant, attendendum est, non tempore
acceptionis rei, vel perceptionis fructuum, sed tempore
consumptionis; ita ut si bonæ, sive malæ fidei
dei fueris, quando accepisti rem, vel fructus rei
cepisti, si tamen bonæ fidei fuisti, quando rem
fructus absumpsi, nihil teneberis restituere. Si
enim ratione rei acceptæ? quæ non amplius existat
nec ratione injustæ acceptionis: quia etiam si tempore
pore acceptionis fuisset malæ fidei, & injuste accep-
pisses, ill tamen mala fides correctæ est per fructuum
quentem bonam fidem, quæ consumpsisti. Si
malæ fidei fuisti, quando consumpsisti rem, vel
ctus rei aliæ, domino teneberis eorum æstimatam
nem præstare, sicut alius possessor malæ fidei, non
obstante, & nihil opitulante priori bona fide, quæ
quæ per subsequentem malam fidem corrupta
extincta fuit. Ita cum *Molina, Sanch. & aliis* res
resolvit *Lug Disp. 17. Sect. 3. n. 68.* citans,
explicans beæ alios, qui videntur oppositum
re. *Ratio atem est: Quia tunc mala fide durat*

consumens injustè te geris contra dominum, verè
que peccas contra iustitiam: ergo ex vi illius cul-
pabilis consumptionis contra jus alterius, contrahis
obligationem restitutionis. Quodsi contingat ca-
sus, ut post illam malæ fidei consumptionem rursus
superveniat bona fides, ac certitudo, rem illam, vel
fructus fuisse revera tuos, quos mala fide absumpsi-
sti, putans, vel dubitans esse alienos, jam utique non
obligaberis restituere: quia consumptio illa non
fuit reipsa, & materialiter injusta, sed per accidens,
& formaliter tantùm ex conscientia erronea, qua
proinde cessante, jam ab omni onere liber eris, ut
in simili sæpiùs notatum.

Restat unum, aut alterum dubium explicandum. 138

Unum dubium est. Quid si per errorem sis in mala
fide respectu unius, at non respectu veri domini. v.
g. putas prædium à te possessum esse Petri, ejusque
fructus consumis, utique mala fide: sed reverà præ-
dium est Pauli: eritne obligatio restituendi ex in-
justa acceptione? Respondetur, si durante errore re-
stitutio facienda sit, utique debebis restituere Petro
à te putato, quia ex uno errore sequitur alius error.
At verò cognita veritate, teneberis restituere, & re-
gulariter saltem etiam æstimationem fructuum con-
sumptorum Paulo vero Domino, ex ratione injustæ
acceptionis: ut ex communi resolvit Tamb. *lib. 8.*
tr. 3. c. 3. §. 6. n. 2. Ratio est: Quia scis prædium
non esse tuum, adeoque nec fructus ejus, & tamen
eos absolute & sine conditione absumis, injustè
agis, & quidem interpretativè etiam adversus eum
ipsum dominum, cujus reverà est res, prædium v. g.

etsi tunc eum non agnoscens in individuo, per rem putes alium dominum.

139 Dixi tamen: *Regulariter loquendo*: Nam si animo affectus fuisses: quia si fructus sunt Petri, g. Principis, vel divitis, idè eos accipio, & consumo, si autem scirem esse Pauli, vel alterius patris, vel egeni non acciperem, & consumerem: certe, si fructus defacto sint Pauli, non essent fructus: nec respectu Petri, cujus reventà fructus sunt: nec respectu Pauli, quippè quem non cognoscens, nullo modo, nec interpretativè quidem tendisti lædere, cum nihil volitum, nisi cognitum, nec consequenter eris obligandus ad restitutionem ex injusta acceptione: consumptis autem fructibus non erit etiam locus restitutionis ex re accepta, fortè indè ditior factus sis: ergo omnino liber es: juxta probabilem multorum Sententiam *de mili de occidente pro errore unum per altero quinto Præcepto.*

140 *Alterum dubium est*: Quid si ego quidem possessor bonæ fidei, sed meus præcessor, qui habuit rem, erat malæ fidei: nocebitne mihi? Quantum ad nostrum propositum, nihil omnino nocere tibi, quamdiù tua bona fides durat. At in ordine ad præscriptionem, seu usucapionem, distinguendum est. Mala fides præcessoris non successori, vel hæredi universali, non item successoris particulari tantùm, qui nimirum talem rem accepit ex legato, dono, empto &c. ut nos supponimus in proposito. Sed de hoc latius fortè, *de Præscriptione.*

§. II.

*Tenetur restituere ipsam rem adhuc extan-
tem alienam.*

Possessorem malæ fidei debere restituere rem a-141
alienam adhuc extantem in individuo, nec posse
pro libitu reddere ejus valorem, vel aliam rem pro
alia, exceptis, & raris casibus, certum est apud om-
nes, & generaliter dictum *Affertione 2. casu 2.*

II. Quòd si etiam possessor malæ fidei, vel fur 142
rem alienam mixtibilem, v. g. pecuniam, vinum
&c. commiscuit cum suâ: si quidem adhuc discer-
ni queat, adhuc eadem numero restituenda erit; si
verò amplius discerni, vel separari nequeat, jam
velut moraliter consumpta in dominum furiis tran-
sit, ideòque restituendum erit in æquivalenti cum
toto interesse. Sed de hoc ex professo alibi in *sep-
timo Præcepto de acquisitione domini per commix-
tionem.*

III. Possessor malæ fidei tenetur restituere rem 143
alienam cum omni suo intrinseco, vel extrinseco
incremento: ut si equus, vel bos apud furem cre-
vit, vel impinguatus est; si ager melioratus, in hor-
to arbores plantatæ &c. Item si interim pretium rei
alienæ, equi, bovis, frumenti, vini &c. quantum-
cunque creverit. *Omnes.* Ratio est: Quia quan-
dores crescit, suo domino crescit: fur autem cum
non sit dominus rei ablatae, non potest esse domi-
nus ejus augmenti, vel valoris majoris; ergo tota
res quomodocunque creverit, adhuc restituenda
est domino.

IV. Sup-

144 IV. Supponendum pro certo, seu pro certo
 etiam possessorem malæ fidei, ac ipsum furem
 restituendo ipsam rem alienam, aut fructus rei
 rei alienæ, vel fructuum consumptorum pretium
 seu valorem, semper in foro conscientiæ licite,
 justè posse detrahere expensas necessarias, ac opera
 in rei alienæ, ac fructuum conservatione factas,
 nimirum expensas, vel operas necessariò etiam
 cisset ipse dominus rei suæ, si ipsi ablata non fuisset.
 v. g. in alendo equo, bove, in agro colendo,
eundem omnes. Quia nimirum alioquin, si non
 traherentur illæ expensæ, ac operæ, dominus
 reciperet, quàm exigat damnum ipsi illatum, quod
 intuitu patet. Excipe tamen: nisi illæ expensæ
 sint compensandæ cum usu rei alienæ, equi
 fure percepto: ut ex se patet, & jam supra
 catum est.

§. III.

*Aut si absumpsit, vel periit, ejus valorem
 eundem se, & omne incrementum intrinsecum
 & extrinsecum domino valiturum.*

145 **R**es potest crescere, & decrescere aut intrinsece
 in se, & secundum substantiam suam: ut si
 lus equinus adolescat, & fiat equus, sicque plus
 leat; & contra rursus senescens minus valeat.
 extrinsecè, quoad solum valorem: ut si modius
 tici modò valeat sex aureos: deinde ob penuriam
 vel multitudinem ementium valeat octo, vel
 cem &c. Quod si ergo possessor malæ fidei
 modi rem alienam, vel furtivam absumpsit, alienam

vit, vel perdidit; quæritur quantum valorem debeat restituere in pretio?

Regula universalis, & verissima re ipsa est, quam tradunt *Medina, Vasquez, Turrianus, Rebellus*, alii cum *Molina tom. 3. disp. 725. Lessio. lib. 2. c. 12. dab. 16.* Nimirum in restitutione pretii pro re aliena consumpta, vel perdita, non esse attendendum hunc, vel illum valorem, quem habuit res, sed præcisè ad damnum, quod domino illatum est per injustam ablationem, detentionem, ac consumptionem rei suæ: hoc ipsum significamus in Assertionem: *Debere restitui valorem rei secundum se, & omne incrementum intrinsecum, & extrinsecum domino valiturum.* Hoc enim toto restituto, compensabitur totum damnum domino illatum. Verum quia hæc regula valde latè patens nimis variè, & intricatè applicatur à Doctoribus ad casus particulares, ideo sistendo in Regula generali, velut fundamento pono duas Regulas distinctas particulares.

REGULA I.

Quoad incrementum intrinsecum.

Quando res aliena apud possessorem mala fidei *142* aucta est augmento intrinseco, & quoad substantiam, restitutio facienda erit secundum optimū statum rei, quem in manu furis, seu possessoris iniqui habuit, etsi fortè augmentum, illud apud dominum habitura non fuisset. Communis DD. *Sylv. Major, Gabriel, aliisque citt. Navar. c. 17. n. 27. Less. cit. dub. 16. n. 105. 108. Laym. lib. 3. de just. tr. 2. c. 4. v. 5. Lug. cit. sett. 6.* Et tradit

Ulpianus L. in re furtiva, ff. de condict. furtiva
*ex causa furtiva res condicatur, cuius temporis
 matio fiat, quaritur? Placet tamen id tempus
 Etandum, quo res unquam plurimi fuit: max
 cum deteriore factam fur dando non libera
 semper enim moram fur facere videtur. Ratio
 Quia totum incrementum intrinsecum, & co
 mus status rei inhærens, unâcum ipsa re ad do
 num spectat: ergo sicut res ipsa, vel ejus æstim
 ita etiam quodvis incrementum intrinsecum
 aut ejus absumptæ æstimatione integrè domini
 stituenda erit. Adeoque si res aucta semel, vel
 sumatur, vel longiori mora possessoris iniqui
 rior reddatur, is injustum damnum domino
 rens, compensare tenetur semper secundum æ
 mationem rei in optimo statu, quem apud ip
 solum habuit, etsi fortè apud dominum manens, et
 quam accepisset illud augmentum. E. g. furti
 es vitulum, pullum equinum, bovem macrum,
 postea factum equum, bovem adultum, vel
 guem absumpsisti, vendidisti, vel culpâ tuâ per
 aut deteriorari permisisti, teneris restituere preti
 vel æstimationem equi, bovis adulti, ac pinguis
 cundum optimum statum, quo eos habuisti tu
 dominus illos ad talem statum non deduxisset,
 antea consumpsisset, vendidisset, perdidisset.
 mita tamen: nisi res ita constituta sit, ut licet
 quus possessor rem in optimo statu restituisset,
 men à domino servata, similiter periisset, vel de
 rior facta esset, sicut periit, vel deterior facta est
 culpa apud possessorem iniquum: ut si vinum furti*

ablatum apud furem corrumpatur in acetum, similiter certo corrumpendum apud dominum: tunc enim satisfacit restituendo rem in illo statu deteriori sine sua culpa eveniente: Ut ex communi notat Laym. l. 2. Quoad expensas, & operas detrahendas, jam generaliter dictum §. *preced. fine.*

Nam etiam fur non tenetur plus reddere, quam abstulit: expensas autem illas, & industriam in re aliena augenda domino non abstulit, sed potius inutilitatem domini ipse contulit, si nunc facienda sit restitutio. Econtra autem adde: Si res apud ipsum dominum manens ita aucta, vel meliorata fuisset, v. g. vitulus adolevisset, bos saginatus fuisset &c. defacto autem apud furem non ita aucta sit ob ejus negligentiam, & culpam, vel statim absumpta, tenetur fur reddere aestimationem secundum valorem summum, quo dominus rem illam certo, vel probabilius deduxisset, vel vendidisset: nimirum ratione damni emergentis, & lucri cessantis juxta dicenda inferius §. 6. secundum omnes.

REGULA II.

Quoad augmentum extrinsecum.

Quando res aliena apud possessorem mala fidei ¹⁴⁸ aucta est augmento seu valore extrinsecotantum, restituendus erit valor optimus, quo ipsi domino valuisset, seu quo ipsam deduxisset, si ei injuste ablata, vel detenta non fuisset: alioquin restituendus erit valor illius temporis, quo eam iniquus possessor absumpsit. Hanc re ipsa colligo ex doctrina Cardinalis de Lugo tom. 1. disp. 18. sect. 6. sparsim, & Tamb.

Tamb. lib. 8. tr. 3. c. 2. §. 7. *toto.* ut mox patebit. Ratio clara sumitur ex Regula generali restitutionis ex delicto. Quia tantum restituendum est ex delicto, quantum damnum illatum est, nimirum perfectam æqualitatem: atqui tantum damnum fertur domino, quantum ei sua res valuisset, injustè ablata, vel detenta non fuisset: aut si quantum valuit res eo tempore, quo eam possessor injustus absumpsit: tunc enim actu damnum tantum est, ut mox patebit amplius: ergo dominus restituendus est optimus valor illius temporis, ipse rem suam distraxisset, aut si non distraxisset restituendus erit valor illius temporis, quo possessor iniquus absumpsit, quo scilicet damnum actualiter illatum est ex parte ipsius.

149 Jam verò pro clara applicatione Regule ad verisimos casus, figuremus hunc casum. Petrus furatus est Paulo mensuram tritici mense Augusto, quo valebat tres aureos: postea in hyeme valuit tres aureos. Rursus mense Junio, vicinâ jam optime messe, decrescit ad tres aureos, vel minus. Similiter potest dici de pullo equino, qui primò valebat quatuordecim aureos: postea perfectus equus valet triginta. Denique senescens redit ad valorem decem aureorum, aut octo, vel ad huc minus. Statuamus ergo tempora valoris: Primum valoris minoris: Secundum valoris aucti: Tertium valoris rursus diminuti. Jam accuratè inspiciendum erit, I. quonam tempore Petrus rem alienam consumpsit. Quonam illorum tempore Paulus dominus rei, si rem distraxisset, si ei injustè ablata, & detenta

non fuisset: & jam juxta datam Regulam clarè elucescet, quem valorem pro re consumpta debeat restituere Petrus fur Paulo domino rei. Claritatis gratiã percurramus breviter.

Petrus consumit rem primo tempore valoris minoris, quando scilicet triticum valebat tribus aureis, pullus equinus decem.

I. SI Paulus dominus rem suam fuisset venditurus, 150 vel consumpturus eodem primo tempore minoris valoris, clarum est, Petrum furem solùm debere restituere illum valorem ejusdem temporis: quia non damnificavit Paulum, nisi in illo valore, scilicet tribus, vel decem aureis: quare satisfacit ad omnem æqualitatem reddendo eundem valorem, aut mensuram tritici ejusdem qualitatis; sicut satisfaceres reddendo ipsum triticum ablatum, aut equum si adhuc existeret.

II. Si Paulus frumentum suum erat venditurus 158 secundo tempore valoris aucti, quando scilicet valebat sex aureis: aut, quia eo tempore hyemis frumento suo caruit, debuit emere aliud eodem majori pretio, sicque ei aut lucrum cessavit, aut damnum emerit. Rursus certum est, Petrum debere reddere illum majorem valorem, scilicet sex aureos, aut duas mensuras similis tritici. *Ratio clara est:* Quia toto hoc majori pretio damnum intulit injustè fur Paulo; totum ergo compensare debet. At, quid si Paulus frumentum suum non erat venditurus pro pretio, nec aliud empturus sibi: sed eo tempore ipse consumpsisset, vel donasset amico, vel e-

rogâset pauperibus? *R.* Adhuc reddendum esse
 lum valorem temporis, quo Paulus rem suam
 sumpturus, vel donaturus erat. *Ita contra*
& alios, cum aliis Lugo cit. disp. 18. Sect. 6. n. 1.
Tamburinus cit. §. 7. n. 9. Ratio est: Quia Paulus
 non solum passus est carentiam tritici, sed etiam
 passus est damnum carendo tritico, ejusque
 quando usus erat majoris æstimationis, sive pro
 sive pro aliis. Nam si furatus fuisses Paulo
 dium valens decem aureos propter raritatem
 rum, etiamsi nullum aliud damnum ea de causa
 currenit, certè non satisfacies postea dando
 simile prandium, quando jam propter abundantiam
 illorum ciborum solum valebit decem argentei
 alioquin, si urbe obsessa, furares caput equi,
 asini, quòd propter famem tunc valet decem aureos
 postea, solutâ obsidione, satisfaceres reddendo
 caput asini, vel equi, quando jam amplius
 valet. Fatendum ergo est in nostro proposito
 stituendum esse triticum, quantum valebat
 usus tunc temporis, consequenter damnum
 tum pro illo tempore.

152 III. Si Paulus frumentum suum consumpturus
 vel distracturus erat tertio tempore rursus dimini-
 valoris, quando scilicet valebit tribus aureis,
 minus: Petrus solum debet restituere pretium
 mi temporis, scilicet tres aureos. *Ratio est:* Quia
 ex una parte Paulus Dominus non est passus ullum
 interesse, vel damnum majus, quippè qui rem
 vaturus erat usque ad tempus illud valoris minoris
 ex alia autem parte, quia fur tenetur reddere re-

vel rei pretium, quanti est eo tempore, quo rem consumit, (tunc enim actu damnus inferens injusta consumptione contrahit onus restitutionis) obligabitur ad pretium illud primi temporis, quo rem injustè consumpsit: esto res apud dominum suum existens illo ultimo tempore, etiam minus valeret, ut mox patebit amplius casu sequenti.

Petrus fur consumit rem secundo tempore valoris aucti, quando scilicet frumentum valebat sex aureis, equus triginta.

Tenetur totum illud pretium restituere pro re consumpta quocunque tandem tempore Paulus dominus rem suam distrahturus, vel consumpturus fuerit, juxta Regulam à nobis datam. Nam

I. Si Paulus rem suam distrahturus erat jam primo tempore valoris minoris, nihilominus Petrum debere restituere pretium majus secundi temporis, scilicet sex, vel triginta aureos, merito certissimum sibi testatur *Tamb. cit. n. 13.* Ratio manifesta est: Quia res adhuc existens illo medio tempore aucti valoris (impermixta tamen rebus furis) adhuc sui domini est, & non furis, consequenter in valore illo domino crevit, & non furi: ergo si tunc fur consumpsit, vel vendidit rem alienam, consumpsit, vel vendidit per injuriam, factam ipsi domino; ergo ulterius, sicut si ipsa res adhuc existeret tempore illo majoris valoris, deberet illam domino reddere totam, quantumcunque etiam in pretio crevisset; quia nimirum crevit domino suo, & non furi; ita si eodem tempore majoris valoris injustè consump-

ta vel alienata sit, totum illud pretium maioris
valoris domino Paulo restituendum erit à furto
tro: etsi non ratione damni majoris, tamen ratio
juris domini.

154 II. Si Paulus rem suam distraxisset, consumpta
fuit eodem medio tempore majoris valoris, &
à Petro absumpta est: jam nimis clarum, & ob-
vium est, debere Petrum illum valorem majorem
scilicet sex pro frumento, triginta pro equo res-
tuere: quia nimirum & res tunc consumpta,
tantundem damnum omnimodè domino tunc
latum est. Non ita clarum, & expeditum,
valde controversum est, si Paulus rem suam
turus, & consumpturus erat primùm tertio
pore rursus diminuti valoris. Nam Lessius
2. c. 12. *dub. 16.* & ex illo Laym. *hic e. 4.*
cum aliis censent, sufficienter tunc restituere
tium illius temporis posterioris, aut aliam rem
dem generis, & æqualitatis, etsi tunc minus va-
tem, si res functionem suscipiat. Imò (addit
lina cit. disp. 725. n. 8. probabile etiam esse in
bus functionem non recipientibus: ut si furat
equum tunc valentem ducentos aureos, eo pe-
te satisfacies, si postea restituas similem equum
æque bonum, etiamsi postea nunc valentem
minus:) *Ratio satis suadens est:* quia justitia
mutativa obligat solum restituere ad æqualitatem
inter datum, & acceptum, sed hoc casu servanda
æqualitas, si possessor iniquus restituat, aut rem
est, aut aliam ejusdem generis, & bonitatis,
pretium temporis illius in quo restituit, semper
tunc

nim tantum habet dominus, quantum habuisset, si res ablata non fuisset. Neque etiam damnum ei illatum est, aut lucrum cessavit ratione illius majoris valoris intermedii temporis; quia, ut supponimus, non distraxisset rem illo intermedio tempore majoris valoris, at consumpsisset, vel æque servasset in posterius tempus minoris valoris. quo restituitur, adeoque augmentum intermedii temporis, etsi ad dominum spectans, censetur ipsi prorsus inutile, & nullius pretii. Quidsi autem fur illud augmentum percepit vendendo rem alienam tempore majoris valoris, nonne tam rei, quam industriæ, vel fortunæ furis fructus fuit? Omnino, non improbabiler. Nihilominus maneat nostra resolutio univertalis.

III. Si Paulus etiam rem suam servasset in tertium tempus, eamque distraxisset, vel consumpsisset illo tertio tempore diminuti valoris, quando scilicet frumentum iterum valebat tribus aureis, vel minus: equus decem aureis, vel minus, adhuc teneur restituere fur totum pretium, seu valorem majorem intermedii temporis, quo ipse absumpsit, vel alienavit. Ita post alios Lugo *cit. à n. 126.* Tamb, *cit. n. 15.* Ratio urgens est à priori: Quia quando fur triticum consumpsit injuste tunc statim absque mora, ratione injustæ consumptionis, tenebitur ex justitia restituere ejus valorem, & sine dubio in omni foro, eundem valorem, quantum eo tempore triticum valebat, & non quantum valiturum erat postea decrescente pretio tritici: res enim tunc in toto suo valore domini erat, non furis: &

postea jam absumpta non poterat amplius decrescere domino, imò nulli: atqui hanc obligationem ita restituendi semel contractam, fur semper retinet, nec eam tollit, vel minuit, quòd valor ejus restituta decrescat, quòdque dominus rem suam si restitutus fuisset in tempus posterius, quo pretium crevit: ut sanè manifestum est benè considerari, ergo semper eundem valorem majorem illius temporis, quo rem absumpsit, restituere obligari. Adde nimis esse contra justitiam, rectamque rationem, quòd fur reportet lucrum, & ditescat: ex duplici suo delicto, nimirum ex furto, & ex injusta alienæ consumptione, si nimirum posset sibi restituere excessum illum majoris pretii. Ex quo patet rationem oppositæ Sententiæ. *Negatur enim minor*: Cum enim res in illo toto majori valore fuerit domini, & ejus consumptæ rei eundem valorem tenebatur statim fur restituere, culpabilis differens in posterius tempus minoris valoris, nimè satisfacit domino ad æqualitatem restituendi ei illum minorem valorem (v.g. tantum tritici pro renos pro tritico, decem pro equo) nec totum damnum compensat, saltem ratione lucri cessantis domino ex illa culpabili mora. Compensatio enim damnum est, quantum defacto illatum est: qui damnum defacto domino illatum non est tempore posteriori, quando res minus valebat, pro tempore priori, quando res plus valebat, ut triticum sex, equus triginta florenis: quædam valorem tunc fur statim domino restituere tenebatur ex delicto injustæ consumptionis, ut dictum

*Petrus fur consumit rem tertio tempore dimi-
nuiti valoris, quando scilicet triticum rursus
valet tribus, vel minus, equus decem
aureis, vel minus.*

SI Paulus dominus rem suam distracturus fuisset 156
primo statim tempore minoris valoris, scilicet
tribus vel decem, debet Petrus quoque solum red-
dere, quantum tunc valebat, scilicet tres aureos pro
trítico, decem pro equo, *secundum omnes*. Quia
ex una parte, ex illo tempore Petrus contraxit obli-
gationem restitutionis: ex alia autem parte, pro
tanto tantum pretio damnum intulit Paulo, & non
pro majori, quippe, qui rem suam pro alio tempore
majoris pretii non erat servaturus, sed primo tem-
pore minoris pretii consumpturus erat. At, ais,
medio tempore pretium crevit: ergo domino cre-
vit. *Contra*. At jam tertio tempore, quo rem Pe-
trus consumpsit, pretium rursus decrevit: ergo do-
mino decrevit. Solum ergo Petrus debet resti-
tuere damnum illatum, quod solum fuit carentia
pretii illius primi temporis.

II. Si verò Paulus disposuisset de re sua secundo 157
tempore aucti valoris, quando scilicet triticum va-
lebat sex aureis, equus tringinta, rursus certum est,
Petrum furem totum hunc valorem debere restituere
Paulo domino: quia nimirum in toto illo valore
ei damnum simpliciter intulit, dum Petrus rem
ipsius illo medio tempore detinuit, ex quo eo
tempore dominus de re sua disponere non potuit.
Uti dictum est in utroque casu N. II.

158 III. Denique si Paulus de re sua disposuisset vendendo, consumendo, tertio quoque illo tempore diminuti valoris, quo eandem Petrus absumpserat iterum liquidum erit, Petrum solum debere restituere valorem minorem illius ejusdem temporis scilicet tres, vel minus pro tritico, decem, vel minus pro equo. Ratio est: Quia pro tempore cedenti nullum intulit damnum Paulo Petrus: pro tempore autem præfenti jam reddit, quanti restituit. Pretium autem illud majus intermedium temporis, licet quasi perierit in manu furis, tamen quæ periisset in manu domini: quippè, qui restitueret majori valore usurus non fuisset, neque fur tempore adhuc re existente, pretium aliquod restituere tenebatur: atqui mox dicemus, quando æquè peritura erat in manu domini, ac in manu furis, nil à fure deberi, quia in nihilo dominus damnificatus est. Ex dictis diligenti animadversione facile patebit, quid dicendum, si casus formeretur cum dupli tempore majoris, & minoris valoris v. g. Petrus furatus est decem ducatos valentes singulos tres florenos; postea diminuto valore valent singuli novem baceis minus, (ut in Circulo Franconico) consumpsit ducatos; quo valore restituet Petrus aliâ monetâ pro ducatis? Distingue tempus consumptionis Petri, & attende tempus quo dominus ducatis suis usurus erat, & habebit ex dictis claram resolutionem. Circa tamen prædicta unum, aut alterum dubium restat.

159 *Primum dubium*: Quidsi dubium sit, quomodo tempore, an scilicet majoris, vel minoris valoris

dominus rem suam distraxisset, nisi à fure iniquè detenta, & consumpta fuisset, quem tunc valorem fur restituet: eritne judicandum contra furem, in favorem domini, an econtra? *Respondetur*: Mediâ viâ incedendum, & aliquid detrahendum ratione illius incertitudinis, quantum pro ratione dubii, ex circumstantiis prudenter expensis prudentis arbitrio sufficere putatur: non enim pro damno incerto tantum restitui debet, quantum pro damno certo: & aliàs melior conditio est possidentis. *Ita Molina, Laym. citt. & Lugo n. 133. contra Vasquez, & alios plures, qui volunt judicandum tunc in favorem domini, & totum valorem majorem restituendum: eò quòd in dubio inclinandum sit in favorem innocentis, cujus conditio melior est. Sed benè respondet Lugo, inclinandum esse in ejus favorem, quando res dividi non potest, neque utriusque parti satisfieri, prout in hoc casu, potest.*

Alterum dubium est: Utrum in conscientia fur, 160
vel debitor in proposito teneatur stare dictis creditoris, eique credere dicenti, se rem suam fuisse servaturum, venditurum, vel distrahturum tempore majoris valoris, & non econtra? *Respondetur*: In rigore te non obligare sic credere, quia præsumere potes dolum in proptia causa nimis facilem. Erunt ergo considerandæ circumstantiæ & conjecturæ, quibûs talem veritatem expiscari certò possis, ut si aliquando dixisset, se non venditurum, nisi crescat pretium: aut contra pro tempore minoris pretii jam inquisisset emptorem, vel de re vendenda jam egisset: quòd si certitudo haberi nequeat, sed ma-
neat

154 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Ca*
neat res dubia, iterum restituendum erit pro
tione dubii, & majoris, vel minoris apparentis
tatis, & ut paulò ante dictum est. Ita fere
n. 135. & *Tamb. cit. n. 11.*

§ IV.

*Si absumpta sit, vel quomodo cumque perierit
nisi casu certo sic peritura etiam apud do-*
minum.

161

REGULA I.

Possessor mala fidei, juxta prædictos modos
sive fur restituere totum valorem rei aliena
documque apud ipsum perierit, etiam absq[ue] omni
culpa, mero casu, si illa similiter non perisset
suum dominum, utpote qui ejus interitum præ
set, aut casus, incendium, naufragium &c.
ipsum non evenit, qui evenit apud possessor
fidei. Omnes: Ratio patet: quia fur seu pos
sessor malæ fidei, ipsâ suâ injustâ detentione rei
quomodocumque hæc apud ipsum pereat, sim
non peritura apud dominum, est voluntaria
totius illius damni alieni, quod protide integ
compensare debet (ut si furatus es equum
itinere à prædonibus, vel latronibus tibi erept
& insuper damna inde secuta domino, juxta
da infra §. 6. Quod si dubium sit, an non
tiam apud dominum perisset, patebit mox Re
sequenti. Eademque est ratio, si res aliena,
v. g. apud furem, vel malæ fidei possessorem
rior fiat, similiter non deterioranda apud do
minum, si ei injustè ablata, vel detenta non fuisse

netur enim tunc, imò & satisfaciet fur restituendo rem deterioratam una cum valore detrimenti, seu quanti aestimatur prudendis judiciò, damnum per deteriorationem factum; non autem tenetur ita volenti domino restituere totum valorem rei deterioratæ sibi retentæ: ut contra *Molinam* observat *Lugo disp. 18. Sect. 6. n. 139.* Ratio est: quia justitia solum exigit æqualitatem; servatur autem æqualitas, si restituatur domino res, quæ licet deteriorata, adhuc tamen sua est, & primo loco restitui debet, addito valore detrimenti: sic enim totum compenatur damnum illatum. Quod tamen intellige: dummodò res deteriorata adhuc utilis maneat, alioquin certè, & justè furi remittetur, integro pretio exacto.

Insuper advertunt mei omnes, possessorem, vel furem liberari ab hoc onere restitutionis, si antequam res apud ipsum pereat, vel deterior fiat, purgasset moram, offerendo illam domino, qui tamen voluit, ut adhuc apud furem, vel possessorem remaneret: jam enim ex tunc interitus rei, vel deterioratio omninò casu fortuito accidens non debet furi imputari, quia non censetur amplius ejus injusta causa, quippè non amplius injustus detentor: sed imputabitur ipsi domino, qui noluit rem apud se habere.

REGULA. II.

Quòd si res aliena apud furem, vel apud alium male fidei possessorem pereat, citra omnem ejus culpam, casu omninò fortuito, certò similiter peritura apud dominum, si ablata non fuisset, utpote com-

munè

156 Tract. IV. Pra' im. ad Præcepta 2. Tab. Cap. 1.
muni incendio, naufragio, incursione hostium
quis ante incendium Passaviense furatus est re
cini, mox utriusque bonis incendio absumptis
navi vectus furatus est alterius pecunias, vel
tes, & mox facto naufragio, omnes merces cum
furto perierunt: si furatus es equum, vel bove
postea incursione hostium omnes equi, vel bo
unà cum tuo furitivo abiguntur: aut furatus es
quum jam moribundum brevi moriturum, sine
ter necessario moriturum apud dominum. & c.
lis, inquam, in foro conscientia saltem, ad restitu
obligatur restitutionem. Ita contra Paludanus
Bartholum, Baldum, & Legistas communiter
Covarruviam in Reg. peccatum p. 2. §. 6. com
nissima Theologorum, Molina tom. 3. disp. 7.
n. 11. Lessius lib. 2. c. 12. dub. 15. Lugo cit.
18. Sect. 6. n. 142. Tamb. lib. 8. tract. 3. c. 2.
8. n. 2. alii apud ipsos. Ratio est: Quia ius
commutativa solum obligat ad compensandum
damnum illatum effectivè: atque in proposito
nullum damnum in effectu intulit domino, si
dem a quod ipsum eodem modo, eodemque ca
incendio, naufragio &c. absumenda erat, sicut ap
furem; neque propter hujus furtum domini
quicquam minus habet, quàm haberet, si furtum
factum non fuisset, licet fur in affectu voluerit
ferre damnum, in affectu tamen nullum damnum
intulit. Unde sequitur eum, qui occidit hominem
nem, alias ex occulto morbo, v. g. vel vulnere
paulò post certissimò moriturum, et si verus sit
micida, & irregularis, non tamen teneri de damno

compenſando hæredibus: quia moraliter non intulit damnum, alioquin certò ſecuturum.

Dixi autem 1. Certò peritura apud dominum. 163

Nam ſi dubium ſit, an res apud dominum fuiſſet peritura, adhuc tenebitur fur ad reſtituendum valore rei alienæ apud ſe pereuntis: quia in dubio melior debet eſſe conditio domini. Et quidem totum valorem rei tunc reſtituendum eſſe, docent communiùs DD. cum *Molina, Leſſ. cit.* Contra: ſolum reſtituendum eſſe pro rata dubii, contendit *Lugo cit. n. 137.* Utrumque probabiliter, ut videre potes apud ipſos.

Dixi 2. certò ſimiliter peritura apud dominum: 164

ſcilicet eodem, vel ſimili caſu, incendio, naufragio, hoſtium incurſione &c. Sermo enim non eſt, quando res erat peritura apud dominum per alterius injuſtitiam, ex eo ſcilicet, quòd licet tu non abſtuliffes, alius fur abſtuliffet: tunc enim, ſicut hic alius fur contraheret obligationem reſtituendi domino, ſic & tu fur, qui eum præveniſti, contrahes, ut notant DD. *cit.* Idemque dicendum eſt, ſi res periiffet apud dominum, in injuſta incurſione hoſtium antea non præviſa, quòd mox intelliges Regula ſequenti, ob eandem rationem.

Dixi denique: Talem ad nullam reſtitutionem 165

obligari de re certò peritura ſimiliter apud dominum: Intelligendo tamen, quatenus illa res certò apud dominum fuiſſet peritura, ſalvo alio intereſſe, Nam ſi v. g. antequam epuus apud te perierit, tunc ſimiliter certò periturus apud dominum, illo equo uſus es, vel equus lucrum aliquod tibi peperit, vel

ex ejus absentia dominus interea aliquod damnum incurrit, vel lucrum ejus cessavit, palam est, quod omnia antecedentia damna, debere à te fure domino compensari, quia illa lucra antecedentia non erant domino peritura: & alioquin res semper domino fructificat.

REGULA III.

166 **S**i res aliena perit dolo, vel culpa iniqui possessoris, nihil obstante, quod similiter certo perisset apud dominum, tenetur eam fur, vel iniquus possessor compensare domino, attamen secundum locum, quem res peritura apud dominum tenuerit. E. g. Petrus furatur frumentum, vinum, merces, vel aliud, illudque hodie consumit, vendit mala fide: cras autem irruunt hostes, incendium, ingruit alluvies &c. quibus illud frumentum, vel vinum, vel merx illa, sive furtivum apud furem, sive apud dominum æquale perit. Item navigans cum mercatore, frumentum, vel vinum furatus es, & abluente postea orto naufragio, omnibus mercibus peritibus, etiam illa à te furto ablata certo peritura. Idemque est de mera damnificatione: ut si vineam, segetem vel domum hodie combussisti, cras autem fulmine, vel hostili incurtu, æquale combussum fuissent apud dominum &c. *Talis, inquit, adhuc tenetur compensare rem secundum illam locum, quem in illo statu habuit.* Communis est apud ceteros, & adhuc citandos. Ratio est: quod una parte, quamdiu res extat apud possessorem bona fidei, cominus retinet dominium in illam

rem : ergo possessor iniquus suâ culpâ , vel dolo illam absumens , vendens , destruens , vel perire sinens , novam injuriam intert domino : & consequenter eo ipso instanti contrahit obligationem restituendi jure naturali, nihil obstante, quòd res postea etiam apud dominum periisset. Ex altera autem parte, justitia solùm obligat ad compensandum damnum illatum ad æqualitatem : Atqui fur, vel possessor iniquus absumens, vel destruens rem alienam, etiam certò perituram apud dominum, tantum solùm damnum intulit, quantum res tunc valuit in eo statu periculi : ergo tantundem solùm restituere tenebitur, juxta hanc necessariam, valdè notandam distinctionem.

1. Si fur rem alienam alioquin perituram consumpsit, destruxit, vendidit ante previsum ejus interitùs periculum, quando scilicet adhuc publicè ignorabatur rem illam perituram esse apud dominum, incursione hostium, incendio, naufragio &c, omninò tenetur domino valorem rei restituere, ut ex communi docent Lessius *cit. n. 95.* Molina *disp. 726, n. 2.* Laym. *lib. 3. tract. 2. c. 4.* Lugo *tom. 1. de justit. disp. 18. sect. 4. n. 77.* Tamb. *cit. § 9. n. 8.* Ratio est : quia tunc res erat sui domini. Et quia non prævidebatur periculum ullum interitùs, res valebat adhuc toto justo suo valore, vel pretio : quare tunc pro justo pretio vendi justè poterat, & emptor, re accepta, & improvisocasu pereunte, nihilominus integrum pretium solvere cogeretur : sic si fur eam iniquè consumpsit, vendidit, distraxit, non minùs contrahit obligationem restituendi domino

minus totum valorem, vel pretium, nec minor
 flituendum erit postea ex eo, quod apud furem
 ipsum dominum communi periculo æque per
 fuisset.

168 II. Si fur rem alienam alioquin perituram
 sumpsit, vel destruxit certò jam prævisò per
 interitùs, quando jam publicè certò sciebatur,
 prævidebatur rem certò esse perituram communi
 incendio, naufragio, hostium incurfu &c. nec
 res aliter ullo modo, eripi possit ab interitu
 is ad nullam, vel non nisi valde modicam restitu
 nem obligabitur. Ita *DD. cit. alii apud*
 Ratio est: quia tunc nullum damnum præ
 stimabile domino illatum est, cum res eo statu
 imminentis interitùs nullius, vel nimis exigui
 tii sit. Quis enim rem jam certò perituram,
 liquè usui sibi futuram emere prævisò vellet? An
 dominum tunc non posse censere invitum, sed
 citè consentire in consumptionem talis rei sua
 enim non vellet à te concive panem, vel vinum
 consumi potius, quàm absumi, vel corrumpi
 imminente domùs incendio? Dixi tamen: *Si*
aliter ab interitu servari non possit. Si enim
 interitu eripi possit, tunc reverà domino in
 est: adeoque adhuc ei merito invito injustum da
 num infert fur eam tunc absumendo, vel vende
 Qualiter autem fur teneatur tunc rem domini
 servare, & eripere ab interitu, dicam mox Res
 sequenti.

169 III. Si fur rem alienam absumpsit, vendidit
 struxit, non certò prævisò, sed probabiliter

opinato, vel subodorato periculo interitus: adhuc manet obligatio restituendi domino ejus valorem: cum certa fuerit possessio domini suæ rei; dubius autem interitus, nisi tu consumpsisses. Attamen rursus probabiliter non totum valorem rei, sed aliquantum minus, quantum scilicet à viro experto judicabitur, rex illo periculo rei pretium diminui. Quare si eo casu rem, v. g. triticum, vinum, equum vendidit, debet totum pretium acceptum restituere domino, cujus erat res, quia pretium succedit loco rei: & in hoc jam invenitur factus ditior ex re aliena fur. Debuit tamen eo casu minori pretio vendere rem alienam propter illud vitium periculi imminuentis probabiliter interitus. Quod si vendidit pretio ordinario, debet pars pretii excedens emptori reddi, non domino; quia illo excessu emptor deceptus est, non dominus. Vide Lugo cit. Tamb. n. 9.

REGULA IV.

Etiam si res certissimo peritura fuisset apud do-¹⁷⁰minum pro tali tempore, vel casu, belli, incendii, naufragii, is, qui illam surripuit, & servavit, non potest illam ut suam consummere, vel retinere, sed omnino restituere obligatur: quin etiam, si post illud tempus primum apud furem quocunque modo, culpa, vel casu pereat, dum is est in culpabili mora restituendi, tenetur restituere eius integrum valorem domino. Communis: meique citt. omnes. E. g. Si quis alienum equum, vel mercem ex incendio, vel naufragio eripuisset, quo certo periisset, nihilominus postea domino comparenti (petito tamen

operæ pretio) restituere tenetur: ac si ipse absumat, vel in culpabili mora reddendi, equus, vel quocunque eventu pereat, tenebitur præstare æstimationem, seu integrum valorem. *Ratio est; Quia res quomodocunque superfit, semper men domini sui est: neque enim dominus perit dominium rei suæ ex hoc, quod in periculo incertus constituta fuerit, vel peritura fuisset (nisi circumstantiis certò constaret rem à domino fuisse verè, & ex animo, non verò solum ex necessitate, & invitè derelictam, juxta dicenda de occasione rerum vacantium, & derelictarum)* Neque ex hoc, quod ab alio ex periculo erepta, & servata sit res sua; sed id fortunæ domini cedit; quod si sua in tuto posita sit ab alio, etiam fure: ergo si vel malæ fidei possessor semper obligatus maneat, tamen restituere (soluta tamen, vel deducto pretio operæ, laboris, vel industriæ suæ, ex ipsa naturalis equitate) & consequenter si absumat, vel in culpabili mora restituendi, quocunque casu perire fuerit, tanquam verè novum damnum domino inferat, tenebitur eius integram æstimationem præstare, quia, ut supponitur, tunc non amplius apud deum periisset.

171 Sed quæstio & difficultas non levis est, utrum fur, vel malæ fidei possessor rem alienam habitam communi incendio, vel naufragio perituram teneatur, si possit, eripere, & servare ex justitia, ita ut si eripere nolit, ac per culpam saltem gravem perire sinat, teneatur adhuc ad restitutionem? Etsi negari videantur *Lessius, & Vasquez* adud *Lugo cit. scilicet*

Sect. IV. De restitut. ex injusta acceptione. 163

n. 145. eò quòd fur non sit, sicut depositarius, cui custodia rei commissa sit. Rectè tamen affirmat communis *DD. Molina, Pet. Navar. Laym. ll. cc. Lugo. n. 147. Tamb. cit. n. 11.* Ratio est: Quia fur, quamvis non sit absolutè custos rei ablatae, quia tamen semper obligatur eandem rem conservare, saltem æquali diligentia, ac labore, quâ res suas conservaret: ne scilicet ponat voluntarium impedimentum ad restituendum: ergò is contra justitiam peccat, & consequenter ad restitutionem obligabitur, si, cum commodè possit, non conservet, seu ex periculo eripiat, sed latâ culpâ peccare sinat.

Ex hæcenus dictis resolve casum vulgarem, val 172 de practicum. Miles ita confitetur. Socij mei transendo per terram non hostilem, spoliârunt domum agricolæ: ego casu interveniens, duas vestes abstuli valoris quindecim florenorum, eâ ratione motus, quòd licèt ego non auferrem, tamen socij sine dubio ablaturi essent: Quæro, an, & qualiter peccaverim? an, & quid restituere teneam? R. Si miles accepit animo non restituendi, sine dubio peccavit: quia sicut alij milites injuriam, & damnum injustum intulissent auferendo illam rem alienam invito domino, ita & ille eos præveniens, & idem agens, quod alij malè acturi fuissent. Fieri tamen potest, ut eo casu miles solum peccarit venialiter ob levitatem materiæ: quia etsi vestes absolutè æstimentur quindecim florenis, quæ utique est quantitas sufficiens ad peccatum mortale: attamen cum alias ob varias circumstantias pretia re-

164 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
rum minui soleant, tum maximè, quando im-
net incurfus militum, aut hostium, pretia rerum
ximè diminuuntur, nemine volente emere, ad
vestes illas in eo periculo constitutas nemo ac-
ret ultra dimidium florenum, ideòque miles
multum furatus, nec magnum damnum intul-
censendus erit. Ex quo patet de restitutione
cienda. Si enim vestes adhuc extant, eas restitu-
si autem non extent, restituet dimidium florenum
aut adhuc minus, idque sub veniali tantum.
démque ratione disce discurrere in similibus.

§. V.

*Item omnes ejus fructus naturales, & maxime
detractis tamen in foro conscientie expensis, &
estimatione laboris, vel industriae*

173

Remissivè:

IN his terminis restitutionis jam generaliter
plicatis *Affertione 2.* conveniunt possessor
næ & malæ fidei. At præter differentias ibidem
indicatas, disconveniunt quàm maximè in hoc
quòd possessor bonæ fidei solum teneatur restituere
fructus rei, quos ipse defacto percepit, adhuc ex-
tantes, vel si absumpsit, quantum inde ditior factus
sit: prætereaque nihil. At longè plus tenetur pos-
174 sessor malæ fidei. Nam:

I. Possessor malæ fidei tenetur restituere non solum
fructus adhuc extantes, sed etiam si fructus
quomodocunque consumpserit, nec inde ditior
factus sit, aut suâ culpâ, imò etiam casu perire pe-
milit, non similiter perituros apud dominum, tenetur

Secl. IV. De restitut. ex injusta acceptione. 165

ur præstare eandem æstimationem, vel pretia, juxta omnia dicta §. *præced. n. 3. & 4.* de compensando valore ipsius rei alienæ absumptæ, vel pereuntis apud iniquum possessorem. *Omnes.* Ratio ex dictis constat: Quia scilicet res semper fructificat suo domino, ideoque possessor iniquus fructus illos absumendo injustum domino damnum intulit, necessariò compensandum ad æqualitatem per restitutionem. Solum eo casu potest excusari fur à restitutione, si sine ejus culpa fructus illi sint omninò consumpti: ut si, dum ipse vellet eos restituere, sed nondum posset, casu fortuito destructi fuissent, esto non æquè periissent apud Dominum, tum cum eo tanquam jam inculpabili condescendum, cum aliis meritò censent. *Lugooit. & Tamb. cit. §. 7. n. 23.*

II. Fur, seu iniquus possessor tenetur restituere 175
omnes fructus rei, non tantùm quos percepit, sed etiam quos dominus vero similiter percepisset; esto fur nihil perceperit. Ut si dominus ex agro, vel fundo suo ordinariâ industria percepisset mille, ex equo pretium locationis triginta (Idemque est de aliis fructibus rei vel industriæ à domino percipiendis, & à possessore iniquo rei impeditis) tantundem ei tenetur restituere fur, etsi ipse tantos fructus minimè perceperit, aut nullos, quocunque eventu. *Ratio patet:* Quia suâ injustâ detentione, & mora culpabili est vera causa totius illius lucri cessantis: & in casu injustæ damnificationis, dominum omninò indemnem servari oportet, uti distictè traditur Reg. 79. ff. *generaliter. Cum de fraud. de disputatur, non quid habeat actor, sed quid per*
L. 3 *adver-*

166 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
ad versarium habere non potuit, considerandum
& in specie: L. fructus ff. de rei vindicat. *Fructus*
non modo percepti, sed qui honeste percipi poterunt
estimandi sunt &c. & alibi sæpius

176 III. Fur, seu possessor malæ fidei tenetur restituere fructus perceptos ex re aliena, vel eorum estimationem, etiamsi dominus illos, vel tantorum fructus non percepisset; ut si vineam, vel agrum bene non coluisset, equum, vel domum pro pretio non locasset &c. uti fecit possessor iniquus, ac etiam si fructus percepti fuerint ex re per furis diligentiam, vel expensas meliorata &c. *Communis Mol. Less. Laym. aliq. cit.* Ratio sæpè dicta: Quia omnis res suo domino fructificat, atque ius fortunæ cedere debet, quod res plus in manu furis fructificavit, quam si ipsemet eam possideret, quod autem sic dominus locupletior fiat occasione furti alieni, omninò per accidens est.

177 IV. Dicta hæc tenus vera sunt etiam in foro conscientiæ, siue res aliena maneat apud ipsum furem, seu possessorem iniquum, siue jam sit ad aliquem alium quocunque modo translata, semper enim fur, vel possessor iniquus est, & manet causa totius damni alieni in re, & in fructibus: siue rem adhuc possideat, siue alienarit spontè, siue amiserit inuito alio clam, vel vi auferente; ergo semper incumbet obligatio compensandi totum damnum illatum, quo ad rem, rei que fructus. Quod bene notandum.

Tandem tamen hæc obligatio restituendi fructus ex re aliena, tamdiu duntaxat durat, quam

diu manet res ipsa existens : tamdiu enim fructificat domino res, quamdiu existit. Postquam verò res perit, vel consumpta est, possessor iniquus ad nihil aliud tenetur, quam ad restituendum valorem illius rei, omnesque fructus rei, quos percepit, vel dominus percepisset usque ad illud instans delitionis : Non autem tenetur ad restituendum valorem fructuum illorum, qui perciperentur, si res adhuc perseveraret : nam, ut dictum est, res domino diutius non fructificat, quam existit.

Ex dictis patet solutio ad illam quæstionem, utrum fur, vel iniquus possessor teneatur etiam restituere fructus, quos ipse ex re aliena non quidem percepit, tamen potuisset percipere? Respondetur cum distinctione : Si enim dominus rei eos fructus percepturus fuisset, si habuisset rem suam, omnino tenebitur fur pro iis restituere, juxta dicta n. 175. quia tunc fur fuit domino causa injusti damni. Si autem nec ipse dominus eos fructus percepturus fuisset, etsi rem suam habuisset, nequaquam pro iis tenebitur fur in foro conscientia: quia tunc in nullo damnificavit dominum, nec ipse aliquid percepit ex re aliena, ut supponitur. Dico autem: In foro conscientia: Nam in foro externo adhuc tenetur fur pro ejusmodi fructibus perceptibilibus, etsi non perceptis, compensare: juxta L. si fundus ff. de rei vindicat. Vide Sanch. lib. I. Moral. c. 2. n. 110.

Alia quæstio esse potest, an fur teneatur restituere fructus, vel lucra, quæ dominus percepisset ex re sua illicitè, seu ex turpi usu rei suæ? Respon-

detur : Si lucrum secutum fuisset ex ipso peccato sup. ut si Titus pecuniis à te ablati, ulc exercendo, vel injustè ludendo lucratus fuisset meretrix vestibis à te spoliata, interim opificio nihil lucrari poterit &c. non tenebitur restituere quia ejusmodi lucrum non est fructus rei, neque industria honestæ, sed malitiæ. & turpitudinis. si lucrum non fuisset secutum ex ipso peccato, ex usu rei suæ, tenebitur restituere : quia tunc lucrum fuisset fructus rei domini. Sic solet obligari injustus possessor domûs alienæ ad restituendum pretium locationis domûs, quam dominus, non sine peccato locasset meretrici,

§. VI.

Item omne inde damnum emergens, & lucrum cessans domino ex iniqua detentione rei suæ.

180 **T**enetur tandem ei possessor iniquus compensare. *Omnes.* Ratio clara est ex dictis. Quia possessor iniquus tenetur restituere ad æqualitatem arithmeticam justitiæ commutativæ ; ita nimirum, ut dominus tantum recipiat, & habeat, quantum habuit, & haberet, si res sua ablata, vel detenta injustè non fuisset : ad hoc autem sine dubio requiritur compensatio damni emergentis, & lucrum cessantis : his enim non compensatis, non recipiet dominus tantum, quantum haberet, si res ablata vel detenta non fuisset, ut ex terminis patet : ergo

181 **E**xemplum damni emergentis est. Si propter quod equus, bos, frumentum &c. ablata, vel

pore debito restituta non sint: ipse dominus coactus est equum, vel bovem, vel frumentum majori pretio emere, agrum colere, vel serere non potuit, magnâ suâ jacturâ &c.

Exempla *lucris cessantis Sect. precedenti* multa alata. Ut si dominus frumentum ablatum habuisset, majori pretio vendidisset, postea receptum vilius vendere cogatur. Si dominus pecuniâ negotiationi destinatâ lucrum fecisset, nisi iniquè ablata vel detenta fuisset. Si pecuniâ ablatâ domum restaurasset, equum emisset, instrumenta comparasset ad lucra quærenda: quibus modò, ratione injustæ ablationis, carere debet: sic in similibus. Omnia ejusmodi lucra cessantia possessor iniquus omni jure, & in utroque foro compensare tenetur, nisi pars læsa remittere censeatur; ut sanè sæpè censeari debet nostris temporibus, cum possessores iniqui, aliique debita non solventes, vix unquam in foro conscientia compelli possint ad compensanda lucra cessantia (quæ sanè creditoribus plerumque magna cessant) eò quòd pars læsa non petat. Res sanè, si ulla alia, plena est periculi morosis illis solutoribus in confessione benè inculcanda. Sed de hoc alibi.

Atque hinc vides: Quòd possessor iniquus, licet non teneatur restituere fructus solius industriae suæ v. g. lucrum ex negotiatione alienæ pecuniæ, vel mercis, tenetur tamen restituere domino totum damnum, quod inde emerit, totumque lucrum, quod inde ei cessavit, totum, inquam, lucrum, quòd dominus non solum communi, sed etiam singulari

170 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
 suâ industriâ percepisset; non tamen, quod
 modocunque percipere potuisset, ut ex *Dica.*
 notat *Tamb. cit. n. 24.* Ratio est: Quia in
 damnum passus est dominus ex alterius culpa:
 verò in hoc, quod solum potuisset percipere,
 vero similiter defacto non percepisset lucrum.
 rum de hoc interesse lucri cessantis, & damni em-
 gentis ex professo latius agendum est *cap. 3. §. 3.*
 & 5. Ubi de circumstantia quando restituendum

SECTIO. V.

Quid restituendum ex delicto formalis
ratione injustæ damnificationis tantum:
Item impeditionis à consecutione
alicujus boni?

SUMMARIUM.

186. Qui per culpam Theologicam gravem rem alterius
 struxit, vel deteriorabit.
187. Etiam indirectè, per se, vel per suos,
188. Tenetur restituere valorem rei, ejusque fructus,
 damnum emergens, & lucrum cessans. Excep-
 tiva varia.
191. Etsi nulla culpa Theologica adsit, ad nihil tenetur
 foro conscientie, nisi post sententiam Judicis.
192. Usque ad n. 196 Exempla & casus varij.
197. Qui impedit alium à consecutione alicujus boni,
 beneficij, Officij &c. jam ex justitia commutativa
 aliquo jure debiti, per vim, vel dolum, tenetur
 ad estimationem juris vel spei habita, ad restitu-
 tionem.
198. Secus, si illud bonum sit debitum solum ex justitia
 distributiva; aut
199. Si bono Zelo sine vi vel fraude impediatur V. g.
 dignum, Nam

200. Qui perverso & iniquo affectu digniores, vel verè dignos sic impediunt quovis modo, promovendo indignos, utiq; peccant gravissimè, & Ecclesia vel Republica obligantur ad restitutionem.

201. Imò impediens alium vi, fraude, metu, mendaciis, detractionibus &c. a consecutione alicujus boni, non ex justitia, sed ex libera solùm, & determinata jam alterius voluntate conferendi, obligatur ad compensandum damnum juxta proportionem spei habitæ. Unde

202. Gravissimè peccant, & ad restitutionem obligantur I. qui sic malevolè apud Episcopum, vel Principem impediunt dignum.

203. II. Qui Testatorem vi, vel fraude impediunt. ne testamentum sic vel sic condat &c. casus varij.

204. III. Qui vi, fraude, mendaciis, criminationibus &c. apud dominos impediunt opifices, operarios, famulos, Mercatores, mendicos.

205. IV. Qui injustè alterius literas aperiunt, ut ipsi beneficium consequantur, negotiatione lucrentur &c. ex quo

206. Usque ad 209. resolvuntur casus varij valde notabiles.

209. Qui verò sine vi, vel fraude tali alium impedit à consecutione boni, non ex justitia debiti, sed ex gratuita alterius voluntate jam determinata conferendo, non peccat contra justitiam, nec ad restitutionem obligatur.

210. & 211. Exempla & Casus varij.

212. Eum, qui sine vi, vel fraude, ex odio tamen, vindicta, aut expressa etiam intentione nocendi, alium sic impedit, ad restitutionem obligant DD. Antiqui.

213. Sed vera est Sententia communis opposita negans eo casu obligationem restitutionis.

214. & 215. Exempla & casus.

Damnificatio injusta proximi rem ejus destruendo, vel deteriorando, potest fieri aut directe, & per se intendendo damnum proximi; aut indi-

indirectè, solum causam ponendo, vel non agendo; seu aliquid agendo, vel omittendo, quis prævidet secuturum damnum proximi, tamen illud damnum directè minimè intendat. In damnificatio potest fieri aut *positive*, destruendo, deteriorando rem proximi, quæ defacto ipsius, aut *negative*, solum impediendo proximum a consecutione alicujus boni, quod ipsi debebatur, alioquin conferendum erat. De utroque prædictis distinctas Assertiones.

ASSERTIO V.

185 Qui per culpam injustitiæ Theologicam gravem rem alienam destruxit, vel deterioravit, aut indirectè, per se, vel per suos, tenetur restituere domino valorem rei, ejusque fructus. Item damnum inde emergens, vel horum cessans præsumitur. Si culpa Theologica absit, ad nihil tenetur in foro conscientia, etsi leges aliud statuant pro foro externo, quæ tamen in conscientia non obligant, post sententiam Judicis. Explico breviter, & præmissis remissive.

§. I.

Qui per culpam injustitiæ Theologicam gravem rem alienam destruxit, vel deterioravit.

Remissive.

186 Hæc ad verbum explicata habes Assertionem 1. 4. an. 444. per totum, generaliter loquendo obligationem restitutionis ex delicto formali, seu in justæ acceptionis, seu injustæ damnificationis rei alienæ, nimirum ad hoc, ut sit obligatio restituer

nis ex dilecto, ſub mortali, requiri, ut delictum commiſſum ſit per actionem injuſtam externam & culpam Theologicam gravem; adeoque, ſi nulla adſit culpa Theologica gravis, ſed vel politica, vel venialis tantum, nulla aut non niſi ſub veniali erit obligatio reſtitutionis. Eadem autem omnino eſt ratio quoad hoc de delicto, ſeu injuſtæ acceptio- nis, ſeu injuſtæ damnificationis: hoc ſolum pal- mare diſcrimen eſſe poteſt, quod ſi ſine culpa Theo- logice gravi rem alienam accepisti, & non ſtatim eo ſtatu abſumpſisti, poſtea compertâ veritate, rem eſſe alienam, eam adhuc extantem omnino tene- beris reſtituere, ſub mortali etiam: at non ratione injuſtæ acceptio- nis, quæ mortalis non fuit, ſed ra- tione rei acceptæ, vel novæ injuſtæ detentionis. Id autem locum habere non poteſt in delicto injuſtæ damnificationis, ut de ſe patet, ſed re alienâ ſine culpa Theologica deſtructâ, vel deterioratâ, nulla in foro conſcientiæ poteſt ſuperſeſſe obligatio reſti- tutionis.

§. II.

Etiã indirectè, per ſe, vel per ſuos.

UT pote, ſi animadverſo periculo damni proximi 187 inferendi ex actione Tua, v. g. ejaculatio- ne, vel exploſione, ejectione lapidum ex domo, vel è tecto, incuſtodia luminis &c. nihilominus non præcaveas, (eſi directè minimè intendas) dam- num proximo, homicidio, incendio, aliòve modo, intulisti, vel inferri permisisti. Si per filios, vel ſervos tuos ſub tua poteſtate conſtitutos proximo grave

grave damnum inferri scienter permittas, vel ne rat
impedias cum tamen facile possis, etsi directe nisi pr
intendas, mandes, vel consulas; Si animal tu qualite
canem, taurum, cervum, gravi culpâ custodire injus
gligens proximo damnum inferri sinas: & in bonis
similibus; omni jure & in omni foro contra ximi,
obligationem restituendi, seu compensandi dam ram in
illata; eaque obligatio etiam ante litis contestat stituer
nem, ad tuos hæredes transmittitur, juxta com 3. per
missimam DD. sententiam apud Molinam, *disputa* quoad
Laym. *lib. 3. tit. 2. p. 1. c. 6. n. 3.* Ratio clara an nin
Quia omnia ejusmodi damna, etiamsi directe ti, que
minime volita, & intenta, revera tamen tibi tura fu
voluntaria indirectè, in sua causâ à te voluntarie fuisset
sitâ, vel non ablata: qui enim voluntarie per spectat
vel non tollit causam, unde prævidet securum re, æ
fectum malum, vel damnum proximi, eò ipso reos;
directè censetur, imò convincitur velle ipsum ataten
elum malum, vel damnum proximi: ideò que rus era
huc verè censeris illa damna inferre proximo prioris
stè per culpam justitiæ Theologicam: grave lem h
consequenter in omni jure, & foro obnoxius expen
nes. Itaque tales tota sp
ginti a
adultâ.
quo ru
tos? C
stituen
destruo
tum:
inde pe

§ III.

*Tenantur restituere domino valorem rei, et
que fructus: Item omne damnum emergens
& lucrum cessans.*

188 **H**Æc omnia abundè patent ex latè dictis de
dò Assertionè 4. de restitutione injusta
ceptionis. Eadem omnino est ratio de restitu

ne ratione injustæ damnificationis: quæ nimirum, nisi prædicta omnia restituantur, non inducetur æqualitas, seu non tolletur inæqualitas, quæ per tuam injustam damnificationem proximo inducta est in bonis suis. Quod si damnifices, vel destruas rem proximi, alioquin certò etiam apud dominum perituram incendio, incursione hostium &c. qualiter restituere tenearis, in specie dictum est à n. 166. *Regula 3. per totam.* Hæc sola specialis est difficultas hic quoad pretium rei alienæ destructæ restituendum: an nimirum restitui debeat valor rei in statu præsentis, quo destructa est, an in statu futuro, quem habitura fuisset apud dominum, si per te destructa non fuisset. E. g. Occidis hodie equinũ pullum, qui spectata spe futuri eventus, deductis expensis, labore, æstimatione periculi &c. valet vix decem aureos; idem verò equus, si pervenisset ad perfectam ætatem, quia erat generosæ stirpis, domino valiturus erat aureos centum; quo valore restitues? an prioris præsentis? an posterioris futuri temporis? Item hodie in Martio combuffisti segetem, quæ ob expensas, & pericula consueta futuri eventus, cum tota spe futuri fructus, iudicio experti viri, valet viginti aureis: at mensè Augusto, messe jam feliciter adultâ, certò valeret aureos ducentos, vel amplius, quo rursus valore restitues? an viginti, aut ducentos? Communis Sententia indistinctè affirmat, restituendum esse valorem statũs præsentis, quo res destructa est, nimirum decem pro equo, non centum: viginti pro segete, non ducentos, sive deinde per malitiam, sive per negligentiam mortaliter culpa-

culpabilem, directè, vel indirectè occideris equum
vel combusseris segetem. Ita D. Thomas 2.
2. 62. a. 4. Mol. *disp. 726. n. 1.* Less. *lib. 2. c. 1.*
dub. 19. aliisque citt: Lug. *disp. 18. Sect. 8.* m.
Diana p. 3. *traët. 6. Miscel. resolut. 6.* Respon-
sio communis est: Quia iustitia solum obligat, & ex-
igit, ut restituatur, quantum ablatum est, ad æqui-
litatem: sed tu per illam occasionem equi, vel com-
bustionem segetis, solum abstulisti, quantum
valebat equus, vel seges, nimirum aureos decem
vel viginti &c. ergò illos tantum teneris restitu-
re, non amplius. Secluso tamen alio inter-
damno emergente, vel lucro cessante domino,
que compensando; quod non negat hæc com-
munis sententia: quæ tamen sic universaliter & in-
distinctè proposita, non placet. Itaque

189 *Dicendum cum distinctione.* Aut enim restituitur
fit (prout certè fieri debet, si possit) statim
damnationem factam: & tunc omnino vel
iuxta communem illam Sententiam;
mirum restituendum esse valorem temporis præ-
sentis decem, vel viginti, ob rationem datam,
quia tunc, accepto valore præsentis temporis,
terit sibi dominus facillè comparare alium similem
equum, vel aliam segetem: & sic planè servatur
æqualitas. Si non compareret, sibi ipsi imputetur
non possit comparare, suo infortunio. Aut restituitio
fit primò tempore futuro, quando nimirum
equus, si extaret, jam valeret centum, seges ducentos
aureos: & tunc omnino credo restituendum esse
esse valorem illius futuri temporis. Ita Salomon

aliisque cum Tamb. lib. 8. Decalog. tract. 3. c. 4.

§. 1. n. 10. Ratio urgens est: Quia tu vera injusta causa fuisti, cur dominus modo hoc tempore non habeat suum equum valentem centum, vel fetetem valentem ducentos; quodque domino cessaverit hoc lucrum: ergo hoc totum compensare debes, deductis tamen expensis, & aestimatione periculorum &c. Sicut si furatus fuisses domino pecuniam, v.g. centum aureos, nonne deberes eidem restituere, & pecuniam, & lucrum cessans, quod illa pecunia idem dominus interea per negotiationem justè acquisivisset? eadem, imò major est ratio in proposito casu: ergo &c.

Non tamen omninò displicet distinctio *Cardinalis de Lugo cit. loco.* Nimirum hoc verum esse, quando dominus antea nullam aliam pecuniam habebat, quâ talem equum emere, vel negotiari potuisset: tunc enim tu, qui abstulisti, vera fuisti causa damni sequentis: non item, si dominus tunc alienam pecuniam habuit, qua talem equum emere, vel negotiari potuisset: tunc enim non tu auferens, sed ipse dominus negligens causa fuit sui damni secuti. Non, inquam, omninò displicet: sed neque omninò placet hæc distinctio: Quia intelligere satis non possum, te non fuisse veram causam hujus determinati, & specialis damni, quod emergit domino ab hoc individuo ejus equi, vel pecuniæ, quam surripuisti.

§. IV.

Si nulla culpa Theologica adsit; ad nihil tenetur in foro conscientia, nisi post sententiam

Judicis:

191 **C**ommunissima apud mox citandos: Ratio
 Quia si sine tua culpa Theologica gravi
 per te, sive per tuos filios, servos, animal, res
 ximi destructa, vel deteriorata est, nullum adde
 put restitutionis debitæ in foro conscientia.
 enim teneris ex re accepta; res enim supposit
 periisse. Neque ex injusta acceptione, vel dam
 ficatione; quia te nullam gravem culpam, seu
 lictum injustitiæ commisisse, supponimus.
 que ex pacto aliquo; quia etiam supponimus,
 lum pactum v. g. custodiae, assicuracionis
 intercessisse. Neque ex constitutione legum
 um contraria mox alleganda: quia Leges illa
 cives cautiores, & diligentiores reddendos insti
 tæ, supponunt omissionem cautelæ, vel diligenti
 in ejusmodi damnis, ideoque propriè pœnales
 atqui legibus pœnalibus omnibus commune
 quod non obligent ad solutionem pœnæ ante
 cis sententiam, vel condemnationem, & in prop
 sito, vel ex eo manifestum est, quod post morte
 eorum, quorum culpâ civili tantum, citra dolum
 vel culpam Theologicam, damnum illatum, ad
 adversus hæredes non concedatur, nisi lis antea
 contestata fuisset; ut habetur in jure multis locis.
 Atque ita contra *Angelum, Covarruviam, Dianam*
 aliosque nonnullos docet communissima *DD.*
nocentius, Abbas, Sylvest. aliisque citat. *Mol*

disp. 698. n. 6. Less. lib. 2. c. 7. dub. 6. & c. 9.
dub. 17. Laym. lib. 3. tract. 3. p. 1. c. 6. n. 2. Lu-
go cit. In foro autem externo, ob rationem jam in-
finuatam, quisquis ex culpa etiam civili, latâ, levi,
levissimâ, damnum alteri dedit, ad ejus integram
compensationem compelli potest per actionem le-
gis Aquiliæ, de damnis datus ff. & instituitur: aa Legem
Aquiliam.

Exempla. Si inconsulto aliquid è domo eje- 192
ceris, effuderis: Si candelam ardentem extingue-
re, feram includere, canem alligare oblitus sis, unde
damnum proximi rebus evenerit: Item, si cujus
servus, animal vel damnum dedit, etsi ignaro domi-
no, nihilominus compellitur ad damnum compen-
sandum; vel mancipium, aut animal noxæ dan-
dum, unde & actio noxialis dicta est. Item, ut
nauta, caupo, stabularius teneatur de damno dato
à famulis, vel iis, quorum opera usus est *L. ult. ff.
Nauta, caupones, stabularii &c.* Hæ, inquam, Le-
ges similes, quamquam justæ in foro externo, in fo-
ro tamen conscientie non obligant, nisi post sen-
tentiam Judicis, quâ legitime latâ, jam erit obliga-
tio, etiam in foro conscientie, ut omnes agnoscunt.
Leges enim justæ possunt ob publicum bonum de-
cernere, ut aliquid, etsi tua culpa non præcesserit, a
te solvatur, vel compensetur post sententiam, ad
quod ante illam nequaquam in conscientia obliga-
baris.

Ex dictis resolve hunc casum, & disce solvere si- 193

miles. Titius facem, seu lumen ferens ingressus

M 2

est

est domum Petri, animo furandi ejus pecunia
sed casu, & præter ejus intentionem ac culpam
quam eadem faculâ incendit aulæa, vel aliam sup-
lectilem: deinde exiens domo Petri reliquit jan-
am apertam, unde factum, ut eadem nocte ingre-
alii fures, furati sint duos equos. Quid hic ten-
tur restituere Titius fur & dupliciter damnificatus
indirectè? De furto pecuniæ res est liquida: Quæ
damnificationem illam indirectè factam. *Respon-*
detur, Titium non teneri restituere pro aulæa
vel supellectili illa casu combustis, sed bene pro
equis ab aliis furibus abductis: Ratio discrimina-
patet ex hæcenus dictis: quia combustio illa su-
pellectilis fuit omninò involuntaria, & casualis
Titio, absque ulla nova culpa Theologica; quæ
pè nec prævisa, nec prævideri debita: cum præter
re faculam ex se communiter non sit periculosa
ad causandum incendium: ideòque non possit
ci causa per se combustionis, & ideò Titio, tam
quam indirectè voluntariò ad culpam gravem
imputanda.

184 At verò, quia commune, & ex se periculosa
est, quòd apertâ domo noctu ingrediantur fures
ideò Titius, qui domum apertam voluntariè re-
quit, censetur causa voluntaria damni illati in fur-
equorum, quippe prævisi, vel prævideri debiti, id
que ad illius damni restitutionem erit obligandus.
Ita ex communi Lugo citandus.

185 At: Quid si Titius eo casu, præter intentionem
suâ faculâ incendisset illam ipsam vestem, vel me-
sem, quam surripere intendebat? Respondet Lugo

sect. V. De restitut. ex injusta damnificatione. 181

tom. I. de justit. disp. 18. sect. 4. n. 88. cum distinctione, siquidem illam vestem, vel mercem jam furatus est, & jam apud se detentam incendit: omnino obligabitur ad ejus valorem restituendum: quia statim atque illas apud se detinuit, contraxit obligationem restituendi ex injusta acceptione, quomocumque deinde apud se eas perire contigerit. At verò, si antequam eas surripuerat, adhuc apud dominum existentes, sic casu, & præter omnem intentionem, vel advertentiam, adeoque citra culpam Titij incensa sunt, non contraheret is obligationem restituendi in foro conscientiae, quia tunc merè per accidens, & omnino involuntaria fuit furi incensio, quia non incendere, sed furari intendit. Et hætenus de damnificatione positiva. Jam quoad damnificationem negativam, seu impeditionem alicujus boni debiti, vel conferendi, sequitur.

A S S E R T I O VI.

Qui impedit alterum à consecutione alicujus boni, jam ex justitia commutativa aliquo jure debiti, quovis modo: aut etiam ex libera voluntate alterius conferendi, per vim, vel dolum: tenetur ad restitutionem illius boni secundum estimationem juris, vel spei habita ad illud bonum consequendum: Secus, si sine vi, vel fraude impediatur: esto ex interno odio, vindicta vel expressa intentione nocendi sic faciat. Communis DD. ut patebit explicacione.

*Qui impedit à consecutione alicujus boni, jure
ex justitia commutativa aliquo jure
debiti.*

197. **S**eu ad quod alter jam aliquod jus habet, seu perfectum, & jus in re, nondum tamen ad illud in facta possessione; ut si impediatur aliquem a consequendo beneficio sibi jam collato, & confirmato, à consequenda donatione mortis causâ, aut capienda hæreditate jam adita post mortem Testatoris, solutione debitorum, vel restitutione ablatorum, &c. Aut jus imperfectum, seu jus ad rem tantum: ut, si impediatur aliquem a consequendo beneficio, vel officio, ad quod jam acquisivit jus perfectum, seu jus ad rem per legitimam electionem, vel præsentationem, etsi nondum perfectum per collationem, & confirmationem: à consequendo legato post mortem legantis: à consequenda promissa acceptata ex quocunque contractu; seu gratuito, ut donatione, legato, commodato; seu oneroso, ut emptione, locatione &c. *Quovis modo, sive cum, sive absque vi, vel fraude impediatur, sive directâ, sive indirectâ, sive etiam nulla intentione nocendi alteri: dummodo non adsit justa causa impediendi utpote, si beneficium, vel officium conferendum esset manifeste indigno. Talis, inquit, impediens: 1. Peccat contra justitiam, secundum omnes: Ratio clara est ex terminis; quia iniuste violat jus alterius, qualecunque sit jam acquisitum ad illud bonum consequendum. 2. Tenetur ad restituendum.*

stitutionem damni injustè illati. Communissima cum S. Thoma 2. 2. p. 62. a. 2. ad 4. Navar. in man. c. 17. n. 69. Molina disp. 727. concl. 2. Laym. lib. 3. tract. 2. c. 7. n. 1. Lugo disp. 18. Sect. 5. n. 8. Ratio itidem patet: quia violatio justitiæ commutativæ semper inducit obligationem restituendi: atqui talis impediens verè violavit justitiæ commutativam auferendo bonum alterius: id nimirum, ad quod alter jam jus aliquod habuit, ut prædictum & exemplificatum est: ergo &c. 3. Et siquidem impediatur alterum à consecutione boni, ad quod jam alter jus perfectum, & *in re* habuit, sed nondum executione mandatum per possessionem illius boni, ferè totum damnum compensandum erit, reddendo scilicet, vel ipsum beneficium, hæreditatem &c. aut ejus valorem, detracta tamen æstimatione possessionis nondum habitæ, quæ etiam est pretio æstimabilis: quia jus *in re* ante possessionem adhuc periculo subest, ideoque minus valet, quàm ipsa res possessa, minoremque injuriam infert impediens jus in re tantum, quod res nondum est perfectè alterius, quàm auferens aliquam rem, quæ est perfectè alterius. 4. Si verò impeditur à consecutione boni, ad quod habuit jus imperfectum, & *ad rem* tantum, nequaquam tenetur compensare totum damnum: v. g. totum beneficium promissum, & præsentatum tantum, sed solummodo partem, seu æstimationem illius juris, & spei consequendi illud bonum, majoris, vel minoris, prudentis, & probi viri arbitrio. Communissima. Etiam Scotus 4. dist. 15. q. 2. a. 2. n. 40. §.

Ad ultimum dico similiter, quod iste tenetur restituere beneficium, non totum, quia multum interest inter habere, & prope esse, sed aliquam portionem correspondentem alicui parti valoris beneficij. Sic Scotus. Ratio patet ex modò dictis, quod multò minus valet jus ad rem, quàm jus in re ad rem dum ipsâ possessâ.

198 II. Dixi autem: à consecutione boni ex justitia commutativa debiti. Nam quoad impediens alium à consequendo bono ex sola justitia distributiva debito: utpotè verè dignum, aut digniorem consequendo. V. g. beneficio aliàs ab Episcopo vel Principe liberè conferendo: quia eligendus est, quantumvis dignus, dignior, aut dignissimus nullum tamen adhuc habet jus strictum, & proprium ad illud bonum, beneficium, vel officium consequendum, sed solum debitum aliquod morale: ideo quoad hos impediens; eodem modo dicendum, & distinguendum est, sicut mox §. sequenti dicetur, & distinguetur de impediens alium à consecutione boni non debiti ex justitia, sed liberè conferendi.

199 III. Interim apud omnes in confesso est, eum qui zelo bono, & sine vi, vel fraude impedit alium à consecutione boni indebitè, ac injustè, vel vitiosè conferendi, v. g. impediens Petrum verè indignum & ineptum à collatione beneficij: aut ne consequatur injustam hæreditatem, aut legatum injustum, etiam si vera ejus crimina occulta illius mandantes collatori, vel testatori ad eum finem impediendi, talem nec peccare, nec restitutioni obnoxium

xium fore, quin potius laude dignum, & merito: quia maximè interest Reipublicæ, & Ecclesiæ officia non conferri indignis, neque ad illa ullum prorsus jus habent indigni. Quin etiam interest bono communi, ne bona relinquuntur iis, qui eis abutentur. Quodsi idem facias ex odio, vel vindicta, vel cum vi, vel fraude, aliòve simili peccato, peccas quidem contra Charitatem, vel aliam virtutem, sed quia non peccas contra justitiam in proposito, ad nullam obligaris restitutionem. Si denique talem impediatis apud alios injustè infamando, peccas quidem contra justitiam, injusta læsione famæ alterius, hancque restituere obligaris, sed nihil pro bonis illis indebitis aliòquin conferendis: ut in materia beneficiorum mox iterum dicam cum distinctione §. sequenti.

IV. Similiter econtra certum est apud omnes 200 eos, qui perverso, & iniquo affectu digniores vel vere dignos impediunt quovis modo à consecutione beneficii, officii, vel alterius boni conferendi, curantque conferri patenter indignis, peccare gravissimè, & ad restitutionem obligari, non quidem illis dignis, vel dignioribus impeditis, cum illi nullum adhuc jus ad ea bona habuerint, sed Ecclesiæ, vel Reipublicæ pro damnis consecutis: huic enim solum non autem illis damnum injustum illatum est, juxta dicta c. 1. §. 3. Quo quidem casu Reipublicæ, vel Ecclesiæ primo loco restituere tenetur ipse indignus habens beneficium, vel officium. Secundo loco Collator. Tertio loco tu, qui suasor, vel promotor fuisti. Quodsi nullum damnum se-

cutum est Reipublicæ, vel Ecclesiæ, huic adhibenda est restitutio fructuum perceptorum ab indigno: quia illud, quod est propria sustentatio ministri idonei, contra voluntatem Ecclesiæ, vel Reipublicæ, adeoque injustè, & irritè datur indigno. Quòd si sine vi, vel fraude procurasti, ut, relicto digniore, conferretur minùs, tamen verè digno, & relicto uno digno, alteri æquè digno, jam ad nullum obligaberis. Non enim illi digniori, vel etiam digno relicto, hi enim non habent jus justitiæ, præ verè, vel æquè dignos. Non Ecclesiæ, vel Reipublicæ, quia & his non facta est injuria, dum æquè dignum acceperunt: ergo &c. Si autem per vim, vel fraudem sic facias, jam obligaberis restituere digniori, vel æquè digno impedito juxta propositionem spei, quam habuit illud beneficium, vel officium consequendi: nam ille dignior, vel æquè dignus gaudet jure, ne malis artibus impediatur, &c. *mox generaliter dicam §. seq.*

Denique si aliquem dignum quomodocumque etiam vi, vel fraude impedas, ut beneficium, vel officium conferatur manifestè digniori, jam licet, & ad nihil teneberis: quia dignus licèt, non tamen habet prorsus ullum jus respectu dignioris: quia illum impediendo, & hunc promovendo, rectè agis juxta intentionem Ecclesiæ, vel Reipublicæ volentis dare beneficia, vel munera dignioribus, ita exigente justitia distributiva.

§. II.

*Aut etiam ex libera alterius voluntate confe-
rendi per vim, vel dolum.*

Qui impedit alium à confeccutione alterius bo-
ni, etfi minimè debiti ex iuftitia ob aliquod
ius acquifitum, fed ex libera & determinata jam vo-
luntate alterius conferendi, aut per vim, vel metum
cogendo vel collatorem ad non conferendum, vel
alterum ad non acceptandum: aut per dolum, vel
fraudem, mendaciis, detractationibus, criminationi-
bus falſis &c. tenetur ad compenſandum damnum.
Non totum quidem, quia nullum adhuc jus habuit,
fed partem, ſecundum proportionem certitudinis,
probabilitatis, vel ſpei habitæ illius boni confequen-
di. Communiffima DD. cum ita intelligendis D.
*Thom. & Scoto ll. cc. Navar. Tolet. Medina Valen-
tia, aliisque congeſtis Molina diſp. 727. n. 7. con-
cluſ. 3. Leſſius c. 14. dub. 18. aſſert. 1. Laym. cit.
c. 7. n. 3. Lugo cit. Seft. 5. Ratio eſt, quia talis im-
pediens inferit alteri damnum per veram injuriam.
Nam licet Petrus v. g. nondum ullum habeat jus
ad illud bonum, beneficium, donum, ab altero gra-
tuità voluntate conferendum, habet tamen verum
jus illud ab alio petendi. ſperandi, & obtinendi, at-
que ne in hoc ipſo alius injuſte, vi, vel dolo, men-
dacio, aliàve actione injuſta impediatur: ergo talibus
modis ipſum impediens peccat contra juſtitiam
lædendo jus alterius, ideoque obligabitur ad com-
penſandum damnum ſecundum dictam propor-
tionem certitudinis, vel ſpei habitæ ad bonum illud*

con-

189 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
consequendum, juxta prudentis arbitrium. Peccant ergo gravissimè, & prædictis modis ad restitutionem obligantur.

202 I. Qui Episcopum, vel Principem jam relictum ac determinatum alicui conferre beneficium vel officium, vi vel metu cogunt, aut dolo, meritis falsis criminationibus, persuadent, ut non cum tamen reverà dignus esset, sed sibi, vel alteri conferat. Ratio jam data est. Idémque dicendum simili vi, vel fraude impediatis alterius digni promotorem, tabellarium &c. ne pro suo principali agere possit, sicque ipsum ab officio, vel beneficio excludas: ut latè videre potes apud Lugo *citata* 18. Sermo autem est de impediendo dignum, nam si ille prior non erat dignus, non peccabis, restitutionis onus contrahes, quin aliquando expedit, aliqua occulta ipsius crimina indignitatem in ferentia ipsi soli collatori aperire, (ut ex communi patebit in octavo Præcepto) Ratio est: Quando agitur de beneficiis, vel officiis, cuiuslibet est jus patefaciendi ea, quæ minus habilem honorem faciunt: nam propterea tunc solent capi in formationes. At quid si prodas aliis, ac publicam talem, occulta ejus crimina propalando, infamem. Certum est, te postea teneri ad restitutionem famam non autem teneberis ad restitutionem valoris officii, vel beneficii impediti, quippe quo indignus erat, ut supponitur. Limita tamen cum *Lessio*. Si talis excludatur, vel repellatur ex vi commissi criminis. Nam si excludatur ex vi infamiae per tuam publicationem causatae, adhuc teneberis ei vale

rem spei suæ compensare, Ratio est : quia ibi excluditur à suo crimine ; hinc autem à tuo tantum.

II. Quicumque testatorem per vim vel fraudem²⁰³ impediunt, ne testamentum condatur, ut ipsi in hæredes succedant ; aut testamentum mutet, in quo hæredes jam scripti erant ; aut volentem aliquem hæredem instituere, aut legatum alicui relinquere, non solum fraude, mendaciis, criminationibus contra alium, (aliquando etiam Religiosos) sed etiam importunis precibus, suasionibus, blanditiis, molestando impediunt, ut saltem ad le molestiã liberandum, cogatur testamentum mutare, & sibi, vel suis relinquere. Verè enim peccant contra justitiam injustis ejusmodi mediis alios à consecutione ipsis destinati boni impediendo ; ideòque proportionaliter ad compensationem damni illati obligati manent. Dolendum hic etiam Religiosos contra Religiosos reos fieri. Item huc etiam spectat, si Notarios, vel Consiliarios à moribundo eos vocante avertas, ne scilicet is testamentum, vel legatum in alicuius favorem condatur. Si testatorem volentem disponere in favorem alicujus, tu falsa spe sanitatis, vel longioris vitæ à testamento condendo distrahas. Ratio: Quia talia tacere, est per fraudem, vel vim atque adeo injustè impedire proximum, ne bona liberaliter danda ab aliis consequatur. Quo etiã spectat vehemens persuasio mariti, & metus probabilis incussus uxori testaturæ, si convalescat durius habenda à marito, nisi in testando ejus voluntatem sequatur in sui, vel suorum commodum, & impediendum aliorum, quibus aliàs erat testatura, præsertim ad
pias

pias causas, & pro salute animæ suæ, ut ex Molino
notat Laym. cit. c. 7. Quibus & similibus casibus, imponitur
ratio aliquid involuntariè agendi, & obligatio restituendi aliis à bono sibi destinato
peditis.

204 III. Qui vi, fraude, mendaciis, & criminationibus apud dominos locaturos impediunt opifices & operarios, vel famulos ab opere, vel servitio, quo erant lucraturi; mercatores ab emptionibus &c. Qui simili fraude Magistris abstrahunt discipulos, & ad se, vel alios atrahunt: Judices iniuste detinentes opifices, & operarios, ne operis suis interrim lucrari possint. Item iniuste impediunt veros mendicos, ne mendicando necessaria sibi acquirere valeant: quia licet non habeant jus exigendi eleemosynas tanquam sibi debitas, habent tamen jus eas petendi, & accipiendi, si dentur, & in hoc iniuste ab alio impediuntur. Huc reducitur quod in quinto præcepto quæri solet: obligari mirum ad restitutionem eum, qui tuum beneficium occidit, eâ directâ intentione, & motivo, ut ejus beneficiis, vel eleemosynis privet. Dicta maximè vera sunt, quando eleemosynæ dantur certis, & determinatis personis huius civitatis, & conditionis, studiosis, pauperibus domesticis: hos quomocunque, cum, vel sine vi, vel fraude impedi-
dias, peccas, & ad restitutionem obligaberis: quia tunc illi singuli habent jus ad eleemosynam, & ex voluntate ita disponentis ea debetur.

205 IV. Qui iniuste aperit literas alterius, ex quibus intelligit, eum beneficium consecuturum, & negotiatione lucraturum &c. & postea impedit,

fibi acquirat, etiam absque alia fraude, vel dolo, peccat contra iustitiam, & damnum juxta proportionem certitudinis; vel spei habitæ ad illud bonum consequendum; compensare tenetur. Uti contra *Dianam* recte resolvit *Lugo cit. disp. 18. sect. 5. n. 104.* Ratio est: Quia hoc ipso, quod iniuste aperuit alterius epistolam clausam, dolose egit, ideoque tenetur ei ad compensandum damnum inde secutum sive ab ipso aperiente, sive ab alio tertio illatum: quale damnum sine dubio est impedimentum à bono sibi destinato, vel sperato consequendo. Clarioris doctrinæ, & praxis, gratiâ, accipe unum, aut alterum casum factum, non fictum authenticè resolutum, & ex istis discere solvere innumeros.

Lugo Respons. Moral. lib. 5. dub. 10. refert hunc casum. Titius litteras destinatas Joanni à bono amico, & significantes vacaturâ præbendæ mille ducatorum, sciens dedit Paulo amico suo: hic litteras aperuit, & pinguem præbendam ipse impetavit, prævento, & impedito Joanne. Quid nunc de Titio? Quid de Paulo, quoad restitutionem? Quoad Titium distinguendum est. Aut enim Titius ex officio, vel pacto tenebatur litteras tradere Joanni: & tunc peccavit contra iustitiam tradendo eas Paulo, & tenetur ad restitutionem totius damni. Aut non tenebatur ex officio, vel pacto, sed gratuito solum ex amicitia, vel precariò accepit litteras tradendas Joanni: & sic peccavit contra Charitatem, & fidelitatem, & ad nullam obligatur restitutionem. Quoad Paulum verò etiam distinguendum est: Paulus enim solum detinendo illas

litteras

litteras, solum peccasset contra Charitatem, non enim is tenebatur Joanni reddere ex justitia: si ergo ipsa sola detentio fuisset causa damni illati, & impediti commodi tanti, & apertio, ac lectio nihil amplius damni causasset, nulla erit obligatio restitutionis utpote, si Paulus aliunde rescivisset vacaturam illam præbendæ, & ideo litteras illas, ut suspectas detinuisse. At verò Paulus peccavit contra justitiam si ipsa apertio, ac lectio fuerit vera causa damni illati, utpote, quia apertio fuit causa detentionis, quæ litteræ non reddantur Joanni; sive, si Paulus per hanc lam furtivam notitiam ex litteris apertis non prævenisset, Joannes aliunde acceptam notitiâ adhuc illam præbendam impetrasset: utique Paulus tenebitur ad restitutionem damni illati, idque juxta taxam, & æstimationem, arbitrio boni viri, promeasura probabililatis ac spei, quam Joannes habebat illam præbendam consequendi, & fruendi, si litteræ illæ apertæ non fuissent: aut securius per interceptæ personæ compositionem ad tollendos scrupulos, eo casu intricatissimos; sic latius Lugo

207 Lessius *lib. 2, c. 12. a. n. 130.* refert, & refert hunc alium similem casum, Petrus aperuit litteras directas Paulo mercatori ab amico, significantes superventuram frumenti penuriam magnam. Unde Petrus Paulum præveniens frumentum copiam ingentem currente vili pretio coemit, postea magno pretio, & ingenti, lucro venditurus Paulo ab eo lucro impedito: Obligaturne hic Petrus ad restitutionem? Respondet Lessius *ibidem* ita distinguendo. Si Petrus omnino detinuit litteras

Señ. V.
littera
peccav
secutu
vel mo
verò e
lo, ip
ad rest
pore P
negoti
etè, &
Pauli.
6. q. 1
tioni P
fecisse
ventio
ego af
Tamb
in sine.
Sylv
contigi
Alexan
aromat
de colle
legit;
vili pre
præripi
fecerit
Affirma
lius neg
Laym.
Cum es
THR

Sect. V. De restitut. ex injusta damnificatione. 193

litteras, aut non consignavit tempestivè Paulo, & peccavit, & tenetur ad restitutionem: Quia Paulo secutum est damnum directè ex illius detentione, vel morosa consignatione illarum litterarum. Si verò Petrus tempestivè satis consignavit litteras Paulo, ipse quidem Petrus peccavit eas aperiendo, sed ad restitutionem non tenetur: Quia cum eo tempore Paulus potuisset adhuc sufficienter se applicare negotiationi, a peritio litteratum remotè, indirectè, & per accidens tantùm se habet ad damnum Pauli. Sic *Lessius* approbante *Francisco Bardi lib. 6. q. 15.* quando ita se potuisset applicare negotiationi Paulus, ut integrè intra illud tempus eam perfecisset, & suâ causâ non perfecit, & non ob præventionem Petri. Quâ limitatione adhibitâ & ego assentior: alioquin meritò ambigerem cum *Tamburino lib. 8. Decal. tract. 3. cap. 4. S. 2. n. 5. in fine.*

Sylvester v. Emptio. q. 17. narrat hunc casum **208** contigisse Venetiis. Mercator acceptas litteras ab Alexandria, significantes de superventura penuria aromatum, laceravit, & abiecit in foro: has deinde collegit alius Mercator, & partibus conjunctis legit; tum magnam aromatum copiam currente vili pretio coëmens, alterum prævenit, & lucrum præripuit. Quæsitum est, an secundus Mercator fecerit injuriam primo, & restituere obligetur? Affirmavit *Rebellus p. 2. l. 9. q. 7. n. 9.* Sed melius negat ipse *Sylvester loc. cit.* eumque secutus *Laym. lib. 3. de just. tract. 3. p. 1. c. 4. n. 4.* dicens: Cum enim mercator ille litteras in publicum abiecit,

cit, & veluti pro derelictis habuit, hoc ipso om-
 bus fragmentorum illorum potestatem, ac ut
 concessisse censetur, ut proinde quisque in futu-
 commodum iis uti potuerit. Igitur rectè resolu-
 ibid. *Sylvester*. Si quis litteras in publicum locum
 abjectas legat, solùm ut sciat, curiositas est; si, ut
 bi provideat, commodisque suis studeat, humanitas
 non vitiosa prudentia est. Ita cum *Sylvest. Laym.*
 rectè tamen notans ibidem. Si litteris abjectis
 aliquid occultum quis legat, eum peccare contra
 Charitatem, imò & contra justitiam, si illud alii
 vel alteri manifestet, unde damnum injustum alii
 contingat. Quemadmodum si Titio hominem
 quærenti ad necem injustam, tu ostendas locum
 ubi latitat, homicidio cooperari censeris. Tandem
 meritò monet *Tamb. lib. 8. traet. 3. c. 7. §. 1.*
n. 16. non excusandum esse à dolo, & consequen-
 ter injustitiâ illum, qui legeret litteras alterius, quod
 in iis circumstantiis invenit: ut certò moraliter
 dicet, non esse consultò derelictas, sed casu, &
 voluntariè, aut certè velle secretas manere: tunc
 enim dominus non poterit censeri eas pro derelictis
 ctis habere, earumque usum liberum aliis reliquit
 ideòque non militabit ratio excusationis, in dolo
 casu allata à *Laym.*

§. III.

Secus, si sine vi, vel fraude impediat.

209 **Q**ui impedit alium à consecutione boni
 debiti ex justitia, sed ex gratuita alterius
 uitate, etiam jam omninò determinata, attamen

sine omni vi, fraude, mendacio, solis communibus mediis persuasionis, consilii, precum &c. idque maximè in suum, vel suorum duntaxat commodum, absque ulla intentione offendendi, vel damnificandi alterum, vel alios, is non peccat contra justitiam, nec ad ullam restitutionem obligatur.

Communis DD. *Cajetanus, Paludanus, Sylvest.*

Navar. aliique cit. *Molina disp. 727. concl. 1.*

Less. lib. 2. c. 12. dub. 18. Laym. lib. 3. tract. 2.

c. 7. n. 1. Lugo cit disp. 8. sect. 5. n. 93. Ratio est:

Quia talis utitur jure suo, quod habet ad alterum

perluadendum in sui, vel alterius utilitatem: neque

alter impedito, vel prævento ullam infert injuriam,

cum is ad illud bonum sibi destinatum, nullum ad-

huc jus acquisierit; adeoque sicut collator absque

ejus injuria poterat liberè mutare voluntatem suam,

ita sanè alius sine illius injuria potest collatorem in-

ducere ad mutandam voluntatem suam: tandem

supponitur illud fieri nullo injusto medio, vi, frau-

de, mendacio &c. ergò non peccat contra justitiam.

Non ergo peccat contra justitiam, nec restituere **219**

quidquam obligatur, qui Episcopum jam determi-

natum ad Ecclesiasticum beneficium alicui confe-

rendum, suasionem, vel precibus eò perducit, ut sibi,

vel alteri etiam minùs digno conferat, uti contra

plures rectè docent *Navar. c. 17. n. 72. Sotus, To-*

letus, Sa, alii cum *Lessio, Lugo, Laym. cit. n. 2.*

Omninò enim est eadem ratio. Item, qui collato-

rem suam, vel precibus movet, ut officium, lega-

rum, donum gratuitum &c. non ei, cui jam desti-

nat, sed sibi, vel alteri conferat, (imò accedente

196 *Tract. IV. Prælim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. I.*
justâ causâ, & rectâ intentione, v. g. quia alter, cui
bonum illud destinatum erat, minus indiget, magis
dignus est, aut eo abusus esset &c. bonum
opus erit ita impedire. Idemque dicendum in
teris casibus §. præced. N. I. II. III. allatis. *Neque*
obstat: quod collator jam determinatus erat animo
huic, & non alteri conferre: eâ enim voluntate
nullum adhuc jus in alterum transtulit, & sine
injuria poterat illam voluntatem mutare per se
ergo etiam suadente, vel inducente alio. *Neque*
etiam his obstat dictum Aristotelis 2. *Physicom.*
c. 5. Quod parum distat, nihil distare videtur.
adeoque posse eum dici infortunatum, cui parum
defuit, ut aliquod bonum consequeretur, quod
intellectus concipit illud, ac si jam esset, & parum
consecutus non est; hoc enim intelligi debet in
ordine ad effectus naturales gaudii, vel tristitiæ in
casu: non item in ordine ad effectus morales
juridicos: plurimum enim distant spes proxima
res ipsa. *Plurimum distat, qui proximus fuerit*
eligeretur Papa à vero Papa electo de facto, ait
go cit. n. 94. forte expertus loquens.

211 Tandem si ex bono zelo, & prudenti consilio
jusmodi facias, nec peccas, nec restitutioni es
noxius: quia ubi nulla est culpa, ibi nulla debet
pœna: & prudens consilium non est restituere
pœnâ mulctandum: quin etiam in specie nec
cant, nec restitutionis obligationem contrahunt
Religiosi, qui ex recto zelo salutis Testatoris
suadent, ut potius aliis, quàm Ecclesiæ matrici
na relinquat: non obstante *Clementina 1. de pœn.*

legiſ, ſub excommunicatione, & mortis æternæ
comminatione prohibente Religioſis, ne, dum in-
terſunt teſtamentiſ condendis, retrahant teſtatores
à legatiſ faciendiſ matricibuſ Eccleſiſ, ſed ſibi po-
tius, vel ſuiſ monaſteriſ conferendiſ. Eſt enim præ-
ceptum poſitivum pro illo caſu particulari dunta-
taxat conditum ad pacem inter Clericoſ, & Religio-
ſoſ conſervandam, & neceſſariò aliquam ſaltem
imprudentiæ culpam ſupponens: bona autem, &
prudentiæ conſilia ſub tam gravi pœna certè prohi-
beri non poterunt, ut notant *DD. mox citandi*.
Sed eſto Religioſoſ, qui ſe in hoc imprudenter, &
culpabiliter gerunt, peccare graviter, & excommu-
nicationiſ reatum incurrere: attamen ſecluſa vi, vel
fraude ad nullam obligabuntur reſtitionem, ſal-
tem ante Judiciſ Eccleſiaſticiſ Sententiã: quia in
Canone allegato hæc pœna non apponitur. Ita
Sanch. ex profeſſo *lib. 2. conſil. c. 1. dub. 49. n. 28.*
Lugo loco cit. *Tamb. l. 8. tr. 3. c. 4. §. 2. n. 4.*

§. IV.

*Eſto etiam ex odio, vindicta, aut expreſſa in-
tentione nocendi ita faciat.*

Etiam hunc peccare contra juſtitiã, & ad re-212
ſtitionem obligari, qui ex odio, vindicta,
aut expreſſa nocendi intentione alium impedit à
conſecutione alicujus boni non debiti ex juſtitiã,
ſecluſa tamen omni vi, vel fraude, affirmant *Richar-
duſ, Paludanuſ*, alii antiqui; & videntur docere
ipſi principes *D. Thomas 2. 2. q. 62. art. 2. ad 4.*
Et omninò *Scotus 4. diſt. 15. q. 2. art. 4. §. Ad*
N 3 *olv*

198 Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. 2.
ultimum dico similiter. n. 40. Pono ejus verba
tenetur restituere beneficium &c. si directè ab ipso
sibi beneficium intentione damnificandi eum; si
tem indirectè, scilicet procurando sibi ipsi, & cum
etiam damnificare alium intendebat, tenetur, ut
xi. Sed si tantummodò propria utilitati intendit
providere, & sic procurat sibi, & ex consequenti
lius præter intentionem illius damnificatur, ipse
nihil tenetur illi: quia licet unicuique providere
ipsi, alio neglecto. Confirmatur hoc per illud L.
§. idem ajunt: ff. De Aqua pluvia arcenda. Si quis
scindo venas in fundo meo, per quas derivatur
aqua ad puteum alterius, intentione nocendi
neor ad restitutionem damni: Sed si hoc facit
fraude, intendens consulere utilitati propriae,
quia mihi est utile facere murum, qui non potest
venienter fundari, sine præcisione venarum illarum,
non damnifico alium: quia jus habeo faciendi
tatem meam in fundo meo &c. Hæc & plura
tus. Adde etiam in plerisque aliis casibus solam
tentionem pravam nocendi inficere opus contra
stitiam, quod sine tali intentione non esset con
tra justitiam. E. g. Mulier prægnans sumit
medicinam in infirmitate gravi: si sumat ex
motivo sanitatis, non est homicida, secuto abortu
si tamen intendat occisionem prolis, est homicida.
Idemque est de Medico procurante talem medicinam.
Item gladium apud se depositum alteri reddens
suro reddens, animo reddendi depositum tantummodo
et si sequatur occisio, non erit homicida: si autem
reddat intendens occisionem futuram, erit homicida.

cidii particeps. Item in mutuo accipiens aliquid ultra sortem datum, ut debitum putatum, animo tamen accipiendi, ut gratis oblatum ex gratitudine, non erit usurarius; si verò accipiat cum intentione tanquam sibi debitum vi mutui, erit usurarius, & restitutioni obnoxius, & sic in aliis. Ergo similiter in proposito impediens alium à consecutione alicujus boni ex odio, & directa intentione nocendi, vel damnificandi alium, peccabit contra justitiam, & restitutionis reatum contrahet, etsi secus eam intentione nocendi, sed solum sibi providendi gratiam impediens, nec contra justitiam peccet nec obligationem contrahat, Sed his non obstantibus:

Vera est communis Sententia opposita negans²¹³ eo etiam casu obligationem restitutionis. Ita Sotus Navar. Molina, Sanchez, Less. Laym. ll. cc. & Tamb. cit. n. 4. testans hanc esse communem Theologorum, & Canonistarum sententiam. Ratio manifesta est: Quia quando ipsum opus ex se, & objecto suo non est contra justitiam eò, quòd nullum lædat jus alterius, neque intentio interna prava lædendi alterum faciet, ut sit contra justitiam: sola enim intentio interna nocendi, absque externa læsione juris alterius non est contra justitiam, nisi solum in affectu, quod idem est, ac contra Charitatem, ex qua nulla oritur obligatio restitutionis: atqui impedire aliquem à consecutione alicujus boni non debiti ex justitia, sed ad quod alter nullum adhuc jus habuit, ex se, & objecto suo non est contra justitiam, si id fiat absque prava intentione nocendi secundum omnes, etiam adversarios: ergo etiam

intentio ipsa prava nocendi, vel lædendi alterum non faciet, ut sit contra justitiam, nec consequenter inducet obligationem restituendi. *Scotus* dicitur Etè explicat *Cavellus Scholiastes* de intentione lædendi, seu damnificandi proximum per fraudem sicut & lex illa de incisione canalis, solum in foro externo concedit actionem de dolo: ut ostendit *Molina disp. 709.* Sed concedendo illud, & omnia reliqua exempla allata, ratione intentionis prave nocendi fieri peccata contra justitiam. Ad propositum negatur consequentia, & paritas, hæc univèrsali assignatâ Regulâ disparitatis. Quotiescunque opus aliquod ex objecto suo, vel in iis circumstantiis, non est læsivum alicujus juris alterius, ita sine injuria possit id quis illi directè velle, tunc etiam intentio prava nocendi non facit, ut sit contra justitiam cum onere restitutionis, ob rationem modo datam.

214 I. Exempla sunt: si judex reum morte dignum capite plecti jubeat, licet ex odio & pessima intentione vindicandi, vel damnificandi faciat, non tamen peccat contra justitiam: quia actio ipsa in iis circumstantiis, non est læsiva juris alterius. Item qui proximo in gravi necessitate constituto, ex mero odii malignità, & pessima nocendi, ipsumque affligit cupiditate; subsidium negat, non ideò peccat contra justitiam, nec aliquid restituere tenebitur, quocumque etiam secuto damno. Quia ea actione nihil læsit jus alterius; & ita in similibus, Eadem ipsissima ratio est in proposito de eo, qui similibus pravâ nocendi voluntate impedit alterum à consecutione boni ex justitia non debiti.

II. Quando verò opus ex natura sua, vel in his²¹⁵ circumstantiis est læsivum juris alterius, ut quis ei illud directè velle non possit, tunc, etsi habeat quis jus exercendi illud opus in suum commodum, permittendo indirectè alterius damnum; intentio tamen prava nocendi, vel damnificandi alterum, faciet illud opus esse contra justitiam cum obligatione restituendi damnum secutum. *Ratio est*: Quia ad obligationem restituendi requiritur, ut damnum à te procedat ut causa: ad hoc autem, ut damnum à te procedat ut causâ, requiritur intentio damnificandi, quando opus tale est, ut in tuum commodum jure exercere potuisses: si ergo tali intentione exerceas, ut vera causa proximum injustè damnificas. Atque ita se habent exempla allata de incisione canalís de medicina sumpta cum periculo prolis, de restituendo gladium, da accipiendo lucrum ultra sortem: ut bene consideranti liquidò apparebit. Vide Lugo *disp.* 8. *sect.* 5. & rursus *disp.* 18. *sect.* 5. à n. 98.

SECTIO. VI.

*Quid restituendum ex contractu justo,
& licito?*

SUMMARIUM.

216. Obligatio restitutionis ex contractu duplex.
219. Quando res determinata in individuo apud alium perit casu, Domino seu creditori perit.
221. Exceptis tribus casibus

224. Si verò res indeterminata in certo genere pereat, debitor perit.

225. Usque ad n. 229. Casus & exempla varia.

229. Si res pereat culpâ debitoris, jure naturali tenetur restituere solum ex dolo malo.

230. Leges verò civiles & canonica statuunt I. ut, quando contractus factus est in utilitatem solius dantis, debitor recipiens teneatur solum ex dolo & culpa lata, non levi, vel levissima:

232. Si verò factus sit in utilitatem solius recipientis, tenetur is ex omni culpa, lata, levi, & levissima.

233. Quæ leges juxta communiorem obligat in conscientia etiam ante Sententiam Judicis.

234. Probabilior tamen est sententia opposita, scilicet non obligare in foro conscientia ante sententiam Judicis.

235. Usque ad n. 239. Inferuntur, & resolvuntur varia.

239. Prædicta omninò intelligenda sunt tam in veris, quam in quasi contractibus.

240. Saltem post sententiam Judicis in nostra probabilissima sententia.

216 **E**X contractibus justis, & legitimis duplex oritur obligatio restitutionis. Una formalis, & immediata. Altera radicalis, & mediata.

Formalis & immediata est obligatio restituendi reddendi, vel solvendi id, quod in contractu promissum, ac debitum est. v. g. solvere pretium pro re empta, reddere mutuum, commodatum, depositum, solvere pretium pro re, vel operâ locatâ. Hæc obligatio est omninò juris naturalis, eaque mortalis, vel venialis pro ratione debitæ materiam majoris, vel minoris momenti, accedente etiam obligatione compensandi damna emergentia, vel lucra cessantia creditori, ex culpabiliter, & injustè negata, vel dilata solutione, juxta generatim dicta supra

suprà de possessore mala fidei. Eò ipso enim, quòd debitor est in culpabili mora solvendi debitum, incipit esse possessor iniquus, & malæ fidei, & quoad illa interesse, debitor ex delicto. Et de hac obligatione in particulari non est hîc locus tractandi, sed pendet ex natura cujusque contractûs in particulari in materia de contractibus specialiter tradenda, Deo volente inferius suo loco p. 6.

Radicalis & mediata obligatio restitutionis ex contractu est obligatio compensandi damnum ipsius rei debitæ ex contractu: si nimirum res debita, vel obligata alteri per contractum, ante traditionem, vel restitutionem apud debitorem pereat. Circa quod maximè refert, an res pereat casu, an culpa tantum, an dolo debitoris? Casus in proposito dicitur rei inopinata eventus, qui neque à diligentissimo caveri potuisset: ut si res tibi vendita, vel commodata inopinato incendio, vel direptione hostium pereat. Culpa dicitur, defectus ab eo, quod bonum, & debitum est, hominisq; diligentia prestari potest: eaque Theologica, alia politica, lata, levis, levissima: jam suprà Sect. I. explicata. Dolus malus dicitur, exercitium industria, deliberatè scilicet agendo, vel omittendo aliquid ad alterum decipiendum in damnum suum: adeoque fit cum formali proposito, & directâ intentione nocendi alteri, & ideo semper est peccatum, & culpa Theologica. De hoc apud omnes in confesso est, quòd si res pereat per dolum malum debitoris, seu quamcunque culpam ejus Theologicam gravem, ipsius solius damnum esse, cum obligatione integrè compensandi:

204 *Traçt. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. 1.*
di. Ut ex dictis *Seçt. I. §. 4.* satis superque con-
stat. At res valdè intricata est, si res debita perit
at vel casu, vel culpa civili tantùm debitoris. Sæ

ASSERTIO II.

218 **O**mnis res, qua solo casu perit, suo Domino perit: ideoque si res determinata in individuo pereat, creditori perit, per se loquendo, exceptis certis casibus: si verò res indeterminata in certo genere pereat, debitori perit: quòd si verò res pereat culpa debitoris politica, perit aut debitori, aut creditori etiam, proportionè culpa, & contractus per legem statutà, attamen, secluso dolo, & culpa gravi Theologica aut speciali assècurationis pacto, probabiliter non obligantes in foro conscientia ante iudicis sententiam. Idg, tam in veris, quam quasi contractibus proportionaliter. Est tota communis.

§. I.

Si res determinata in individuo pereat, creditori perit &c.

219 **E**G. Hunc equum, hanc vestem, hunc librum, deposito, commodatò, vel locatò, aut in pignus accepisti à Petro, & absque omni tua culpa mero casu apud te perit, incendio, naufragio, furto improvísò &c. perit Petro creditori: & tu nihil compensare, vel restituere teneris. Omnes. Est enim regula juris: *Omnis res, qua perit, suo domino perit.* Quòd maximè verum est de dominio propriè dicto, & actuali: atqui Petrus creditor est, & manet propriè dictus, & actualis dominus rei deposita,

SeEt. IV. Quid restituendum ex contractu &c. 205

positæ, commodatæ, locatæ, vel in pignus tibi datæ: ergo ipsi perit, si sine tua culpa pereat: ubi enim nulla adest culpa, neque debet esse pœna; nec consequenter restitutionis obligatio in toto, vel in parte: ergo omninò liber es.

Contra: Hunc equum, hunc librum, & genera- 220
liter hanc numero mercem, adeoque etiam hoc do-
lium vini, hunc acervum tritici &c. *in caput*, (de
quo mox infra) emisti a Petro, pretio convento, vel
etiam soluto, & similiter, antequam tibi tradatur,
perit apud venditorem, vel alium mero casu; citra
omnem ejus culpam, tibi perit, non Petro vendi-
tori; isque nihil amplius compensare tenetur: quin
tu eo casu pretium nondum solutum adhuc solvere
cogeris. Sic enim expressè statuitur in Jure civili
Institut. De emptione, & venditione. ibi: *Cum
emptio, & venditio contracta est (quod effici diximus
simul, ac de pretio conveniunt) periculum rei ven-
dita statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea
res emptori tradita non sit.* Hæc ibi. Ratio autem
est: Quia licet emptor ante traditionem nondum
sit propriè, & actualis Dominus rei, tamen leges
ita voluerunt, tanquam naturali æquitati valdè con-
sonum, ut sicut totum commodum, ita etiam peri-
culum rei venditæ pertineat ad emptorem. *Excipe:*
Nisi aliter conventum sit, quòd scilicet periculum
rei venditæ ante traditionem ad venditorem spectet:
aut nisi venditor fuerit in culpabili mora tradendi
rem emptam: quæ, si periit interea, similiter non
peritura apud emptorem, tunc ipse venditor dam-
num præstare cogitur. *L. Quod si neque ff. de peri-
culo.*

206 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. II.*
culo, & commodo rei vendita. Et Ratio est: Quia
mora sua cuique nocet: & jam aliquatenus res per
culpâ venditoris culpabiliter morosi.

221 Cæterum à Regula nostra supra dicta generatim
excipiuntur tres casus, quibus res talis debitori po-
rit, & compensari debet. *Primus.* Quando inter-
cessit pactum assecurationis, seu præstandi damnum
cujuscunque eventus, etiamsi res fortuito perierit.

222 *Secundus.* Si res aliena pereat, cum debitor ea
utitur ad usus non concessos: ut si equum condito-
ritum, vel commodatum pro uno tantum itinere,
v. g. Salisburgum, utaris etiam pro alio v. g. Augu-
stam, eoque itinere pereat: aut concessum ad equi-
tandum tantum, tu utaris ad vecturam, sicque pe-
reat &c. damnum præstare teneberis.

223 *Tertius.* Quando debitor est in mora culpabili
restituendi rem eo tempore, quando domino restitu-
ta non periisset: ad hoc enim obligaberis ex delicto
injustæ detentionis. His nimirum in casibus
debitor damnum rei alienæ debita, etsi omnino ca-
su, & inconsulto factum, etiam in conscientia, etiam
sub mortali compensare debet: partim ex peccato
delicto prædicto, in primo casu: partim ex delicto, in
secundo, & tertio casu. Quia eo casu in concessio-
ne vel culpabili mora, ac detentione, causa injusta
fuit damni illati domino rei: sic habet communis-
sima DD. meique citati omnes. Notat tamen re-
tam in usu inconcesso, quam in mora illa culpabili
adesse culpam gravem Theologicam, & fidem mar-
tam, juxta generaliter dicta *Sect. I. an. 44.* si enim
bona
rei, m
ta,
scien
Si
Q
tequ
perit
ex u
aute
sic in
per n
emp
I.
tum
eâqu
ea ca
huc
II
tot e
deter
vend
mod
vel n
frum
tibi p
bes c
bona

bonâ fide putet debitor, ea non displicere domino rei, non erit obligandus ad restitutionem rei perditæ, aut damnorum inde secutorum, in foro conscientiæ, & ante sententiam Judicis.

§. II.

Sires indeterminata in certo genere pereat, debitori perit.

Quando nimirum res indeterminata in aliquo ²²⁴ genere debetur, periculum est debitoris, antequam tradatur: ideoque si quovis casu pereat, ipsi perit, & adhuc compensanda erit. *Ratio est:* Quia ex una parte, genus perire non potest: ex altera autem parte, omnis res suo domino perit: at res sic indeterminata debita, antequam tradatur, semper manet in dominio debitoris, ut patebit in exemplis.

I. Ex empto, censu, mutuo &c. debes Titio centum aureos, tot scaphas frumenti, tot urnas vini &c. ²²⁵ eaque jamjam destinata volebas tradere: sed interea casu, vel alterius malitiâ periit, tibi periit, & adhuc solvere teneris, ob rationem dictam.

II. Ex equili, ovili, armento tuo, vendis alicui ²²⁶ tot equos oves, boves, vel vaccas, v. g. centum non determinando in individuo: Item ex cella vinaria vendis tot plaustra vini; ex horreo, vel acervo tot modios frumenti, nondum tamen determinatos, vel mensuratos; sed adhuc cum reliquo tuo vino, vel frumento commixtos: tametsi plura prædictorum tibi pereant, non tamen liberaris, quia potes, & debes dare de reliquo. Quod si tamen omnes tui equi,

equi, oves, & boves, totum tuum frumentum, totum vinum pereat in incurſu hoſtili, incendio, naufragio &c. obligatio quidem ceſſabit utique; ſed pretium acceptum, etiam in parte reddere debet, ut ex communi notat Lugo *diſp. 16. ſect. ult.*

227 III. Idem dicendum, quando vendis totum tuum vinum, vel hoc totum vas: omne tuum frumentum, vel totum hunc cervum: totum gregem: ſed ad mensuram indicto pretio in ſingulas urnas, modios, vel capita gregis: quia tunc res cenſetur vendita ſub conditione, ſi meſuretur, vel numeretur: ideoque periculum, donec emptori meſuretur, vel numeretur, penes te venditorem manet juxta *L. Quod ſep. ff. De contrahenda emptione.* Secus autem dicendum, quando venderes omne tuum vinum, vel frumentum, aut gregem tuum ad corpus, indicto ſciet pretio pro toto, & non referendo ad meſuram, vel numerum: Quia tunc tota res abſolute venditur, tanquam quid determinatum *in ſpecie*. (ut loquuntur Juriſtæ, Philoſophis potiùs dicendum in individuo) adeoque periculum ſpectabit ad emptorem, vel venditorem, juxta dicta *§. præced.* in medio.

228 IV. Eâdem ratione dicendum in aliis contractibus, in quibus non eadem res numero redditur, ut in mutuo, cenſu &c. ut habetur *Inſtit. Quibus modis contrahitur obligatio.* item *is. Qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hoſtinum incurſu, nihilominus obligatus manet.* Hac itaque Unde ſi mutuum, vel cenſum per nuntium, ut per ſervum fidelem, & cautum, transmittas creditori, iſque

in via fugiat, vel despolietur, tuum erit damnum, & denuò solvere debes, secundum omnes, ob rationem in initio dictam: quia res mansit sub tuo dominio, ideoque tibi periit. *Excipe*: Nisi ipse creditor nuntium miserit, non tantum ad petendam solutionem, sed etiam accipiendum debitum: tunc enim ipse periculum in se suscipere censetur, *juxta L. si mei causa ff. depositi*. Vidè latè Molinam *tract. 2. disp. 296*. Et hactenus de debitis casu amissis.

§. III.

Quod si verò res pereat culpâ debitoris &c.

Certum est, tunc debitorem, jure naturali solum ²²⁹ teneri *ex malo dolo*, ut vocant Juristæ, & ex culpa Theologica gravi (qualis ordinaria etiam est culpa lata civilis, ut jam supra notatum) ad compensandum damnum sub mortali, quippè cujus voluntaria, & injusta causa ipsi existit. Si verò culpa Theologica levis, vel venialis tantum intercessit, sive ex parvitate materiæ, sive ex imperfectione actus, eodem modo dicendum hîc, quo supra dictum Assertionè 1. §. 4. De restituti ex delicto per culpam venialem tantum; quia hîc etiam intervenit delictum. Quòd si denique res debita pereat apud debitorem, Jure civili, & canonico per Leges ita statutum est.

I. Quando contractus factus est in utilitatem ^{so-230} alius dantis, ut est depositum, debitor recipiens tenetur solum ex dolo & culpa lata, non autem levi, vel levissima. Ita *L. Contractus. ff. de Regulis juris*. Ut si quis apud te suam pecuniam, librum, aliámve



rem deponat, absque ullo commodo tuo, si ea
 reat sine dolo, vel culpa lata tua, quamvis non de
 culpa levis, vel levissima, ad nihil obligaris restitu
 endum. *Ratio est:* Quia æquitas postulat, ut, cum
 accipienti nulla fit gratiã, vel utilitas, non teneat
 is ad majorem custodiam, quàm illam, quam ho
 mines communiter adhibere solent: hæc autem
 lùm excludit culpam latam, vel dolum: ergo
 Unde si in domo tua, depositariè, oriatur inci
 dium, immineat incursio hostium, vel simile per
 culum, non teneris ex justitia custodire, vel con
 servare res depositas, neglectis tuis, etiam vilioribus.
 Quòd si tamen, ita suadente æquitate natura
 li, & lege Charitatis, aliena pretiosiora præfero
 do, priorum jacturam fecisti, compensatiõem
 proprii damni exigere poteris, & alter præ
 tenebitur. Cùm enim in pari causa quisque præ
 ferre possit propria alienis, utiliter domini negoti
 tium gessit depositarius, qui in ejus gratiam possibi
 litis suis vilioribus, res ejus pretiosiores ab interitu
 vendicavit: nemini autem suum officium nocere
 debet. In quò consentiunt Juristæ, & Theologi
 pro utroque foro.

231 II. Quando contractus factus est in gratiam
 utilitatem utriusque contrahentis, scilicet tam de
 tis, quàm recipientis, ut emptio, venditio, locatio
 conductio &c. Ut si quis tibi locet equum, vel de
 mum pro pretio: recipiens, seu debitor teneatur
 dolo, culpa lata, & levi, non tamen levissima. *Quo
 rã L. Contractus ff. eod. tit. & DD. communiter
 Ratio est:* Quia hoc ipso, quòd contractus con
 etiam

etiam in utilitatem recipientis, non debet is obligari ex solo dolo, vel culpa lata, sicut si cederet in utilitatem solius dantis. Econtrà: Quia contractus etiam cedit in utilitatem dantis, non debet recipiens obligari etiam ex culpa levissima, nullo prorsus periculo ad dantem spectante, sicut si esset in gratiam solius recipientis; ergo medium tenendum; culpa lata, & levis ad recipientem, levissima verò ad dantem redundabit. Eoque ipso, quòd dans accipit justum pretium pro re sua locata, non tenebitur eam recipiens præferre in periculo rebus suis est justitia, nisi valde vilioribus, cum spe recipiendi compensationem juxta paulò antè dicta, & mox iterum dicenda §. sequenti.

III. Quando contractus factus est in gratiam, & 232
utilitatem solius recipientis, uti est commodatum, vel precarium, ut si quis equum, vel librum suum tibi gratis accomodet, recipiens tenetur ex dolo, & omni culpa lata, levi, levissima, si res pereat: Excepto solo casu fortuito, *L. si ut certi, ff. commodati.* Ratio est: Quia æquitas postulat, ut cum quis gratis utitur re aliena, adhibeat exactam rei accommodatæ custodiam, qualem quisque prudentissimus paterfamilias rebus suis adhiberet, adeoque omnem culpam etiam levissimam excludet: casum autem fortuitum, nemo etiam prudentissimus excludere potest: ergo. Unde *L. argumentum, ff. commodati, dicitur: Argumentum commdatum, si tam idoneo seruo meo tradidissim ad te perferendum, ut non debuerit quis æstimare futurum, ut à quibusdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum detri-*

mentum erit, si id mali homines interceptissent. Haec ibi. Et hinc secundum Juristas (imò & plures Theologos, *Sylvestrum*, *Molinam*, *Lessium*, alios) ferè communiter, etiam in foro conscientiae, in periculo incendii, vel alio simili tenetur commodatarius res commdatas præferre suis. Quia æquitas non patitur, ut commodans damnum sustineat occasione ejus contractûs, qui in gratiam commodatarii institutus erat; ipse verò commodatarius à damno immunis maneat. Atque adeò commodatarius, si res suas præferat rebus commodatis, æquè, vel magis pretiosis, ad restitutionem obligatur: non item, si minùs pretiosis, & vilibus: quia illud diligentissimi cujusque officium, & consilium est, pretiosa præferre vilibus. Et in pari causa (cùm scilicet res tuæ, & alienæ, sint æquè pretiosæ) magis convenit commodatarium in cujus gratiam, & utilitatem contractus factus est, ex fortuito casu damnum sustinere, cui aliquando tandem causam, qualicunque etiam levissima culpa sua dederit. Ita isti. Sed de hoc nos mox iterum mitiùs.

§ 23 IV. Has Legum constitutiones tanquam æquas etiam obligare, & servandas esse in foro conscientiae, & ante sententiam Judicis, docet communior DD. cum S. Thoma 2. 2. q. 62. *Navar. c. 17. n. 181.* Molina, Vasquez, aliique citant Laym. Ratio est: quia, licet in his nullum peccatum, seu culpa Theologica interveniat, tamen positis istis legibus, homines iis legibus subjectionentur, saltem virtualiter, celebrare suos contra-

Etus juxta illas leges, adeoque contrahens ex natura contractus initi, etiam ad talem culpam politicam evitandem, tantamque diligentiam adhibendam obligasse se censetur, & consequenter, si deficiat, etiam ad compensandum damnum. Etenim leges illæ non sunt pœnales, aut fundatæ in præsumptione fraudis, sed fundatæ in summa æquitate naturali. Nam (ut optimè explicat *D. Thomas l. cit.*) ipsa æquitas naturalis postulat, ut cum quis per contractum rem alterius in suam solius utilitatem accepit, Dominus nullum ex suo beneficio damnum patiat, si vel minima, aut levissima culpa ex parte utentis interveniente pereat: si verò in gratiam solius dantis cedat contractus, ut in nudo deposito, æquum non est, ut accipiens majori onere gravetur, quàm alius, qui extra contractum damnicavit, & solum obligatur ex culpa lata. Quando denique contractus in utriusque partis utilitatem cedit, ut in locato, æquum est, ut damnum, damni-ve periculum dividatur inter utramque partem: & dans saltem damnum ex levissima culpa ortum ferat, ut N. II. explicatum. Omnino probabilis & sine dubio tutior sententia. Nihilominus sit

S. IV.

Attamen, secluso dolo, vel culpa gravi Theologica aut speciali assurationis pacto, probabilis non obligaris in foro conscientia ante Judicis Sententiam.

Probabilissimum nimirum est, in foro conscientia, ante Judicis sententiam, neminem obligari sub

214 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. 1.*
sub mortali ad restitutionem, seu compensationem
damni, si res ex contractu debita pereat ex sola
sua culpa levissima, levi, imo lata politica tantum
imò etiam si Theologica venialis negligentia vel
quandòque inadvertentia interveniat: sed solum
si ex culpa gravi Theologica, vel dolo res perit
aut si speciale assurationis pactum, etiam casum
& omnem, etiam levissimam culpam præstan-
tium fuit, quod utique in conscientia servan-
dum erit. Ita universim Sotus *lib. 5. de Iustit. 7. a. 4.*
Tolet. lib. 5. c. 8. Sa. v. culpa n. 2. & commodatum.
aliisque congestis Lugo tom. 1. de Iustit. disp. 8. Sect. 8.
Diana p. 2. tract. de contractibus Resolut. 29.
Tamb. lib. 8. tract. 3. cap. 5. §. 1. a. 1.
1. Et probabile censet ipse, alioquin contrahentes
Lessius *lib. 2. cap. 7. dub. 8.* Ratio est: Quia
stendo in jure naturæ præcisè, nemo censetur
sub gravi culpa obligare velle ad tam exactam dili-
gentiam, ut omnem, etiam politicam tantum culpam
excludat, & citra suam gravem culpam, gravem
vel, & mortalem restituendi obligationem con-
trahat: Leges autem illæ positivæ, aut sunt præ-
ceptivæ ad acuendam diligentiam, & sinceritatem
minimum, excludendamque omnem fraudem in
vendis contractibus: & sic non obligant in con-
scientia ante Judicis condemnationem: aut dato, non
esse poenales, certè cum tanto rigore non sunt præ-
ceptivæ in foro conscientiæ, ante sententiam Judicis
ut probabile etiam putat Lessius *loco cit.* Et gra-
vis omninò asseritur, contrahentes intendere suos con-
tractus facere secundum illas leges. Nemo enim

qui rei sibi commodatæ, vel locatæ, vel in pignus datæ, putet se majorem custodiam adhibere debere est iustitia, quàm ipse Dominus suæ rei adhibere solet: solet autem adhibere custodiam cum ordinaria humana diligentia, non exquisitissima: ideoque homines in contrahendo obligant se solum ad diligentiam humanam, & moralem, qualem scilicet in rebus suis ponerent: hoc est: nolle advertenter committere dolum, aut culpam gravem. Ubi tamen diligenter advertendum est, ad vitandum peccatum mortale, seu culpam gravem Theologicam, & consequenter obligationem restitutionis sub mortali, utique majorem requiri diligentiam moralem in servandis rebus majoris momenti, quàm in rebus minoribus: item in rebus gratis commodatis in sui solius utilitatem, quàm in locatis pro pretio incommodum utriusque, vel deposito, quod est in gratiam solius dantis, ita enim ipsa recta ratio dicitur. Ex his, quoad conservationem rei alienæ ex contractu habitæ, vel debitæ probabiliter resolves.

I. Rem alienam, non tantum tibi depositam in 235 utilitatem solius deponentis, aut pro pretio locatam, in utriusque commodum; sed etiam gratis tibi commodatam in tui solius utilitatem, in periculo interitus, incendi, rapinæ &c. non teneris in conscientia præponere rebus tuis, eamque servare cum jactura rei tuæ, æquè pretiosæ, multò minùs pretiosioris, (saltem quando non certò speras, te pretium rei tuæ recuperaturum, quod certè valde rarum.) Ita contra plures supra Bonacina disp. 3.

216 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap.*
de contract. q. 1. propositione 6. n. 23. Lugo tom
1. de justit. disp. 8. Sect. 10. n. 139. Tamb. cit. n.
§. 3. n. 2. omninò pro certo habens. Ratio est
quia nemo tenetur, nisi expressè promiserit, res
alienas quomodocunque habitas conservare facien-
do extraordinarias expensas, sed tantùm ordinarias
& communes, *secundùm omnes*. Atqui in propo-
sito, si deberes rem alienam conservare cum jactura
rei tuæ, æquè, vel magis pretiosæ, utique deberes
conservare cum expensis maximè extraordinariis
quas certè vix unquam sperare potes à domino
compendandas: quando enim Dominus volet (cer-
tè non tenebitur unquam) eas tibi compensari
deberet enim pro conservatione rei suæ tantum
vel plus reddere, quam sua res valeat: & sic tan-
tundem intererit domino, si res suas tuis prætul-
isses, quàm si non prætulisses, negotio minimè ul-
ter gesto: ergo &c. Quando tamen in raro, et
potiùs metaphysico casu sperares, certo te pretium
rei tuæ recuperaturum, omninò fatendum erit, te
obligari ad conservandam rem alienam præ tua
què, vel magis pretiosa, quia tunc tu nihil amitte-
teres, quare non haberes caput, vel causam, unde
excusareris à conservanda re proximi, ipsi tam cari-
ra, & tam charè solvenda.

216 II. Quin probabile est, te non teneri conservare
rem proximi pretiosorem cū jactura rei tuæ vilio-
ris, tamen tibi alicujus momenti, ita ut ejus jactura
tibi notabile detrimentum pariat, nisi similiter mo-
raliter certus esses, te posse tuum pretium recupera-
re. *Ita cum aliis Lugo, & Tamb. cit. n. 5. Ratio est*

similis prædictæ : quia nemo intendit in iis contractibus se obligare ad expensas faciendas pro re aliena conservanda cū gravi suo detrimento, vel periculo. Neque verum est, quod *Molina*, *Bonacina*, alii inculcant, negligentem tunc rem alienam pretiosiore pro conservanda re sua minùs pretiosa semper committere culpam, cū vir prudens id nunquam esset facturus. Nam omnes prudentes licite evitare possunt suum notabile detrimento, neglecto alterius etiam gravi proportionaliter damno. Nunquid enim prudenter faciet paterfamilias modicæ fortunæ, qui centum aureos suos, sine spe recuperandi vellet amittere, ut conservaret gemam pretiosam, vel clinodium mille ducatorum prædicitis alicujus Principis? Apage cum ista prudentia.

III. Quod si tamen res tua vilior non sit tibi ali-²³⁷ cujus momenti, sic, ut ex ejus jactura non sis notabile detrimento incursum, debebis ei præferre, & conservare rem alienam pretiosiore, juxta eodem modo citatos, & alios communissimè. Quia semper in illis contractibus modo humano, & urbano factis aliqua tandem obligatio imbitur, rem alienam custodiendi, quando rationabiliter potes: atqui in supposito rationabiliter potes: ergo debes, nec excluderis ab illa obligatione, quando tibi nullum notabile, sed exiguum detrimento tantum ex jactura rei tuæ vilioris futurum est.

IV. Insuper quando certò prævideres domi-²³⁸ num rei pretiosæ tibi depositæ, non soluturum pretium rei tuæ vilioris: etsi tunc pecces contra Charitatem, si rem alienam pretiosam præ re tua vili

non serves, (Charitas enim dicitur, ut impediamus grave damnum proximi, quando commodè, vel cum modico detrimento possumus) non tamen peccabis contra justitiam, Quia in contractu a factu in utilitatem alterius tantum, ad patiendum detrimentum te non obligasti. *Excipe*: nisi ad exiguum esset detrimentum tuum, ut obligatio custodiendi in contractu humano modo factu inbibita, iudicio prudentis merito censetur ad illud damnum exiguum perferendum se extendere. Major sine dubio erit hæc obligatio in commodato in gratiam tui solius factu, ideoque etiam ad majus incommodum pro re aliena pretiosa commoda conservanda se extendet, ut merito observat Tamburinus *cit. n. 8. in fine.*

§. V.

Idq. tam in veris, quam in quasi contractibus.

239 **S**ermo hæcenus potissimum fuit de contractibus veris, qui scilicet mutuo expresso pasciscentium consensu perficiuntur: ut emtio, venditio, locatio, conductio, depositum, commodatum &c. Eadem tamen pariformiter intelligenda sunt de *quasi contractibus*, qui ex una parte, vel communi Reipublicæ, vel implicito tantum consensu perficiuntur, ejusmodi sunt officia, tutelæ, seu Tutoris, Procuratoris, Judicis, Advocati, Medici, Chirurghi, Professoris artium &c. nam eo ipso, quod quis ejusmodi officio fungitur, censetur tacite saltem pactum ininitum cum altero de inculpata administratione officii, vel artis suæ, adeoque obligatione contracti

ad præstandum damnum ex sua culpa illatum alteri qui ejus operâ utitur. Et quidem secundum Juristas, & communioem Theologorum sententiam §. 3. propositam N. IV. si ejusmodi officia cedant in commodum utriusque partis, scilicet & ipsius officialis inde stipendium, vel emolumentum capientis, & alterius, cui opera præstanda est: tunc ipse tenetur præstare culpam latam, & levem etiam politicam (tunc væ Medicis!) si autem cedant in commodum solius alterius partis, ut si Medicus ex Charitate gratis velit curare ægrotum inopem, tenebitur tantum præstare culpam latam: æquum enim est, ut gratis præstans obsequium, non obligetur ultra communem diligentiam, quâ saltem culpam latam devitet. Quia verò ejusmodi officia semper cedunt in commodum alterius partis, ideò ex culpa levissima, nunquam orietur obligatio compensandi damnum, nisi iis tantum, qui se tanquam peritos, & certos omni damno cavendo ultrò obtrudunt, vel ut tales requisiti, se offerunt. Hi enim hoc ipso censentur recipere in se, quod alterum velint omninò indemnem servare, qui illis etiam hoc pacto tacito se committit; ut ex communi notant, *Sylv. Loff. Laym. ll. cc.* Verùm in nostra probabilissima Sententia. §. *precedenti* proposita. Esto

Regula universalis.

In foro conscientie, ante sententiam Judicis, ne-
mo etiam ex officio, vel quasi contractu tene-
tur sub mortali compensare damnum ex sola culpa poli-

220 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. II.*
politica quacunq̄ue secutum, nisi ex vera culpa
Theologica mortaliter gravi: sive is deinde gratis
officium præstet in gratiam solius alterius partis, si-
ve pretio in commodum utriusque, sive à Superiori,
vel magistratu exponatur, sive spontè tale officium
susceperit, vel fortè emerit (exclusa nova promissio-
ne, & pacto, de quo infra) Ita Vasquez *de restitu-*
e. 2. §. 2. dub. 5. Less. lib. 2. c. 7. dub. 2. n. 27.
Lugo tom. de justis. disp. 8. Sect. 7. n. 93. Tamb.
cit. c. 5. §. 2. An. 1. Ratio semper similis est: Quia
nunquam homines (sive gratis, sive pro pretio le-
vant) in dictorum munerum susceptione, vel tra-
ditione (præscindendo à nova speciali promissio-
ne) intendunt se, vel alios obligare, nisi ad adhiben-
dam in suo munere diligentiam moralem & huma-
nam, non verò omnem exquisitissimam, sed eam
duntaxat quàm moraliter quis adhiberet in proprio
negotio, vel si solum bono ipsius tota administratio,
vel officium cederet. Hanc autem moralem dili-
gentiam, si advertenter quis non adhibeat, jam li-
quidò peccabit mortaliter per culpam gravem
Theologicam, adeoque ad restitutionem omnium
damnorum inde secutorum obligabitur. Ubi ta-
men iterum advertet, majorem diligentiam requiri
ad evitandam culpam mortalem, & restitutionem
in gravioribus (v. g. difficillimè lite, periculoso, &
fontico morbo &c.) quàm in rebus levioribus, ut
ipsa ratio naturalis dicat: eam verò moralem dili-
gentiam si quis adhibeat, quòd advertenter nihil
prætermittat, quæ ad effectum obtinendum neces-
saria videntur, in foro conscientiæ, sicut ab omni
culpa

culpa, ita & à pœna, & consequenter restitutionis onere, si præter ejus intentionem, & culpam damnum sequatur, meritò absolvendus erit.

Dixi autem per parentheses *seclusâ novâ promissione, vel pacto*. Nam in duobus casibus obligabitur talis, etiam in conscientia, ad exquisitissimam diligentiam, adeoque etiam culpam omnem, vel levissimam præstandam. 1. Si accipiat tale officium Advocati, Medici, Chirurgi cū promissione expressa adhibendi prædictâ exquisitissimâ diligentiam: tunc enim obligabitur ex pacto in conscientia: maximè, si ei ob hoc auctum sit stipendium. 2. Si saltem tacitè id ipsum promisit: utpotè, si ultrò pro tali exquisitissimè perito se obtrusit, ut paulò ante notatum; si jactavit se meliorem alio, unde alios avertit à meliori Medico, Advocato, Chirurgo, &c. tunc enim tenebitur damnum quâcunque culpâ secutum compensare ex duplici capite; tū quia imperitus est: tum quia per exquisitam diligentiam, saltem tacitè promissam imperitiam suam compensare noluit: prout observat *Tamburinus cit. n. 3.*

§. VI.

APPENDIX.

De Obligatione ex contractibus injustis.

Remissivè.

HActenus sermo fuit de obligatione ex contractibus justis, & licitis, tanquam distincta radice. Nam ex contractibus injustis, invalidis, illicitis ex vario capite diversæ oriuntur obligationes restitutionis, sed eo ipso ex secunda, vel tertia radice

222 *Tract. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
radice, scilicet injustæ acceptionis, vel damnificationis, quoad generalia ibidem requirenda: singulis autem singulis contractibus propria, non possunt una Sectione summarie comprehendi, sed pendet ex materia propria de Contractibus in genere, et specie, DEO volente tradenda Tractatu sexto ad finem Decalogi.

CAPUT III.

De

Aliis restitutionis circumstantiis. Quis, Cui, Quando, Ubi restituendum?

SECTIO I.

Quis, & Quinam restituere obligentur? Ubi de causis cooperantibus ad damnum injustum.

SUMMARIUM.

3. Præter damni iniusti executores, ad restitutionem etiam obligantur ejus concausæ:
4. Omnes scilicet scienter, deliberatè, & voluntariè,
5. Cooperantes efficaciter ad injustum damnum proximi.
6. Reipsa secutum.
7. Et si aliàs etiam illud sine eorū cooperatione secutum fuisset.
9. Mandans, se Mandatum suum ante damni executionem revocet, & illa revocatio ad notitiam Mandatarii pervenerit, liber est ab onere restitutionis.

11. Scilicet